

• *Vannak még csodák, ugye?* •

•

•

•

• A KEZDET •

Otthagytam a gimnáziumot az első osztály befejezése után. Előbb ugyan sokat töprengtem, mit tegyek. Azon a nyáron édesapámnak sűrűn voltak asztmás rohamai. Dohánnyal dolgoztunk, s a dohányporban többször lett rosszul. Megállt, elszürkült, mindig azt hittem, most megfullad. Mi lesz velünk akkor? Utánam még három kicsi. Sokat tépelődtem, mit tegyek. Ekkor jelentetett meg a kórház egy pályázatot. Harminc tanulót felvesznek egyéves ápolónői iskolába. Akkor úgy éreztem, ez megoldja a problémámat. Egy év után már fizetésem lesz, s a munka mellett majd tanulhatok. Átadtam a kérvényt az ápolóiskolába.

Négyünket behívtak mindjárt, ahogy a pályázat lezárult, s tudatták velünk, hogy augusztus elsejétől gyakorlatra járunk majd a szülészetre az újszülött babákhoz. Szeptember 1-jén megnyílik majd az új gyermekosztály, s mi leszünk ott az első nővérek. Ebből is kitűnik, mekkora volt akkor a nővérhiány. Augusztus 1-jén jelentkezni kellett a szülészeten. A főnővér elkészítette a beosztást. Az éjszakai munkára önkéntest keresett, de mindannyian hallgattak. Ekkor én jelentkeztem. Ebből meg az tűnik ki, hogy milyen naiv is voltam. „Eredj haza – mondta a főnővér –, s gyere este tízre.” Tizenhat múltam akkor. Igazi gyerek még. Két hosszú hajfonatomat alig tudtam betömködni a kötelező fehér kendő alá. Amint mondtam, az újszülöttszobában kellett volna lennem. Be is vezettek. Ámulva néztem a bebagyulált babákat. A nővér éppen tisztába rakta őket. „Nézd – mondta –, milyen szép ez a pici!” Ránéztem a nővérrre. Miket beszél ez a nő? Mind egyformák ezek. Se szépek, se csúnyák. Segítettem szoptatás idején széthordani a babákat a kismamákhöz. Közben a folyosón egy éktelenül üvöltöző nőt vezettek a szülőszoba felé. Felismertem. A szomszédlány volt, aki lányfővel készült megszülni gyerekét. Elfordítottam a fejem, hogy ne lássam, de a szülésznő átadta nekem a szomszédlányt. „Vezesd csak be a szülőszobába. Ott van baloldalt a folyosó közepén.” Fogtam a lány karját, s vezettem volna, de az lecövekel, a falnak támaszkodott, s éktelenül jajgatott. Megrémültem. Mi lesz most? A bábaasszony ezt még látta, visszalépett, s erélyesen vezetni kezdte. „Kicsi fogd te is!” Bevezette a szülőszobába, feltuszkolta az asztalra. Erzsi hanyatt feküdt, lábait a bábaasszony kétfelé feszítette. Én csak dermedten

álltam ott, le nem tudtam venni a szemem a szülő nő alsótestéről. Szétnyitott lábai közé erős reflektorlámpát irányítottak. Így néztem végig tizenhat évesen, minden előzetes felkészülés nélkül az első szülést az éjjeli ügyelet alatt. Nem vagyok ájulós fajta, akkor sem vesztettem el az eszméletemet. Dermedten néztem, amint a külső szeméremajkak kitárulnak, szinte eltűnnek, s a baba nedves hajacskája egyre jobban látszik. Közben a szomszédlány egyre csak üvöltözött, izgett-mozgott. A bábaasszony szidta: „Legyen már ésnél, ha okosan viselkedne, már meglenne a baba!” De a lány, úgy látszik, meg is süketült, ordított, ahogy csak bírta, én az ijedségtől mozdulni sem tudtam. Végre, egy örökkévalóságnak tűnő idő után Erzsí velőtrázó ordítása közben kinyomult a fej, s a következő pillanatban az egész baba kicsusszant. A szomszédlány elhallgatott, a pici meg éles hangon beleüvöltött az éjszakába.

Keveset értettem az egészből. Szinte sokkos állapotba estem. „Mit állsz ott, kicsi?” – förmedt rám az ügyeletes orvos, akit közben elhívtak, hogy varrja össze az elmetezett gátat a szülő nőnél. „Hozd ide azt a forgószéket, s emeld fel az ülését!” A Erzsí lábai között állt bemosakodva, steril kesztyűs kezeit maga elé tartva. Értetlenül bámultam rá, fogalmam se volt, hogyan kell egy forgószék ülését megemelni. Forgószéket se láttam eddig, azt sem tudtam melyik az. A baba és az orvos összeröhögtek. Egy nővér gyors mozdulattal az orvos alá tolta a széket, sederintett egyet az ülőlapján, s az alatta lévő csavar felemelte a kellő magasságba.

Sokáig nem tértem magamhoz az első szülés végignézése után, nehezen tudtam feldolgozni a látottakat. A szülészetten töltött egy hónap tele volt újabbnál újabb megrázkódtatással. Olyan volt ez nekem, mint mikor az embert, hogy megtanuljon úszni, a mély vízbe dobják, s magára hagyják. Vagy kiúszik, vagy belefullad. Én fulladozva bár, de kiúsztam. Azelőtt, nemcsak azért, mert tizenhat éves voltam, hanem életmódom miatt is, nagyon keveset tudtam a női élet rejtelméről, tragédiáiról, szépségéről. Nemsokára behívtak a rendelőbe, ahol a küreteket végezték, s mivel nem volt más, nekem gumikesztyűt adtak a kezemre, s azt mondták: „Fogjad a kacsát!” Ez egy nyereg formájú, hajlított szárú fémkanál, amit a nőgyógyászati helyzetben fekvő nő gátjára helyeztek, s húznom kellett lefelé. Közben

•

az orvos különféle vastagságú fémrudacskákkal elkezdte tágítani a méh száját, majd valami kampóval benyúlt a méhbe, s kaparni kezdte annak falát, azaz eltávolítani a nem kívánt magzatot. A vér és az alaktalan kis véres szövetdarabkák a kezemen csúsztak végig bele az edénybe, ami a nő lába közé volt helyezve egy állványra. A kesztyűn keresztül borzongva éreztem a vér melegét, s közben hallgattam a nő nyögését, jajgatását.

Ha délutános voltam, nekem kellett lemosni a nőket, akik szülés után még nem bírtak felkelni. Azt úgy kellett csinálnom, hogy a nő feneké alá ágytálat helyeztem, egy kancsóból langyos vizet öntöttem a szeméremajkakra a bal kezemmel, a jobb kezemben pedig pean volt (ollószerű műszer, aminek a végén két lapátocska van) tupperral, s azzal mostam óvatosan a varratok környékét. Elég sok nőnek átvágták a gátját szülés közben, hogy megkönnyítsék a baba megszületését. Mosás után Brevicid porral hintettem be a sebet, majd steril gézt és bindát (gézszalvétával bevont vatta betét) helyeztem rá. Azokat a nőket, kik szülés után nem bírtak spontán vizelni, megkatétereztem. Néhány nap múlva beadtam az első intramuszkuláris, azaz izomba szúrt injekciót. Nem volt nehéz ráállítani a kezem, s a fiatal kismamáknak fejlett volt a a popsíjuk, volt hely bőven, nem számított, ha egy-két centivel jobbra vagy balra szúrtam a tűt. Ezt a műveletet később a gyermekosztályon újra kellett tanulnom, főként a piciknél.

Természetesen előbb mindent megmutattak, de állandóan féltem, nehogy valami hibát kövessek el. Az orvosok és szülésznők nyelve érthetetlen volt számomra. Érett, edzett emberek voltak, szülésvezetés, abortuszvégzés közben is tréfálkoztak, nem egyszer szexi vicceket meséltek, hogy hecceljék, felvidítsák vagy okítsák a páciens. Tetteikhez, beszédükhöz még nem nőttem fel. Sokszor rám néztek, nevettek, szórakoztak velem. Még féltem is tőlük. Örültem, amikor bemehettem az újszülöttek szobájába. Ott a nővérek szelídebbek voltak, a picikkel gyengéden bántak, s szívesen megmutatták, hogyan kell vetkőztetni, öltöztetni, fürdetni a babákat. Ahogy nézegettem őket nap nap után, kezdtek különbözőkké válni előttem. Már én is láttam, hogy van közöttük szebb és csúnyább is, de azt is láttam, hogy mindegyik anyának egyformán csillogott a szeme, mikor a mellére tettem a babát.

•

Nemcsak az első szülést néztem végig első éjszaka, hanem megittam életem első feketekávéját is. Este, amikor elcsöndesedett az osztály, beültünk a folyosó egy szegletébe, ahol asztal volt, s székek, s kis idő múlva az egyik bábaasszony hozott a mellettünk levő teakonyhából egy tálcát, rajta több párolgó csészével. Mindegyikünk elébe tett egyet, elébem is. Belenéztem. Valami barnásfekete lé volt benne. Az illata nagyon kellemes volt. Néztem, mit kell most csinálni? Felvették az asztról a csészét. Én is. Lassan a szájukhoz emelték. Én is. Beleittak. Én is. Alig bírtam ki, hogy ne üvöltsek, s ne köpjem vissza a csészébe. Leforráztam a nyelvemet. Azonkívül elviselhetetlenül keserű volt. De fegyelmeztem magam. Ahogy a többi kiszürcsölte, én is. Ezt is túléltem. Mindegyik körülötykölte a zaccot a csészén, majd hirtelen mozdulattal a tányérjára borította. Én is. Egy pár perc múlva az egyik szülésznő azt mondta: „Add ide, kicsi, a csészédet!” Belenézett. Elkezdett jósolni. „Te, kicsi! Te nem sokáig leszel Zentán. Elmegy tőlünk, és tanulni fogsz.” Mondott még sok mást is. De ez a két dolog bejött. Azután hőiesen minden alkalommal ittam én is a kávé. Kísérgettem a konyhába a személyt, aki soros volt a főzéssel, s a hétvégén már magam vállalkoztam az esti kávé elkészítésére. Rengeteg dolgot tanultam az alatt egy hónap alatt, mégis nagyon örültem, hogy elmúlt. Munkában töltött éveim leghosszabb hónapja ért végre véget.

• ZENTÁN MEGNYÍLT A GYERMEKOSZTÁLY •

1959. szeptember 1-jén megnyílt a gyermekosztály a zentai kórházban. A szülészeten mind a négyen tiszta egyenruhát kaptunk, s egy nővér átvezetett a gyermekosztály folyosójára. Ez tulajdonképpen egy régi épület volt, valamikor elfért itt az egész kórház, de mostanra a belgyógyászat, a sebészet meg a szülészet, új, emeletes épületet kapott. Ebben a régi, U formájú épületben maradt az orr-fül-gége, a közepén az irodák és a konyha, az „U” másik szárnyát pedig átalakították gyermekosztállyá. A folyosón reggel korán összeverődött a kis csapat, azaz az új gyermekosztály teljes személyzete. Egy orvosnő, aki igazi gyermekgyógyász volt, tizennégy nővér és három takarítónő. Közülünk csak két nővér rendelkezett gyakorlattal. Az egyik a belgyógyászatról jött, Vilmának hívták. Sajnos nem tudta megszokni a gyerekeket, s néhány hét múlva visszament a belgyógyászatra. A másik, a Fajka Klári néni, műtősnő volt, a legügyesebbek közé tartozott, azért is rendelték ide. Ő lett a főnővérünk. A többinek éppen akkora tudása, tapasztalata volt mint nekem. Habár én voltam a legfiatalabb, mindannyian tanulók voltunk. Csoportosan körüljártuk a csendes, festékillatú, csupa fehér szobákat, s mindenre rácsodálkoztunk. Miután minden sarokba bekukkantottunk, bevonultunk a rendelőbe, ügyeletesszoba híján. Ott a Klára néni megcsinálta a nővérek beosztását. Hárman ott maradtunk, s vártuk az első pácienszt. Meg is érkezett tizenegy óra körül. Négyéves kisfiú volt, Milannak hívták. Körülálltuk, s nem tudtuk, mit csináljunk vele. Ő sírt, rúgkapált, harapott, s amikor simogatni próbáltuk, ránk kiabált: „Idite u p... materinu!” Na, gondoltam, itt lesz alkalmam szerbül megtanulni. Az első nap nem is érkezett több beteg, de másnapra, mire újra jöttem, volt egy kisbaba a tizennyolc ágyas csecsemőszobában. Az első szobát a főorvosnő Cserninek nevezte el egy valamikori híres gyermekgyógyászlól, ki is írta az ajtó fölé egy táblára. A szobában, amint mondtam, tizennyolc ágyacska volt kilenc üvegfalú bokszban elhelyezve úgy, hogy a szoba közepén folyosó húzódott, innen nyílt a boksztok ajtaja. A mellette lévő kis négyágyas szoba a Mauerhoffer nevet viselte, aki koraszülöttekkel foglalkozó híres gyermekgyógyász volt. Utána volt az ötágyas Pirque (ez a valaki a tuberkulózis kezelésének szentelte életét), következő szoba volt az Interno, ami belgyógyászatot jelent. Itt nyolc nagy ágy

volt. A végén pedig az Isolatio, azaz az elkülönítő –, hat nagy ágy hat boksza beosztva.

Meg kell mondanom, hogy senki semmit sem tudott. A leg-egyszerűbb dolgokat is, mint például a pelenkázás kórházi módra, fürdetés, rektális lázmérés, a főorvosnőnek kellett megmutatnia, nem beszélve a perorális terapiáról, ami a gyerekeknél speciális, vagy a rehidatációról (túl sok folyadék elvesztésének utánpótlása), amiről rengeteg más dologgal együtt, az sem tudtuk, mi fán terem. A kórház legbutább nővéreinek tartottak bennünket az ügyeletes orvosok. Ma, ötven év távlatából elgondolkodom: Miért nem tartottak nekünk legalább egy évig előadásokat gyermekgondozásról, gyermekgyógyászatról, s akkor nyitották meg volna a gyermekosztályt? Így a főorvosnő rengeteget idegeskedett velünk. Az egész helyzetet még inkább megnehezítette, hogy nem értettük, mit mond a főorvosnő. Nem zentai volt, egy szót se tudott magyarul, s mi az egy Cvetanka kivételével szinte semmit sem értettünk szerbül. A vérvétel és az intravénás injekciók is elég sokáig a főorvosnőre vártak. A főnővérünk, szegény, hiába volt kitűnő műtősnő, a gyermekekhez vajmi keveset értett, kezdetben nem egyszer együtt sírtunk tehetetlenségünkben. Az izmokba történő injekcióadás is egészen speciális a kisgyerekeknél. Főként a babáknál, de abba néhányan elég gyorsan belejöttünk. A gyógyszerek, injekciók különleges, precíz adagolását is gyorsan elsajátítottam. Fiatal voltam, akartam a tudást, utáltam a tudatlanságot, az én csoportomból, váltásomból gyorsan kiemelkedtem annyira, hogy a főorvosnő ezt észrevette, mindamellett, hogy alig-alig értettük meg egymást. Engem helyezett a Cserni szobába, ahol a legnagyobb figyelem, ügyesség, lelkiismeretesség kellett.

Emlékszem, rögtön az első napokban hoztak egy négy hónapos babát. Otthon többször hányt, a szemei beesve, a bőre fakó, a nyelve száraz volt. A főorvosnő a baba mellé az éjjeliszekrényre tett egy csésze sós oldatot (Ringer-oldat) és egy csésze teát. Azt mondta: „Vigyázz, minden öt percben felváltva adj a babának egy-egy kanál folyadékot! Ha nem úgy teszel, a baba meghal.” Reszkettem az izgalomtól. A folyosó végében egy kis állványon, az egyetlen telefon mellett volt egy vekker. Azt bevittem, a csészék mellé tettem, széket húztam az ágyhoz, s egész délelőtt el nem mozdultam onnan. A baba

egyszer sem hányt, s délfelé a tekintete meglevenedett, a nyelve nem volt már száraz.

Ekkor ismerkedtem meg, még az első hónapban a halállal is. Este tízre mentem dolgozni. Bent a rendelőben találtam egy kis rácsos ágyat, benne egy mozdulatlanul fekvő két év körüli fiúcskával. A kolleganőim azt mondták, aszpirinmérgezés. Valahogy a kisfiú kezébe került egy tele doboz Acisal, és azt mind megette. Délután, amikor megérkeztek vele a szülők, már eszméletlen volt. Az ügyeletes orvos a szükséges terápiát már elrendelte, a gyerek mindent megkapott, mivel eszméletlen volt, nem volt szabad itatni. Csak figyelni kellett. Alig mentek el a délutános kolléganők, a gyerek lélegzete egyenetlenné vált, ki-kihagyott. Hívtam az általános ügyeletes orvost, de mire megérkezett, a kicsi már halott volt. Le kellett vetköztetnem, a bal csuklójára egy gézdarabra kartont kellett kötnöm, melyen rajta volt a neve. A karját kinyújtottam a teste mellett, az álla alá összegöngyölt pelenkát szorítottam. Minden tagomban reszkettem. A másik két kolléganőm rémülten futott ki a helyiségből, magamra hagytak, amint az orvos megállapította a halált. Én csak néztem a sápadt arcot, amint lassan ellepik a lila halotti foltok. Letakartam egy lepedővel, és kimentem a többi után. Két óra múlva, ahogy az orvos mondta, levittem a lepedőbe burkolt merev kis testet a hullaházba. Az egyik kolléganőm rábeszélésemre elkísért. Éjfél körül lehetett, a kórház udvarában síri csend, a ritkán elhelyezett égőktől az utat szegélyező bokrok furcsa árnyakat vetettek a járdára. A hullaház harmincméternyire volt a gyermekosztálytól, a mosoda mellett. Valahányszor a mosodába cipeltük a piszkos ágyneműt, mindig mellette vitt el az utunk, tehát tudtam, hová kell vinni. Odaérve fél karommal nyaláboltam a gyereket, a másikkal benyitottam a nem kulcsra zárt ajtón. A munkatársnőm néhány lépéssel lemaradt, lecövekelt az út közepén. Szabad kezemmel a villanykapcsolón matattam, de nem gyúlt világosság, ki volt égve az égő. Az udvarról beszűrődő gyér megvilágításban kettőt léptem, s belerúgtam egy földre tett hordágyba. A sötétben is felismertem a katonai egyenruhát. Egy halott kiskatona feküdt előttem. „Nem is tudtam, hogy ez is meghalt” – mondtam, ugyanis hallottuk az előző napon, hogy egy katonát megütött az áram. A kolléganőm elsikol-

•

totta magát, és elfutott. Én letettem a kis halottat a katona mellé a betonra, kimentem a hullaházból, és becsuktam magam mögött az ajtót. Nem mondom, hogy nem szorult össze a gyomrom, de a kolleganőm futását felesleges hisztériának gondoltam.

Szeptemberben nemcsak a gyermekosztály nyílt meg, hanem elkezdődött az iskolaév is, az egyéves ápolói iskola. Amint mondtam már, Klárika nénit és Vilmát kivéve, az egész gyermekosztály nővéri személyzete tanuló volt. Három váltásban dolgoztunk, s mikor délutánosok voltunk, nem tudtunk eljárni az előadásokra. Minden harmadik héten úgy írtuk át a tananyagot a délelőttiösktől. Ez nekem, aki még tegnap a gimnázium padjában ültem, nem jelentett nehézséget. Számomra az új csak az ápolástan és az anatómia volt, a többi tantárgyat tudtam a gimnáziumból. Tudásommal felette is álltam valamennyi osztálytársamnak. Még a szerb grammatika is, amivel egyébként problémám volt az előző évben, egyszeriben világossá vált előttem. Most értettem meg a padežokat (eseteket) és a nemeket. Év végén külön kiemelték tudásomat, megdicsérték. A nővér, aki az ápolástant adta elő, a piacon összefutott édesanyámmal, s kérte, küldjenek vissza a gimnáziumba, ne hagyjanak elkallódni. Természetesen az otthoni helyzet miatt erről szó sem lehetett. Ami pedig a fizetést illeti, az úgy volt, hogy szeptembertől decemberig teljesen ingyen dolgoztunk, mert ugyebár tanulók voltunk, azután december elsejétől a jövő év júniusáig, vagyis a diplomázásig a szakképzetlen munkások fizetését kaptuk. A kórháznak ezt a hozzánk való viszonyulását nagyon embertelennek tartottam. Az első hónapokban került legnagyobb erőfeszítésünkbe, hogy jól dolgozzunk, ne kövessünk el fatális hibát. Délután és éjszaka nem állt a hátam mögött senki, én voltam az „igazi” nővér, mindenért én feleltem. Ezért nem járt nekem egy dinár elismerés sem, a szolgálati időmet is december elsejétől számították. Elvégre ekkor sem voltam még tizenhét éves.

Ha belegondolok, rengeteg változást hozott a munkába állás az életembe. A kórház egy új világ volt a számomra villanyfényárban úszó szobákkal, vízcsapokkal, fürdőszobával. Igaz, a gyermekosztály egyetlen fürdőszobájában csak akkor volt meleg víz, ha fűtöttük a vízkazánnal ellátott vaskályhát. Nem múlt el szolgálat, hogy utána

•

le ne zuhanyoztam volna. Illatos szappan és tiszta frottírtörülköző biztosítva. A konyha is csodálatosan gazdag volt. Ott láttam először szalámit, vajat, kekszet, kakaós tejet, rántott húst, a kalácsok, sütemények, torták egész sorát, császármorzsát, madártejet. Mai szemmel nézve is azt mondhatom, hogy rendkívül gazdag, szinte pazar konyhánk volt. Maga az éden nyílt meg előttem, akkor láttam csak igazán, milyen szegényes otthon a mi életünk. Akkoriban persze rengetegen voltunk így, sőt voltak még nálam szegényebbek is, ami az alábbi kis jelenetből is kitűnik. Új kislány került hozzánk, aki az első ebéd alkalmával csodálkozó gyönyörrel csapta össze a kezét: „Jé, lakodalmas leves!” Közönséges húsleves volt, csak hát otthon sohase látott ilyet. A szinte éhezésig süllyesztett szegénységünk belém sulykolta egy életre az együttérzést a szegény gyerekekkel. Még csak dolgoztam, mindig a szegényebbeknek kedveskedtem a legjobb falatokkal.

Még azt elmondom, hogy otthoni életem csak annyiban változott, hogy nem jártam állandóan a földre dolgozni, csak akkor, amikor szabadnapos voltam. Az otthoni munkából azonban jócskán kivettem a részem. Továbbra is naponta főztem, s a nagymosás is rám várt. Nem egyszer éjszakázás után begyújtottam, vizet melegítettem, összeszedtem a szennyest, s a teknő mellé álltam. Jó fél napig tartott, mire hatunkra kimostam. Anyám, szegény, állandóan a rétből volt, apámmal vállvetve dolgozott. Olvasni továbbra is csak késő este, petróleumlámpa mellett érkeztem, s egyelőre nem tudtam, hogyan tanulhatnék tovább.

Bármennyire is szegények voltunk, a fizetésemet a szüleim nem vetették el, egy dinárt se kellett hazaadnom. Én jószántamból vettem a húgaimnak és az öcsémnek egy-egy ruhadarabot, vagy amire éppen szükségük volt, a többi pénzt magamra költhettem, félretehettem. Így lassan lett rendesebb cipőm, kabátom, s még egy kerékpárra is futotta, amire ugyancsak szükségem volt, ugyanis egy óra járásra laktunk a kórháztól. Mi voltunk a város egyik szélén, a kórház a másikon. Mikor este tízig dolgoztam, a város utcái teljesen kihaltak voltak, s nem egyszer féltem. Édesapám is sürgette a biciklivételt. Még ezenfelül is gyarapodott a pénzem, s második év szabadságomra utazást terveztem. Nagy utazást. Le a tengerhez! Félttem előhozakodni vele, tudtam, ezer másra kellene a családban a pénz, de tizennyolc éves voltam már, s égtem a vágytól, hogy világot lássak. Édesanyám meggondolatlan tékozlónak tartott, de apám leintette: „Hagyjad, hadd menjen! Majdcsak lesz valahogy itthon is.” Izgatottan tervezgettünk, készülődtünk egész nyáron munkatársnőmmel, barátnőmmel, a Dongó Erzsivel. Mióta dolgoztam, édesapám néha elengedett moziba vagy sétálni. Mindig az Erzsivel mentem, hát most is együtt terveztük az útvonalat. Egy hétre volt csak pénzünk, de ez idő alatt az egész világot látni akartuk. Egyedül először hagytam el Zentát, s a tengert is először láttam. Egy hétig voltunk távol, de az első nagy utazás csodája még ma is kísért. Vonattal jutottunk el Szarajevóba, ott felvonóval felmentünk a Trebević nevű hegyre, pihentünk egyet, bámultuk a környező hegyeket, délután kószáltunk a Baščaršiján. Felvonóval azóta is csak egyszer lebegtem ég és föld között, Csehszlovákiában, egy telelésen, a Tátrában, Lomnicén. Szarajevóba azóta sem jutottam el.

Utána továbbmentünk busszal Dubrovnikig, itt az óvárost csodáltam legjobban. Zentai, síkföldi létemre egyik ámulatból a másikba estem. Az óváros egy sziklás hegyoldalon kuporog. A két utca között olyan keskeny a meredek lépcsőfokok végtelenje, hogy a két szemközti ház ablakából kihajolva kezét foghatnak a szomszédok. Minden csupa szikla és beton, a fekete föld finom porának nyoma sincs. Három napig jártuk a zezzugos lépcsőket, lélegeztük a leanderbokrok édes illatát, amely az érett fügéével vegyült el, amíg a szél a tenger felől be nem borított bennünket a tenger sós leheletével.

•

Számomra varázslatos volt a Stradun (az óvárosi korzó), minden épülete több száz éves fehér kő. A Stradun végében óriási óra, szökőkút, s innen nyílt a mesés akvárium is soha nem látott állataival, borzongató preparált cápájával. Lenyűgöztek az ezerszínű suhanó halak, a lomha teknősök. Minden az újdonság varázsával hatott rám. A csúcscélmeny azonban mégis Lokrum volt, a kis mesesziget közel a városhoz. Napedzett dalmát vitt át kis motoros hajóján néhány dinárért. Nem voltunk sokan a hajón, talán azért, mert szeptember volt, vagy mert még nem jött annyira divatba az utazás (1961-et írtunk akkor). A nap forrón ragyogott ránk, áthajoltunk Erzsivel a korláton, s engedték, hogy ellepjenek bennünket a sós vízcseppek, melyeket a hajó orra lökött a levegőbe. Hamarosan hűvös kis öbölben kötöttünk ki, s a dalmát megmondta, hány órára jön értünk, legyünk pontosak, mert itt hagy bennünket. Volt vagy hat óránk. Egy örökkévalóság egy elvarázsolt szigeten. Körbejártuk az utunkba eső elhagyott kolostort, amely szintén fehér márványból épült, ablakai kőcsipkével voltak szegélyezve, a csodás arborétumot soha nem látott fáival és virágaival. A park közepén óriási medvetalpaktuszok, tele tojás nagyságú, tüske borította vörös gyümölcscsel. Hogy a kaktusz gyümölcse ehető, s igen jóízű, azt csak sok év múlva tudtam meg, amikor itt hűsöltünk a férjemmel egy padon, óriási pálmafa alatt, s egy bolgár turistacsoportból kivált két nő, s óvatosan néhány nagy bogyót leválasztott a kaktuszlól. Az egyik kést vett elő a táskájából, két ujja közé fogta a bogyót és meghámozta. A tüskés bőr alatt leves, piros gyümölcshús csillogott. A két nőt utánozva mi is ettünk a kaktusz gyümölcseblől. Ám akkor Erzsivel ilyesmi eszünkbe sem jutott. Az út a parkból a vízpartra vezetett. Óriási, vízmarta barna sziklákat nyaldosott a tenger. Erzsi, mint a hal, bevetette magát a mélykébe vízbe, hol lebukott, hol kiemelkedett, ott siklott körülöttem s nevetett. Erzsi ugyanis sportoló volt, úszásban versenyzett. Én csak térdig merészkedtem a vízbe, ekkor még nem tudtam úszni, s féltem, nehogy elragadjanak a hullámok, melyek nagyokat csattantak a hátam mögötti sziklákon. Együtt napoztunk, s emlékszem egy ott talált cigarettásdobozra verset írtam a tengerről. Dubrovniktól hajóval mentünk fel Póláig. Az út több mint tíz órát tartott. Átestem első tengeribetegségemen is. Hajnalban a hajó korlátjának dölve

•

órákig néztem a körülöttünk köröző, vijjogó sirályokat, s a hajót kísérő két delfint. Pólán is sétáltunk néhány órát, majd vonatra ültünk. Zágrábban, a vasútállomással szemben Tomislav király várt bennünket óriási vasparipáján. Villamossal mentünk ki Maksimirre, ahol az állatkert egzotikus állatserege fogadott. Állatkertet is akkor láttam először életemben.

Egy hét alatt mintha egy évet éltem volna. Lelkemben zsongtak a soha nem látott tájak és emberek, éjszaka színes, meleg álmaimban jártak vissza kísértetni, s növelték nyugtalanságomat, elégedetlenségemet akkori helyzetemmel, s sarkalltak egy szebb jövő felé, amit én a továbbtanulásban tudtam elképzelni. De hogyan, merre tovább?

• ELHAGYTAM ZENTÁT •

Zentán, a gyermekosztályon két és fél évet dolgoztam. Ez idő alatt nagyon összeszoktunk a kolléganőkkal. Együtt fejeztük be az egyéves ápolóiskolát, együtt diplomáztunk, együtt tanultunk meg rengeteg dolgot a gyermekekről. Valamennyien fiatalok voltunk, sokan még lányok, magánéletünk is sokban hasonlított, barátkoztunk egymással a kórházon kívül is. Nekem a Dongó Erzszi lett az új barátnőm. Együtt jártunk moziba, sétálni a Tisza-partra, s táncra is. Összetartó kollektíva voltunk, ha ma hatvanévesen a gyermekosztály hangulatára gondolok, csak derűt látok, és bizakodást a szebb jövőben. Ez az. De hogyan juthatunk el oda? Lánykollégáimat, úgy látszik, nem foglalkoztatták ilyen problémák, ha ilyesmikről elszóltam magam, értetlenül néztek rám. Magamba zárkoztam, s kezdtem titokban magamban keresni a megoldást. Hamarosan meghallottam, hogy őszre Szabadkán egy osztály nyílik az egészségügyi iskolában olyan emberek számára, akik már munkaviszonyban vannak. Szinte ugyanakkor olvastam az újságban, hogy a szabadkai kórház nővéreket keres néhány osztályra. Többek között a gyermekosztályra is. Átadtam a kérvényt. Felvettek. Csak akkor mondtam fel Zentán, amikor már tudtam, hogy április elsejétől Szabadkán, a gyermekosztályon kell dolgoznom. Felmondásom mindenkit váratlanul ért. „Mi bajod volt itt? – sírta el magát Klárika, a főnővér. – Mindannyian szeretünk.” Igaza volt, szégyelltem bevallani, hogy mégis elégedetlen voltam a helyzetemmel. Búcsúzóul egy villanyrezsót vettek nekem. „Szükséged lesz rá” – mondta Klárika néni, és újra sírt.

Otthon se mertem megmondani, míg csak biztos nem voltam az új munkahelyemben. Anyám elkeseredetten sírt, önzőnek, szívtelennek tartott, hogy őt mint anyát el tudom hagyni. Apám útravalónak ezt mondta: „Tudom, te tudsz vigyázni magadra, mindig úgy tegyél, hogy ne kelljen önmagad előtt szégyenkezned.” Együtt kísérték ki az állomásra, apám adta fel a táskámat. Be kell vallanom, nehéz volt a szívem. Tudtam, nemcsak Zentát hagyom el, de otthonomat, gyerekkoromat is. Éreztem, életem egy szakasza lezárul, valami egészen új kezdődik, ahol egyedül kell helytállnom, senkire se számíthatok majd.

A Rókusban, közel a Szent Rókus-templomhoz találtam egy albérlési szobát, s onnan indultam 1962. április 1-jén a szabadkai gyermekosztályra. Tizenkilenc éves voltam akkor, s szabadnak meg oly könnyűnek éreztem magam, mint egy madár.

Nem volt nehéz a beilleszkedés, azt a néhány dolgot, amit más-ként csináltak, mint mi, hamar eltanultam. Két nap múlva önállóan dolgoztam egy hatágyas csecsemőszobában. Április volt, a szoba ablakai százéves óriás vadgesztenyefákra néztek. Nagy rügyeik már fénylettek, nagyon sok madár énekelt ágaik között. Hat gyerekről gondoskodni gyerekjáték volt. Etetés közben ölembe vettem egy-egy babát, néztem a lombosodó gesztenyefákat, s együtt dúdoltam a madarakkal. A munka leteltével gyalog mentem a Belgrádi úton. Éppen szembe fújt a szél, s telehordta a szemem éles homokkal. Reggelre megfordult a szélirány, s újra sűrű homokfelhőket sodort a szemembe. Szabadkán különösen ismertek a böjti szelek. Egész áprilisban kaparta szememet az éles homok. Szemgyulladás kaptam. A kolléganők nem akarták elhinni, hogy a homok okozta, s azt is nehezen tudták elképzelni, hogy Zentán ahol én laktam, csak fekete föld volt szinte mindenütt, homok esetleg csak Zentától délre, a Mákosban volt, de én arra sohasem jártam. Minden tavaszon hetekig sárga homokfelhők keringenek Szabadka utcáin, de szemem már régen rá se ránt a maró homokra, valahogy megedződött. Délutánonként be-besétáltam a városba, lassan fedeztem fel magamnak. Elsők között a központban levő Városi Könyvtárat találtam meg, beiratkoztam, s otthon se unatkoztam már. Idős házíném nem zavart, szobámban egyedül voltam, ott azt csináltam, amit akartam. Én pedig csak egyet akartam: olvasni. Nem kellett többet szabadnapjaimon a rétbe mennem, éjszakázás után nem kellett a teknő mellé állnom, hogy kimossak magunkra, s vacsorát se kellett főzni. Egyszerre időmilliomos lettem. Gyönyörűséges estéim voltak. Hevertem az ágyon, s olvastam, ameddig csak akartam, nem szólt rám senki. Tudtam, őszre majd iskolába, indulok, de addig még egy hosszú nyár állt előttem, rengeteget olvashattam. Volt az osztályon egy olyan idős lány, mint én, a Lakó Kati. Neki rengeteg barátnője volt, s hívott, tartsak vele. Elmentünk moziba s táncra egyszer-egyszer. Egy ilyen táncról, a Mladostból hazakísért a zenekar gitárosa. Megbeszéltük, hol s mikor fogunk találkozni legközelebb. Nem jött el a találkára. Következő szombaton, a táncon újra találkoztunk, s hazakísért. Találkát beszéltünk meg. Gondoltam, rajtam a sor, hogy ne menjek el. Mire harmadszor is találkoztunk a táncon, már elmúlt az április, s én mással voltam a Mladostban...

• MEGISMERKEDTEM A FÉRJEMMEL •

Május 1-jén kirándulni mentünk a Deszkás-erdőbe, amely Szabadkától északra van. Valamikor a városatyák azért telepítették az akácost, hogy a fák megfogják a homokot, az északi szelek ne takarják be olyan könnyen a várost parányi szemcsékkel. A Kati meg én gyalog mentünk a Halasi úton a Zorka bunkeréig, ott vártuk be a társaság többi tagját. Ezek egyrészt a Kati ismerősei voltak, másrészt az ismerősök ismerősei. Sebj! A fiatal könnyen ismerkedik. Valamennyien párban voltak, kivéve a Katit meg engem, s ugyanígy volt még két fiú is. Már az erdőbe vezető úton elkezdődött az évődés, az egyik fiú, a Pajo és köztem. Nem akarta vinni a csomagomat, pedig abban többemagmra vittem kaját a megbeszélés szerint. „Nekem megtiltotta anyukám, hogy bármi nehezet cipeljek” – nevetett, s zsebre rakott kézzel jött mellettem. A többiek heccelték, s persze, hogy a végén mindent ő vitt. Így kezdődött. Egész nap játszottunk a fiatal zöld lombok alatt, melyeken átszítált a langyos májusi nap. Este külön-külön mentünk haza, én buszra szálltam, mert a Rókusba kellett kimennem, ő közelebb lakott, a Bajai úti iskolánál. Estére randevút beszélünk meg a Mladostban. Egyszer két tánc között odalép hozzánk a gitáros fiú: „Szervusz, Pajo!” – „Az öcsém barátja” – mutatta be Pajo a gitárost. „Hagyd, ismerjük egymást” – nevetett a gitáros, és elment. „Ilyen nincs! Az egész városban két fiút ismerek, s azok is barátok.” Igaz, a gitáros lelépett, s befejezettnek tekintettük ismerkedési próbálkozásunkat. A Pajo viszont hazakísért, s másnap estefelé újra találkoztunk. Sehova se mentünk, csak céltalanul bolyongtunk Szabadka utcáin, és beszélgettünk. Azaz leginkább ő beszélt, s én hallgattam. Középmagasságú, vállas, sötét hajú fiú volt, vidám kék szemekkel, fehér fogsorát sűrűn láttam nevetés közben. Jókedvű volt, barátságos, sokat nevetett. Néhány átkoszált délután elég volt, hogy megismerjem családját. Öten vannak testvérek, a nővére egészségügyi nővér, a bátyja villanyszerelő, ő építészeti lakatos, az öccse géplakatos, a legkisebb pedig még hetedikes. Az apja az állomáson dolgozik, az anyja otthon van, néha varrogat. Hamarosan rájöttem, talán még szegényebbek, mint mi. De mitől ilyen jókedvű? Elmesélte, sok ismerőse barátja van, sok házba bejáratos, s őt mindenki szereti. Csak álmélkodtam. Honnan benne ez a nagy önbizalom? Ez a derűs optimizmus? Nálunk otthon sokkal borúsabb volt mindig a hangu-

lat, minek következtében hajlamos voltam a túlzott komolyságra, a pesszimizmusra. Ebből a fiúból nem fogyott ki a szó, minden utcát, minden házat ismert, szinte minden szembejövő embert, s oda is köszönt mindenkinek, ahogy kellett: bunyevácul vagy magyarul. „Hol tanultál meg ilyen hibátlanul magyarul?” „Az utcánkban. Ott az egyik ház magyar, a másik bunyevác. Kicsi korom óta együtt játszottunk. Nem is emlékszem, hogy lett volna idő, mikor még nem beszéltem mind a két nyelvet.”

Hétvégeken az ő társaságával jártam moziba vagy táncba. Sokan voltak, mind vidámak, s velem valamennyien figyelmesek. Azután újra véget nem érő séták egy végtelen májusban. Azóta se volt olyan végtelenül hosszú a május, mint akkor. Minden csupa virág, a kertekből orgona illata áradt, máshol a májusi szegfűé, s még ki tudja, hányféle illat bódított a langyos alkonyatban. Mi egymásba karolva andalogtunk, s csak meséltünk, meséltünk egymásnak. Mert én is megnyíltam lassan. Valahogy úgy éreztem, neki mindent elmondhatok, ő mindent megért. Azt is, miért jöttem el Zentáról. Már az első napokban ragaszkodott hozzám, s egyre úgy viselkedett, mintha szeretne. Önzetlen jóságával elaltatott bennem minden gyanakvást, s bizony hamarosan azon kaptam magam, hogy viszontszeretem. Még azt elmondom, hogy varázslatos nap volt az a május elseje. Az akkori kiránduló társaságból öt pár lépett házasságra, köztük a Pajo és én is.

Tíz hónapig jártunk együtt, s a következő év január 26-án megesküdtünk a zentai Kis Szent Teréz-kápolnában. Csikorgó hideg volt, vastag hó takart mindent, de az ég kéken ragyogott, a nap sugarai szikráztak a havon. Csilingelő szánkón két fekete ló repített bennünket az esküvőre.

Az anyósoméknál laktunk egy udvari lakásban. Az ő bútorában. Nekem csak ágyneműm volt.

• KÖZÉPISKOLÁS ÉVEK •

Ezerkilencszázhatvankettő szeptemberében indultam az egészségügyi iskola első osztályába. Az osztályban harmincon felül voltunk, valamennyien ápolóként dolgoztunk a kórház különféle osztályain vagy rendelőiben. A gyermekosztályról ketten voltunk, egy szőke ruszin lány, Amalija Čapko és én. Rögtön a kezdetén összebarátkoztunk, s ez a barátság a mai napig tart. A tanítás szerb nyelven folyt, ami nekem nagy nehézséget okozott. Tankönyvünk csak anatómiából volt, a többi tantárgyat a tanárok adták elő, s nekünk jegyzetelni kellett. A szavaknak nagyon kis százalékát ismertem, s ezért csak lassan tudtam jegyzetelni. Az előadásból összehalászott szavak felét se értettem. Az első hónap végén úgy érzetem, nem bírom tovább, nincs értelme tovább kínozni magam, kilépek. Az egyik osztálytársam, aki később agresszív alkoholistává vált, s a fia megfojtotta, nagyon meggyőzően tudott rábeszélni a maradásra. „Meglátod, menni fog! Tarts még ki egy kicsit!” Nem tudom, honnan tudta, de valóban igaza lett. Három hónap után már egész jó értettem az előadásokat, jegyzetelni is gyorsabban tudtam, s értettem, amit leírtam. Félévre jeles lettem, év végére kitűnő, s a következő három évben szintén kitűnő. Tanulni alig volt időm. Délelőtt állandóan dolgoztam, délután negyed négyre mentünk iskolába, hat óránk volt, háromnegyed kilencig maradtunk. Órák után mindig megvárt a Pajo, hazakísért, s nehezen tudta megérteni, miért sürgetem, hogy hagyjon már magamra. Elalvás előtt jó lett volna még tanulni egy kicsit, de általában éjfél után ment csak haza, s én tanulás helyett álomba zuhantam. Reggel öt órákor keltem. Mindig magammal vittem a tankönyveimet is a gyermekosztályra, s ha volt egy kis időm, tanultam. Ezt az egyik doktornő észrevette (dr. Kovačić született Rosenberger Vera, zentai származású zsidó nő), akinek a szobájában már hosszabb ideje dolgoztam, s nagyon megtetszett neki a szorgalmam. Ez a hetes számú szoba volt kilenc ágygal, ahova azért osztott be a főnővér, mert látta, hogy a kisebb szobákban sok időm volt tanulni. De hát fiatal voltam, ráhajtottam a kötelező munkákra, mint a fürdetés, tisztába tévés, mindent gyorsan megcsináltam. Még azt is, ami nem lett volna kötelező, hogy nehogy kötözködjön a főnővér. Természetemnél fogva szerettem az alapos munkát, a szobaorvos nem egyszer megdicsért, tanulhatnának a többiek tőled, mondogatta, s a főnővért külön meg-

•

kérte, hogy az ő szobájában állandóan én legyek. „Nagyon érdekes, hogy ezen az osztályon csak az Ilonka tud dolgozni” – jegyezte meg a főnővér. Minden alkalmat kihasznált, hogy a szobámon kívüli feladatokkal lásson el, de ha még azon felül is akadt szabad időm, a doktornő biztatására elővettem a könyveimet. Néhány hónapig nagyon jól ment nekem. Állandó szobám volt, a doktornő dicsérete növelte önbizalmam, s a tanulásban is gyorsan haladtam előre. De néhány hónap múlva megnyílt a városban a Gyermekek és Anyavédő Központ, s oda az én doktornőmet nevezték ki igazgatónak. Nekem egyből befellegzett. A főnővér vezényletével a többi munkatársnő is szívesen szúrt rajtam egyet, ha tehette, hamarosan látni se akarta a tankönyveket a betegszobában. Beszélgetni, kávézni, cigarettázni, sőt kézimunkázni is lehetett nyugodtan, esetleg újságot olvasni is, de tanulni soha. És még egyet nem lehetett: az osztálytársammal, az Amálkával beszélgetni. Ha csak mi ketten ültünk be a gyerekekhez, a főnővér valamelyikünket sűrű ellenőrző őrzáratain elszólított. Volt egy kolléganő, aki a szemembe mondta: „Majd pont te fogod befejezni a középiskolát! Mit képzelsz te magadról?” Nem tudtam felfogni, mi van ezekkel az emberekkel. Mit vétettem nekik?

Az önigazgatási rendszert nálunk is bevezették, saját magunknak kellett meghatározni a fizetésünket. Adva volt egy bizonyos pontszám az orvosoknak, egy másik a nővéreknek, s nekünk kellett osztályos gyűléseken eldönteni, melyik orvosnak, nővérnek hány pont jár. Természetesen tekintetbe kellett venni az iskolai végzettséget s azt, hogy ki milyen munkahelyet tölt be. A főnővérnek volt a legmagasabb fizetése, utána a váltásban dolgozóké. A délelőttiösöknek még néhány ponttal kevesebb járt. Mikor már azt hittük, hogy készen vagyunk, a főnővér szót kért, s azt mondta, hogy a két tanulónak, mármint az Amálkának és nekem, vegyenek még le néhány pontot, mert minket nem tud úgy kihasználni, mint a többi nővért, nem lehet éjszakai váltásba tenni. Az egész gyermekosztály egyhangúan elfogadta. A tandíjat minden hónapban fizettük, a fizetésünk egyharmadát vitte el. A házbér ugyanannyit. Anyagilag nem voltam irigylésre méltó helyzetben. De ilyen apróságok nem téríthettek el az iskolától. Amikor megtudták, hogy kitűnő tanuló lettem, a szurkálódások még megerősödtek. Szintre minden kolléganőm lekezelt.

•

Az első év félévi szünete alatt férjhez mentem. A második osztályt végig terhesen jártam ki. Az osztályon érezték, még sebezhetőbb vagyok. Akkor még kosarakban, zsákokban mi vittük le minden reggel a szennyest a mosodába, s délben mi hoztuk fel a tiszta pelenkákat batyukban, kosarakban. Külön vigyáztak, ki ne maradjak egyetlen cipekedésből sem. Lépcsőn le, lépcsőn fel! Keresztül az egész kórházudvaron, egészen hátra, a mosodáig. Az egyik kezemben a kosár füle, a másikban két batyu pelenka összefogva. Sohase szerettem kihúzni magam a munka alól, akkor sem, de nem is tehettem volna, a főnövér lenyel. Tágult vénáim kiduzzadtak, az ortopéd cipőben bedagadt a lábam, de cipeltem a gyerekeket ahova csak kellett, a szemészetre, a laboratóriumba, amelyek mind más-más pavilonban voltak elhelyezve, sőt a röntgenre is, csak éppen a vizsgálatra másik kolléganő vitte be – addig tartottam az ő gyerekét.

(Hat év múlva, amikor terhes lettem a második kislányommal, a kolléganőimet mintha kicserélték volna. Nem engedtek cipekedni, a mosodába se volt szabad mennem, mindenhol kíméltek, ahol csak lehetett. Emlékszem, egy napon takarítónő nélkül maradtunk: az egyik váratlanul megbetegedett, a másik szabadnapos volt. Mi, nővérek, felosztottuk magunk között a munkát, mindenki felmosta a saját szobáját. Magam is fogtam a vödört és a felmosórongyot, de kivették a kezemből. „Még az kéne! Ezzel a pocakkal akarsz te padlót mosni?”)

De az Olgám kitűnően állta a sarat velem együtt. Megvártuk a második osztály végét. Éppen addigra telt le a kilenc hónap, s egy nyári estefelé a mosóteknő mellől bevezetett a férjem a szülészetre. Otthon, az anyósomnál éppen nagymosást csináltunk, nem hagyhattam magára a betegeskedő asszonyt sem. Két fájás között (később kitűnt, csak jósló fájások voltak) lehajoltam a teknő fölé, dörzsöltem, csavartam a ruhákat. Vízet hordtam a sarki kútról. S utána indultam gyalog a városon át a szülészetre. Nyári zápor után ragyogott a nap, s én tele tüdővel lélegeztem be az ózondús levegőt közben kerülgetve a tócsákat a korzón. Könnyű szívvel váltam el a szülőszoba folyosóján a páromtól, biztos voltam magamban, fiatal voltam, egészséges, „Nem lehet baj!” – gondoltam. A szülésznő megvizsgált. „A méh csak egyujjnyira van nyitva, még nyugodtan alhat, nem lesz itt baba

holnapig.” Beláttam, nem kívánságműsor ez, ki kell várnom az idejét, bármennyire szerettem volna már túl lenni rajta. Valóban átaludtam az éjszakát, csak ritkán fájt itt-ott. Reggeli viziten is azt mondta a doktornő: „Estefeléig nem lesz itt baba, adjanak enni az asszonynak.” Farkaséhes voltam, a félliteres tejeskávéból repetáztam. Alighogy lement a liter tej, komolyra fordult a dolog. Egy kétágyas szobában feküdtem az ablaknál, a másik ágyon a lábamnál egy nagydarab fiatalasszony feküdt, aki előző nap szült, nem akartam háborgatni, hát összeszorítottam a fogam s tűrtem. A fájások hirtelen felgyorsultak, s hamarosan éreztem, kéri a baba az erőt. Senki tájakra se nézett. Kénytelen voltam a másik fiatalasszonyt valakiért elküldeni, még jó, hogy fel tudott kelni. Jött is egy szülésznő, a gyermekosztály főnővérének a testvére: „Mit nyavalyog? Az orvos azt mondta estefelé lesz csak baba!” „Úgy érzem, kéri az erőt” – mondtam nagyon komolyan. A bábaasszony felemelte a takarót s megrémült. „Juj, juj, látszik a haja!” Kirohant segítségért. Ketten kétoldalt fogták a hónaljamat, s cipeltek. Minden lépésbe roskadoztam, nem volt erő a lábamban. Egész úton a szülőszobáig kiabáltak: „Lélegezzen mélyeket! Mélyeket lélegezzen! Még itt esik ki a gyerek a folyosó kövére. Nagy nehezen bevonszoltak a szülőszobába, s feltuszkoltak a szülőasztalra. A bábaasszony még le is borotválta szőrt a szeméremajkak körül, siettében meg is vágott. Az Olga meg csak nyomult kifelé. „Jaj, ne olyan gyorsan, fogja vissza magát!” – kiabált a bábaasszony, de az Olga nem hallotta, én viszont semmit sem tehettem. Egy perc alatt kirepült az én Olgám, s rögtön ordítani is kezdett. Míg felemelték, s elvitték, láttam, formás kicsi baba, hosszú sötét hajjal. Délután, amikor a párom munkából hazamenet benézett a szülészetre, már a levelem várta a portán.

Az Olgám, hogy jó gyerek, már a születésével is bebizonyította. Csak kétezer-hatszázötven gramm volt a születési súlya, gondolta, legyen anyunak könnyű a szülés, ráérek odakinn is nőni. Már a szülészeten megkezdte a gyarapodását, s utána se volt soha baj az étvágyával. Három napra rá, hogy hazajöttünk a szülészetről, megköröszöltük, mert az adai barátnőm, az Iki, aki a kislány körösztmamája lett, csak akkor tudott eljönni. Rajtam az esküvői ruhám volt, egy térdig érő vékony szövetrocha. Kényelmesen belefértem, csak a keblemen szorított egy kicsit. Mennyasszonykoromban

•

ötvenhárom kiló voltam. Szülés után is annyi lehettem. A keresztlőt követő héten elmentem az iskolába a másodikos bizonyítványomért kocsiban tolva az Olgát. Az egyik tanár összetévesztett egy rendes tanulójjával. Akkor én büszkén javítottam ki, hogy a felnőttek osztályából vagyok: „Nézze, itt van a kislányom is!” Most, hatvannégy évesen mosolygok ezeken, a dolgokon, de akkor legyezte női hiúságot, hogy sikerült olyan kislányosan vékonynak maradnom.

Nem is volt alkalmam elhízni egy kicsit sem még évekig. A rövid nyár után, amit ugyancsak gyönyörűnek éreztem, szeptember elején elindultam a harmadik osztályba, nem sokkal később dolgozni is elkezdtem. Akkor még csak kilencven napból állt a szülési szabadság. Olgára az anyósoméék vigyáztak, s szerették is nagyon. Nem is történt vele semmi rossz. Én délelőtt dolgoztam, délután iskolába jártam, a pelenkamosás éjszakára maradt, ha a férjem valami miatt nem ért rá. Most már az anyósoméék is haragudtak rám, többször a szememre vetették, hogy így megalázom a fiukat, még pelenkát is mosatok vele. Arról megfeledeztek, hogy a házasság és a gyerekvállalás kettőnk dolga volt, a férjemé és az enyém. Szegény férjem két tűz között volt, hol az anyját csitígtatta, hol engem. Pokoli két év következett. Már délelőtt kilenc órakor olyan fáradt voltam, hogy a kórház folyosóján ledőlve el tudtam volna aludni. Az órákon folyton aludtam, csipkedtem saját magam, harapdáltam a kezem, de semmi, a szemem csak lecsukódott. Ulmer Gáspár, a latintanár egyszer így szólított fel felélni: „Maga ott, aki mindig alszik!” Fölálltam és elmondtam, amit kérdezett. „És még mi lenne, ha nem aludna?” – nevetett, és beírta az ötöst. Másodikban, még terhes voltam az Olgával, a Tomislavval együtt mi voltunk az osztály két legjobb matematikusa. Még rendes diákkoromban sem fordult elő velem. Minden új leckénél rám nézett az idős tanárnő: „Jöjjön ki a táblához, maga várandós!” Csudára értettem a matekot. Amint mondtam, otthon nem volt időm tanulni, a munkahelyemen tiltották, nem maradt más, csak a szünetekben bent maradni, s elő a következő óra anyagát! Nem cigarettáztam, nem kellett elhagynom az osztályt. Egyszer-kétszer elolvastam, s tudtam. Idegen nyelvként angolt tanultunk, előtudása csak az egy Johannának volt, mi, többiek az elemiben németet, oroszot tanultunk. Harmadikban az egyik felelésem után azt mondja az angoltanárnő,

Horváth Emma: „Látják, lehet ezt tudni, csak egy kicsit tanulni kell.” Az egyik osztálytársam, a Perkó felkiáltott: „De tanárnő, nem velünk kezdte!” Elfelejtette, hogy igenis velük kezdtem, de akkor könnyen ment minden a fejembe.

Harmadikban, negyedikben, amikor már végképp kimerültem, hazaadtam Olgát édesanyáméknak Zentára. Nagyon hiányzott, vágyakoztam utána, minden szabadnapomon hazautaztam. Az Olga ebből mit sem érzett, gyönyörűen fejlődött, jókedvű volt, mindenki-vel barátkozott, élvezet volt vele lenni. Otthon még három fiatalabb testvérem volt, alig várták, hogy hazavigyem. Mindegyiknek ő volt a szeme fénye.

Négy évig, míg iskolába jártam, csakis akkor vehettem ki az évi szabadságom, amikor elkezdődött az iskolaév, mert mint mondta a főnővér, így sem vagyok eléggé kihasználva, menjenek csak azok a nők, akik éjszakáznak is, helyettesítsem őket. Érdekes, nagyon sovány voltam, a gyomrom görcsösen fájt szinte éjjel-nappal, de meg nem betegedtem. Csupán egyszer kaptam dizentériát, azaz vérhast. A vérhas a piszkos kezek betegsége. Bizony én is úgy betegedtem meg, hogy mosatlan kézzel ettem. Az iskolánknak által volt egy pékség, s oda tódultunk át a nagyszünetben, vettünk negyed kiló kenyeret. Persze megfogtam a pékség kilincset, s utána rögtön tömtem a számba a kenyeret, reszkettem az éhségtől. Bizony csúnyán megbetegedtem, leadtam még néhány kilót.

Volt azért a kórház részéről egy kis könnyítés is már a harmadik, negyedik osztályban. Felvállalta ugyanis az iskolai tandíj fizetését. Így ezt a pénzt félre tudtuk tenni, házra spóroltunk a férjemmel. A negyedik befejezése után gyermekgyógyászatból diplomáztam. Ezt a tételt húztam ki: A nap, a víz és a levegő jelentősége a csecsemő és a kisgyermek életében, és a gyermekszoba higiénája. Ez tiszta preventíva. Én pedig a kuratíván dolgoztam. Jobban örültem volna egy betegség feldolgozásának. A pediátriát megkülönböztetett figyelemmel tanultam, itt minden külön érdekelt. Évek óta rengeteg olyan dolgot kellett a gyerekek körül csinálnom, amit nem értettem, miért pont úgy. Szívesen tanultam volna még többet is.

A diplomamunkát is nagy alapossággal írtam meg. A gyermekgyógyász, aki előadott nekünk, évekig küldte a munkámért a pedi-

•

átriából diplomázókat. A diploma megvédése alkalmával a megírt munkára rá se néztek, a skarlát komplikációit kellett elmondani, a glomerulonephritist (vesegyulladás) és a diuresis (vizeletkiválasztás) mérésének módjait. Hibátlanul tudtam. Ma is talány előttem, miért lett a diplomám négyes. Meg is kérdeztem a gyermekgyógyászt, dr. Tamburkovski Atanast, s azt felelte, sok volt a helyesírási hiba a munkámban. Szerb kolléganőm, Slobodanka Mišević gépelte, nem hiszem, hogy ez lett volna az ok.

Diplomázás után a munkahelyemen lassan normalizálódott a helyzet. A főnővér „leszállt” rólam, a többiek is elfelejtették, hogy valamikor haragudtak rám. Végre a fizetésem is kiegyenlítődtött a többi középiskolát végzett kolléganőmével, sőt az eddigi szürke egyenruhám helyett új, fehér galléros kék egyenruhát kaptam. Rengeteg olyan ember is köszönt nekem ezután, aki addig észre sem vett. Mondtam is az egyenruhámnak: „Vigyázz, ezek neked köszönnek!”

A második nagybetűs Ház az életemben, a mi, a férjem és az én házunk volt, és az ma is. Amint már említettem, esküvő után a férjem szüleinél laktunk a Bajai úti iskolánál. Anyósom és apósom igazi jó emberek voltak velem szemben. Az apósommal soha, az anyósommal pedig csak néhányszor vitatkoztunk össze. Nem tudta elviselni, hogy annyira „kihasználom” a fiát. Mai szemmel nézve belátom, hogy igaza volt egy kicsit szegénynek, ám akkor nagyon fájlaltam a szemrehányásait. Én úgy éltem meg, hogy a férjem mindenben segít, amiben kell, amit magam nem érek rá megcsinálni. Sokszor takarított, mosott a babára, főzött a babának, etette, tisztába tette, egyezőval törődött a kislányunkkal. Mindamellert, hogy a férjem jó volt hozzám és megértő, borzaszó feszült voltam, s szeretttünk volna különválni a szülőktől. De hogyan? Rövid éjszakáinknak a felét azzal töltöttük, hogy tervezgettünk, ma azt mondanám, álmodoztunk. Még jó, hogy a fiatal mer merészet álmodni. Bármiről kezdtük is a beszélgetést, azzal fejeztük be hajnaltájt, házat fogunk venni. De miből? Igaz, nem fizettem már a tandíjat, s anyósoméék ingyen etettek bennünket, házbért sem kellett fizetnünk, mégis nagyon kevés pénzt tudtunk félretenni. Pajo talált munkát délutánonként egy mesternél. Órabérre hegesztett. A mester nagyon rámenős volt, sokat nyaggatta, sietette a munkával, de a fizetés is mindig több lett, mint ahogy megbeszélték. Múltak a hónapok, s szaporodott a pénzecske. Igaz, szórakozni nem jártunk, mint más fiatalok, de minek az már nekünk, mondogattuk, itt van a mi Olgánk. Így is olyan keveset tudtunk vele lenni. Mi hárman nagyon jól éreztük magunkat együtt. Titokban kezdtük nézegetni az eladó házakat. Akármilyen szerény is volt a ház, amit kinéztünk, nekünk az ár tizedére se volt pénzünk. Néha hónapokig nem kószáltunk. Ezután újra kezdtük. A negyedik osztály második felében újult erővel kutattunk megfelelő ház után. Amikor kitudódott a rokonságban, hogy miben sántikálunk, agyalágyultnak tartottak bennünket. Megörültetek, miből akartok ti házat venni? „Majdcsak lesz valahogy” – válaszoltuk mindig, s valóban magunk se tudtuk miből is fizetnénk ki. Mégis. Májusban a Bajai úti kapuval szemben találtunk egy kis házat. A négy fal volt csak felhúzza, s rajta a tető, de se ajtó, se ablak, se áram. Hánytukvetettük a Pajóval, őszig majdcsak lakhatóvá tesszük valahogy. A

•

ház gazdájával megegyeztünk az árban, sőt a foglalt is odaadtuk. Olyan megegyezést kötöttünk, hogy ha ők gondolják meg magukat, duplán adják vissza a foglalt, ha mi, veszik a már odaadott pénz. Ez vasárnap estefelé történt. Hétfőn a férjemet a munkahelyén, a Bratstvo vagongyárban félrehívta az egyik munkatársa, a Kunyi Gyula: „Hallom, Pajo, a Bajai úti kapunál vett házat, abban a lapályban. Tudja maga, hogy ott minden tavasszal feljön a talajvíz? Azok az emberek csúnyán átverték magukat. Hanem tudok én ugyanabban az árban közel hozzám egy kész, beköltözhető házat, áram is van benne. Sarokház, két részre van osztva. Az egyik felét már rég eladta az öreg Mihalik, a másik részét meg most árulja. Az öreg már nagyon beteg, a kertje végében épített a fia, s most magához vette az apját. Délután Pajóval megnéztük az ajánlott házat. Csak hüledezünk! Valóban ide csak be kell költözni, s annyiba kerül, mint az a másik félkész. Magasan van, száraz (a szemben levő borospincébe is bevezettek, az is száraz volt). A lakórész csak egy nagy, magas utcai szobából és egy kis konyhából állt, de volt gazdasági udvar, borospince, góré, disznóól. Mit csináljunk? Azok már nem adják vissza a pénzünket. Az összes megspórolt pénz fele oda veszett. Úgy döntöttünk, hagyjuk veszni a pénzt. Az asszony mégis megátkozott bennünket, sok rosszat kívánt nekünk, csak úgy üvöltött ránk. Hála istennek, egyetlen átká se vált valóra az évek folyamán.

A Mihalikékkal úgy egyeztünk meg, hogy a foglalt átadása után már meszelhetünk és költözhetünk is. Az elő részt júliusban, a második részt következő január végén kell fizetnünk. A diplomamunkámat már átadtam, járhattam meszelni, takarítani leendő házukba. Ez is a Bajai úti kapuhoz közel van, a Micsurin utcáról nyíló első mellékutcában, amely párhuzamosan halad a Bajai úttal. Az anyósoméék házáról jó tízpercnyire gyalog. A férjem külön örült, hogy gyerekkori tájait nem kellett elhagynia, nekem pedig mindegy volt, úgyszintén idegen volt még mindig az egész város. A tatározgatás mellett lázasan törtük az agyunkat, honnan szedjük össze a pénzt. Kölcsönkéréssel is próbálkoztunk egy-két helyen, de nem kaptunk. Pajo egyik nagynénje azt mondta: „Van, Pájuskám, pénzem, de nem adok. Úgysem tudnád visszafizetni.” Az egyik barátja szinte ugyanezt mondta. Végül két testvérem, a Zsuzsa és a Pista, akik már

•

munkaviszonyban voltak, kölcsönt vettek fel, amit mi fizettünk később vissza három éven át. A mester, akinél Pajo dolgozott ideadta a hiányzó részt, ezt a férjem később ledolgozta. A megbeszélrt időre átadtuk a pénzt, de csak az ügyvédjüknek letétbe, ugyanis az öreg Mihalik bácsi meghalt, mielőtt aláírtuk volna az adásvételi szerződést. A bácsinak volt egy fia, aki kiment Amerikába, s néhány éve nyoma veszett, semmi hírt se hallottak felőle. Ezért őt holtta kellett nyilvánítani, csak utána vehették kézbe az örökösök a pénzt, az örökséget. Minket ez akkor nem érdekelt, lázasan költözködtünk. A diplomáért már az új házból mentem. Az Olgának második születésnapját, július 3-át az új házunkban ünnepeltük. El is jött a Pajo minden testvére, az enyéme is, hogy lássák, milyen az új otthonunk. A szoba földjét elsimítottuk, farostlemezzel befedtük, padlópasztával kifényesítettem, s új rongypokrócokkal beborogattuk, amit szabadon hagyott a hálószobabútor. Ezt a bútort esküvőnk után pár hétre vettük, a kölcsönt még mindig fizetgettük. A konyhába csak hiányos bútor jutott, de olyan kicsi volt ez a valamikori folyosóból elrekesztett konyha, hogy a teljes konyhabútor el se fért benne. Az egyik falba egy jókora vakablak volt vésve, ahova szinte az összes edényem elfért. Volt egy használtan vett villanysparheltünk, egy frizsider, egy kisebb formátumú asztal három székkal. A Pajo meg én nagyon boldogok voltunk, s a rokonok is ámuldoztak: „Lám, miből lesz a cserebogár!”

Néhány héttel később arra ébredtem, hogy nem fáj a gyomrom. Tapogattam. Csakugyan nem fáj. Pedig most már ráértem, nem jártam iskolába, éppen el akartam menni az orvoshoz. Kezdem figyelni, de ne nem fáj az se reggel, se este. Az új ház ezt is kigyógyította. Örömrünkbe azonban kezdett beférkőzni az új gond. Honnan teremtsük januárra elő az összeg másik felét? Ha már ott állt az üres disznóól, vettünk két malacot. Meghizlaljuk őket, s az árukat a ház árához tesszük. Továbbra is nagyon spóroltunk, és ekkor ránk mosolygott a szerencse, Pajót a gyár Görögországba küldte dolgozni. Ott volt két és fél hónapig. Közben, az itthon kapott fizetése érintetlenül megmaradt. Nekem is sikerült egy kis túlórázásra szert tennem. Csoda volt ez még nekünk is, de összegyűlt a pénz, s időben odaadtuk a Mihalikék ügyvédjének, aki letétbe helyezte. Sőt. A kijelölt

•

időpontig a százalékadót is kifizettük az ügyvédnek. A következő nyáron a Bratstvo a munkásait kedvezményes áron nyaralni küldte Vodicére. Ott bungalókat biztosított lakásként. Mivel a Bratstvo vagongyár volt, így a férjemnek és a családjának is ingyen vonatjegy járt a tengerig meg vissza. A lakás, étkezés nagyon kedvezményes volt. És mi még együtt nem voltunk nyaralni. De most ezt is kipilkáztuk valahogy. Mondanom sem kell, csodás nyaralásunk volt. Engem még jobban megtanított úszni a férjem, s mivel a kislányhoz is végtelen volt a türelme, vele is megszeretette a vizet. Olga hároméves volt akkor. Délutánonként estefeléig bennmaradtam vele a bungalóban, utána azonban nagyokat hancúrozott az apjával a tengerben. Kipihenve, felszabadultan tértünk vissza. Itthon viszont a rémült szomszédasszony, a ház másik felének a tulajdonosa fogadott: „Jaj, mit csináltak, maguk szerencsétlenek? A tengeren nyaralnak, itt meg a végrehajtó felírta a házukat!” Meghökkenünk. Mi lehet ez? Az anyósom is sírva fogadott: „Pajo, mit csináltatok? A végrehajtó felírta a fridsidereteket, villanysporthetotokat, rádiótokat! Mi lesz ebből?” Vigasztaltuk őket. Valami tévedés lehet, mi mindent kifizettünk. Gyanakodva néztek ránk, látszott, nem hisznek nekünk. Másnap bementünk dr. Szepesi ügyvédhez azzal a papírral, amit a végrehajtó ott hagyott. „Mit idegeskednek? Félreértés lehet. Menjenek nyugodtan haza, majd elintézem.” Felháborodott kérdéseinkre kitérően válaszolt, mégis megértettük, hogy a forgalmi adóra a pénzt nem fizette be. Mondogattuk is neki, de korban is az apánk lehetett volna, hát még az ügyvédi szókincse! Örüljünk, hogy elintézi az ügyet, ne csináljunk itt cirkuszt, menjünk szépen haza! Valóban nem lett folytatása a dolognak, csak a rokonok kérdezgették még egy darabig, valóban miénk-e még a ház.

Most már volt kertes házunk, két fizetés a házban, igazán szépen éltünk. Én a munkám mellett a kertet rendeztettem. A régi melléképületeket lebontottuk, nem volt rájuk szükségünk. A gyümölcsfák maradtak. Elöl, a ház előtt volt egy nagy, korai sárgabarackfa. Minden évben termett, a ház védte a korai fagyoktól. Hátról volt még egy gyönyörű, késői érésű barackfa, jó terebélyes, ennek a termésén tanultam meg baracklekvárt főzni. Volt még egy meggyfa és egy eperfa is, de ez utóbbit kivettük, minden évben meglepték a med-

veszövő hernyók. Elöl virágoskertet szerkesztettem, hátul egy kis veteményest ültettem. Mihalik bácsi gyönyörű piros kannavirágot hagyott itt, évekig őriztem a gumóját, gyönyörűen piroslott fenséges virágaitól egész nyáron az udvar. A férjem munkaidő után gyakran járt még dolgozni órábérre, később az egyik barátjával, a Lukával itt nálunk, az udvarban dolgoztak. Vaskapukat csináltak, s még sok minden mást. Lassan eljött az az idő, amikor már észre mertük venni, hogy szűk nekünk az egy szoba-konyha, jó lenne bővíteni a lakást. Újra tervezgettünk. Az utcára a régi mellé elférne még egy rendes szoba, a régi konyhából fürdőszoba lenne, s a szomszéd fala mellé az udvarba jönne a konyha. Így L alakú lenne a ház. Minden ajtó egy folyosószerű előszobára nyílna. Hivatalos tervrajzot is készítettünk. Közben úton volt a Nellike. Sebj, megszoktuk már, hogy nálunk egyszerre több dolog is történik. A szoba alapját aznap ásta ki a testvéreivel, a Pericával és a Jokával, s barátjával, a Lukával, mikor nálam megindult a szülés. Este tizenegy órakor, a házunk előtt álló mentőautóhoz menet a nagy sötétben bele is csusszantam a homokos, könnyen omló, frissen kiásott alapba. Mikor a szülészetről hazaértem, a régi szobán sem volt fenn az ajtó, azt is kivették, hogy majd arrébb helyezik. Addig pokróc lógott az ajtónyíláson. A babát a már kiépített garázsban fürdettem. Autónk még nem volt, de a szerszámait a Pajo ott tartotta. Most átmenetileg ott volt a villanytűzhely, vagyis a konyhám. Nyár volt, július, semmi gond nem volt a melegítéssel, mégis egy időre hazamentem Zentára a pici Nellikével. Egy hét múlva, mire visszajöttem, már állt az új ajtó a szobában.

Az építkezés évekig elhúzódott, ahogy szivárgott a pénz, úgy haladtak a munkák. Nelli négyéves volt, az Olga tíz, mire kétszobás-fürdőszobás házunk lett.

Azóta is itt lakunk, most már negyvenegy éve. Időközben a szüleink hozzánk költöztek, így még egy szobát kellett a részükre építeni. Voltak évek, amikor a háromszobás ház minden szöglete ki volt használva, néha elkelt volna még egy nagyobb helyiség is, pl. baráti, rokoni összejöveteleken. Lassan megnöttek a lányok, már rég mindkettőnek saját családi fészke van. A szüleim pedig elfoglalták öröklakásukat a Bajai úti temetőben. Most már tágas, nagyon tágas ez a háromszobás családi ház, s néha elég csöndes is, csak időről időre

•

zajos, amikor itt a négy unoka és a szüleik. Ilyenkor újra megtelnek a szobák melegséggel, vidám nevetéssel. Azért nem kell gondolni, hogy a párom meg én begubóztunk, mozgunk, dolgozunk, a házon is történnek még változások. Az idén például bevezettük a gázfűtést, csoda kényelmes, nincs több szénhordás, tüzelés, csak egy gombot igazgatunk, a hőmérséklet-szabályzót, s olyan meleg van az egész házban, amilyent győzünk fizetni.

• A PÁROMAT GÖRÖGORSZÁGBA KÜLDTÉK •

Langyos októberi nap melengette a sárga falombokat, az ég kékje ragyogott, amikor a kislánnyal, a kétéves Olgával, kikísértük a férjemet az állomásra. A kis kombi a vasútállomás mellett várt rájuk, vitte őket Görögországba. Jókedvűek voltunk, könnyűnek éreztem magam a délelőtti napon, nevetve nyújtottuk egymásnak a szánkat. Nem éreztem meghatódottságot, hisz tíz nap múlva úgyis itt lesz. Az Olga fejről levett sapkájával integettünk a férjemnek, akivel lassan elindult a kis kombi. Ott szorongott a sofőr mellett, s ő is mosolyogva integetett: „Hamarosan itt leszünk!” A jármű, amelyben öten ültek, gyorsan eltűnt a szemünk elől, tíz napra vitte őket Athénbe vagonokat javítani. Azokat a vagonokat, amelyeket ők maguk készítettek kivitelre. Mikor a megrendelőhöz, azaz a görögökhöz érkeztek a vagonok, akkor derült ki, hogy elég sok hibát rejtenek. A konstruktor akkor tervezett először újfajta anyagok felhasználásával a vontatott súlynál könnyebb vagonokat. A görög vissza akarta küldeni, de a bratsvósok kiszámították, olcsóbbra kerül, ha a munkásokat küldik a vagonok után, s ott helyben javítják meg. Nem nagy munka, mondogatták a férjemnek a gyárban, tíz nap múlva itthon leszel. Örültünk is, hogy három mérnök mellett őt választották mint magasan szakképzett hegesztőt. A férjem a fémmunkások versenyén díjakat nyert hegesztésével, s ezt a megbízatást is kitüntetésnek vettük. Pénz is sokat ígértek, ami nekünk akkor égetően kellett a házra.

A magánytól s a rám szakadt feladatoktól nem féltem. A friss középiskolai diploma, amit azon a nyáron kaptam, ott simult a ruhásszekrény fiókjában, onnan bátorított: ha a négy évet kibírtad, dolgoztál, iskolába jártál, közben férjhez mentél, gyereket szültél, s a végén házat is vetettek, akkor mi neked ez a tíz nap? Semmiség. Most már csak dolgoznod kell, és a kislányod nevelni. Igazából bíztam magamban, csuda egyszerűnek tűnt az egész. Mégis amikor az Olgával beléptünk a kapun, mintha akkor jártam volna ezen az udvaron először. Addig fel sem tűnt, hogy a rozoga, régi kapu zárja bizonytalan, könnyen be lehet lökni. A régi, sötét borospince ajtaja éppen a konyhaajtóval szemben tátong. Este ide bárki behúzódhat, s kileshet bennünket. A konyha bejárati ajtaja sem biztonságos. Beleborzongtam volna az egészbe, ha nem sivalkodott volna a két malac hátul az akolban. Meghallották a hangunkat, s kérték az ebédet.

•

Gyorsan vizet melegítettem a mosléknak, s tele vödörrel siettem hátra. Átemeltem az akol oldalán, s belezúdítottam a vályúba. Mohón lökdöste egymást a két disznó, s közben falánkul szürcsölt. Egy kicsit néztük őket a kislányommal. Ezt a két malacot is a helyzet vetette velünk. Itt álltak az üres ólak, igaz régiek, rozogák, de hát egyszeri használatot csak kibírnak még. Az árukból meglesz a ház egy sarka. Kicsit tudtam is velük bánni, otthon a szüleimnél minden télre neveltünk egy disznót. Mégis igazi kaland volt számunkra ez a disznótartás. Mindig valami meglepetéssel szolgált nekünk. Az egyik rövid lábú fekete volt, a másik nyakigláb fehér. Ez gyorsan akkorára cseperedett, hogy amikor felágaskodott a két első lábát könnyen feldobta az akol kerítésének a tetejére. Bele is ingott mindig a régi deszkakerítés, de apróbb javításokkal állta a sarat, míg a férjem itthon volt. Azonban úgy egy héttel a Pajo elutazása után egyik este, mikor az egész napos munkából hazaértem, kidőlve találtam az akol kerítését, a disznók sehol. A szomszédasszony, a ház másik felének a tulajdonosa mondta, hogy a disznók a régi pincében vannak. „Magának, fiatalasszony, szerencséje van – mondta –, a lábukat is törhették volna azon a meredek lépcsőn!” Valahogy összekötöztem a kerítést, s vödöröcsörgetéssel felcsalogattam őket. Másnap a férjem öccsével, a Brácóval, aki akkor tizenhét éves legényke volt, tákolgattuk újra az aklot, de láttam, ez már csak kártyavár, annál is inkább, mert rohamosan nőttek, testesedtek a disznók. Írtam apámnak levelet, sürgősen jöjjön, segítsen. Meg is jelent három nap múlva egy táska szerszámmal a hóna alatt. Mindent alaposan átjavított, elmenéskor mégis azt mondta: „Nem neked való ez! Adj rajtuk túl minél hamarabb!”

Tíz nap múlva, október végén, felmondott a család, aki a kislányomra vigyázott, más elfoglaltságuk akadt. A férjem még nem jött, hírt se hallottam felőle, de sebj! Itt vannak az ő szülei, majd ők vigyáznak az Olgára. Minden reggel fél ötkor keltem, vizet melegítettem a jószágnak, megettettem őket, ébresztettem a kislányomat, vittem az anyósomékhöz, s fél hétre ott voltam a munkahelyemen, a gyermekosztályon. Munkából hazajövet befordultam az Olgáért, majd gyorsan haza, elrendezni a jószágot, a házat, kézzel mosni, takarítani egy kicsit, s már ránk is szakadt az este. Kezdetben féltem otthon egyedül, a kislányom csacsogása mellett is a kinti neszeket füleltem, mindig

arra gondoltam, biztos figyel valaki bennünket abból a pincelyukból. Sötétedés után nem mertem kimenni, világosan készítettem be vizet a ház végénél levő kútból. Egy hét múlva azonban azon kaptam magam, hogy öreg este húzom a kútból a vizet, s elfelejtettem félni.

Amint mondtam, a tíz nap gyorsan elmúlt, de a férjem nem jött, hírére se hallottam. Egy sor se érkezett. Két hét múlva sem. Három hét múlva sem. Nincs baj. Tudom, nem lehet semmi baj. Elhúzódott a munka. De miért nem jelentkezik? A régi fityegő levelesládát elsőnek rohamoztam meg, valahányszor kislányommal beléptünk a kapun délutánonként, de egyre növekvő letörtséggel hagytam ott. Mi történhetett? Miért nem ír? Nem ilyen volt a kettőnk viszonya. Igazán törődünk egymással. Az lehetetlen, hogy megváltozott volna.

Olga, aki időközben, apja távolléte alatt rohamosan tanult beszélni, estefelé kiült a szoba ablakába egy kispárnára és az utca sűrűsödő félhomályába mondogatta: „Édes Pajo tatám, gyere haza!” „Ma még nem jön a tata, sötét van már, gyere be.” „Nem, megvárom a tatát!” A naponta megismétlődő jelenetek csak növelték a súlyt a lelkemen. Ahogy múlt az idő, egyre gyakrabban mondogatta: „Ne edd meg mind a vacsorát, hagyj a tatának is!” Szinte minden játékában az apja is részt vett. Vágyakozása az apja után egyre erősödött. Mind követelőzőbben mondta: „Hívd haza a tatát!”

Körülöttem lassan beindult a szóbeszéd: Ki tudja, miért ment el az az ember? Tűnődtem, rágódtam, s még mielőtt kétségbeestem volna, három hét eltelte után, egyszerre három levél hullott a lábam elé a postaládából. A kislányom is kitörő örömmel ugrált körül: „Írt a tata!” Ekkor tudtam meg, hogy a posta, a vasút sokáig sztrájkolt Görögországban. A munkájuk pedig sokkal több, mint tervezték, de reméli, két hét múlva befejezik. Egyszerre óriási megkönnyebbülést éreztem, s minden nyakamba szakadt munkát a régi hével folytattam. Az osztályon a kolléganők velem együtt örültek, a szomszédasszony is vigasztalt: „No látja, mondtam én, hogy nincs semmi baj!” De látszott a huncut öregasszonyon, hogy azért nem bánná, ha egy kicsi mégis lenne.

Azután hosszú szünetekkel jöttek a következő levelek, egyszerre kettő-három, mindegyikben a hazatérés újabb lehetséges dátuma. Közben elmúlt a november is. December elején leesett a hó, nagyon

hideg lett, a régi, füstölgő cserépkályhával nehezen tudtam felfűteni a lakást, mindig öreg este lett, mire bemelegedett a szoba, de a kislány csodálatos módon nem fázott meg, egyáltalán nem volt beteg, míg az apja távol volt, pedig minden reggel végigcipeltem a jeges utcákon az anyósoméig. A két disznónak való élelmet is egyre nehezebben cipeltem haza hóban, fagyban. Közben jó nagyra nőttek már, úgy gondoltam, eladom őket. A férjem öccse ügyeskedésével sikerült is. Az árukat a fizetésemből megspórolt összeg mellé tettem. Nem volt sok, de ha már ilyen sokára nyúlik ez a hazatérés, talán szebb lesz az összeg, amit a férjem tesz mellé. December derekán egy reggel nem tudtam kinyitni a bejárati ajtót. Nagy hófúvást sodort elébe a szél. Alig feszegettem ki. Utcahosszat hófúvások torlaszolták az utat. Karomon a jól felöltöztetett két éves kislánnyal botladoztam a hajnali utcákon végig a férjem szüleiig. A hó csak úgy szakadt, a metsző szél az arcunkba vágta a tetőről sodort hólavínákat. Csuromvizesen estem be anyósoméknál a kapun. És még hol volt onnan a villamosmegálló? Aznap délután hazaérve újra levelet találtunk, amelyben azt írta a férjem, hogy most is, mint eddig mindig, fürdenek az Égei-tengerben. Igaz, hogy csak ők, északiak, a görögök már nem. Ő gyönyörűen leburnult, jól érzi magát. Athén csodálatos város, sokat utaznak szabadidejükben, a kombival már bejárták egész Dél-Görögországot, voltak az Akropoliszon és rengeteg más történelmi helyen. Van velük egy idősebb mérnökember, čika Tičo, aki már többször járt itt, mindenhova elvezeti őket, de ő már erősen vágyódik haza, nagyon reméli, karácsonyra itthon lesz. A kislánnyal összebújtunk a hideg lakásban, s úgy olvastam neki újra meg újra az apja levelét, hozzáolvasva olyan dolgokat is, amelyekről tudtam, szeretne hallani. Míg a havat hánytam a ház körül, ő az apja küldte képeslapokkal játszott, s egyre csak hajtogatta: „Tata, gyere haza!”

Akkor már én is nagyon-nagyon vártam. Minden autózúgásra megállt a kezemben a munka, s feszülten figyeltem. De egy sem állt meg a házunk előtt. Feszültségem a kislányra is áterjedt, s minden autózúgásra összerezzen. Újra szóbeszédek kaptak szárnyra. A férjem nem is fog hazajönni, hogy ne kelljen neki a házat kifizetni, hisz úgyse bírná. Egy napon azzal vár a szomszédasszony, a Vera néni, hogy a Klárika, akitől a házat vettük, beszélni akar velem. Át is mentem hozzájuk, s ő mindjárt megkérdezte: „Igaz, hogy nem fog többé

hazajönni a férje? Ne is tagadja, mindenki azt meséli. Márpedig ne gondolja, hogy elnézőek leszünk! Ha nem tud fizetni, ki kell költöznie!” Bizony hiába akartam erős maradni, a könnyektől alig láttam a kilincset. Pajótól nagy szünetekkel érkeztek a levelek, továbbra is lövöldözések voltak Athén utcáin, féltem, talán csak nem találja el valamilyen eltévedt golyó. Ő továbbra is áradozott Athénről, tele volt Görögország dicséretével s vágyakozással utánam és a kislány után. A munkájuk csak szaporodott, szaporodott, s egyre bizonytalanabb lett a hazatérésük ideje. Egyre türelmetlenebb lettem, s kezdett kilombozni a gyanú, ez nem fog hazajönni a fizetés határidejéig. De én csak arra gondoltam, a házat nem hagyom, a föld alól is összekaparom a rávalót. Persze erről mélyen hallgattam. Mégis lerítt rólam a gond. A kolléganők mindenféleképpen vigasztaltak. A főnövér azzal lepett meg, hogy tagnak választottak a leltározási bizottságba. Akkor még minden év végén általános leltározást végeztek az osztályokon. Mindent újra átszámoltak, összeírtak: ágyneműt, ágyat, bútort, műszert, osztályos, rendelős kellékeket. Ehhez a munkához három személyre volt szükség. Egyik én lettem. Ez azt jelentette, hogy délutánonként, munkaidő után is bent kell maradnom, s valamikor késő este érkezek csak haza. Nem volt más megoldás, Olgát elvittem Zentára a szüleimhez. Leltározás után megyek majd érte. Szép kényelmesen leltározgattunk délutánonként, a főnövér értette a dolgát, szaporodjon csak az a túlóra. Sötétben érkeztem haza. A konyhában, a pohárban befagyott a víz, a sült kacsa, amivel a férjem vártam, a konyha kövén jegesen pihent egy fedő alatt. A szoba is jegelt, de nem volt értelme begyújtani. Mire bemelegedett volna, már újra munkába kellett mennem. Azért rendületlenül vártam a párom, mindig izgatottan nyitottam be a kapun, hátha vár rám a sötétben. De csak a süket csönd fogadott. Már karácsony hete volt. Legutolsó levelében azt írta, ha törik, ha szakad, karácsonyra itthon lesz. De ha mégsem? Egyre éberebben aludtam. Minden neszre felriadtam. Figyeltem az utcán elhaladó lépteket a fagyos téglákon, hátha megállnak a kapunál. De mindegyik továbbment. Karácsonyra nem készültem, mert hát minek. Ha valóban nem jön, semminek sem lesz értelme. A mély meggyőződés irántunk érzett szeretetében és a bizonytalanság kergették bennem egymást. Vártam. Mást nem is tehettem. Két nap volt még karácsonyig. Aznap

•

fejeztük be a leltározást. Fáradtan gyalogoltam végig a havas utcákon. A házban ugyanaz a dermedt csend várt. A postaláda üres. Vacsora nélkül bújtam az ágyba, olvasni se volt erőm. A paplanra mindenfelét ráraktam takaró gyanánt, hogy felmelegedjek. Elkezdtem a feszült hallgatózást, mint az elmúlt majd három hónapban nagyon sokszor. Azután lassan elszenderedtem. Egyszer csak autózúgásra riadtam. Pattanásig feszültek az idegeim. Ez meg is állt a ház előtt. Minden erőmet összeszedtem, hogy ne rohanjak oda, s ne tépjem fel az ablakot. Csapódott is az autó ajtaja! Előbb az egyik, aztán a másik! Néhány lépés és halkán kopogtak az ablakon, és én reszketeg kézzel téptem le a sötétítőt az ablakról. A fényes telihold s a fehérülő hó szinte nappali fénnel világította meg férjem arcát. Bőre barnán, napsütötten ragyogott. Széles mosolyától féhéren villant rám egészséges fogsora. Fején új sapka, vállán új télikabát. Csak álltam ott megkövülten, szó nem jött ki a számon. „Nyisd már ki a kaput!” – szólt rám. „Hát persze hogy nyitom, máris rohanok!” A sofőr addig kirakta a kapuba a csomagokat. Volt néhány. Egyetlen kis táskával ment el hazulról röpketíz napra. Becipeltük a táskákat a konyhába. Az egész ház pillanatok alatt megtelt narancs- és citromillattal. Egész zsákkal hozott belőlük. Míg ő bontogatta a csomagokat, én az asztalra tettem a fagyos kacsapecsenyét. A rengeteg kérdés és felelet feloldott bennünk minden feszültséget. Reggelre nyugodtak voltunk és boldogok. Pénzt nem hozott eleget a ház kifizetésére – különféle jogcímen sokat lenyesegettek belőle –, de nem félttem többet. Nincs az az akadály, amit ketten le nem tudnánk győzni! Reggel jól bemelegítettük a házat. Vettünk karácsonyfát, s mindent, ami az ünnephez kellett. A déli vonattal mentünk a kislányunkért. Az heves sírásba tört ki, átölelte az apja nyakát, s el nem engedte egész délután, egész hazáig.

Másnap volt karácsony böjtje. Az első karácsony, amit mi hárman egyedül tölthettünk. A mi kis családuink. Felszabadultabb, boldogabb karácsonyunk talán még sohasem volt. Semmi sem volt az nekem, hogy karácsony napján is dolgoznom kellett a gyermekosztályon. Ott is sugárzott belőlem a szeretet az egész világ iránt. Megjött a párom! Nekem most már jó! Engem már baj nem érhet!

És úgy is volt. Nem történt semmi rossz. A pénz idővel összejött, s miénk lett a kis ház.

A kilencedik hónap vége felé jártam, két hete már szülési szabadságon voltam. A hatéves Olga nagyon élvezte, hogy otthon vagyok, naponta többször a hasamra fektette a fülét, hallani akarta, mit csinál a kis testvér, akit már úgy várt. Én pedig lassan készülődtem a nagy napra. Emlékszem, forró júliusi nap volt. Már korán reggel átmelegedett a pici konyha, hiába mostam fel kínlódva a követ, szinte elviselhetetlen volt a hőség. Nehezen mozogtam már, végtagjaim szinte alig engedelmeskedtek. Már feltakarítottam a szobát, konyhát, a főzésig való időt vasalásra használtam. Néhány napja már jósló fájásaim voltak, éreztem a magzat leereszkedett, ki kellett hát használni minden percet, hogy rendbe hagyjak itt mindent, ha majd mennem kell. Vasalás közben beállított Perica, a férjem bátyja, hogy megbeszélje a délutáni munkát. A házunkat akartuk bővíteni, a hivatalos tervrajz már kész volt, jöhetett az alapás. Pericát hellyel kínáltam, két kávénak vizet tettem fel, és folytattam a vasalást. „Juj!” – kaptam a derekamhoz, de nem álltam meg a munkával. „Te rosszul vagy!” – nézett rám ijedten a batyus. „Én? Dehogya!” – kihúztam magam és újra a derekamhoz kaptam. „Mondom, hogy rosszul vagy!” – ijedt meg még jobban Perica. „Nem vagyok rosszul, kutya bajom” – mondtam nevetve. „Akkor miért jajgatsz? Szaladjak a mentőkért?” – makacskodott a férjem bátyja. Míg a kávé ittuk gyanakodva nézett rám, de én visszafogtam magam, és ő nyugodtan ment el.

Délután eljött újra Perica, s vele az öccse, Joka, s közös barátjuk, a Luka. Fiatal férfiak lendületével kezdték meg az alapását. Renge-teget hülyéskedtek, tréfáltak, én egyfolytában nevettem. „Hagyjuk már abba, mert Ilonka még rosszul lesz a nevetéstől” – mondta valamelyik, és én ezen is jót nevettem. Közben hoztam nekik sört a saroki boltból, kávé főztem, vacsorát készítettem. Többször lefektüdtem, valahogy fáradtnak éreztem magam. Késő este mentek el, a munka befejeztével. Megfürdöttem az Olgát, haját mostam neki, levágtam a körmét, másnap délelőtt orvosi vizsgálatra kellett vinni, mert a Kekeccel nyaralásra készült. Nyugodtan engedtem a tengerre nélkülünk, mert mint egészségügyi nővér a férjem nővére, a Tezica kísérté a csoportot. Lefekvés után nem aludtam el mindjárt, olvastam, s öntudatlanul is a baba mozgását figyeltem. Mintha valamiért ma este nyugtalanabb lett volna. Olyan erőket feszített,

•

rúgott, hogy az már szinte fájt. „Itt az ideje” – gondoltam, s újra elfogott a szorongás. „Eh, mit képzelődöm folyton?” – korholtam magamat, s visszaerőltettem gondolatom a könyvre, de valahogy nem ment. „Alszom inkább” – hajtottam össze a könyvet, s fordultam oldalra. Abban a pillanatban éles fájás hasított a hasam alsó részébe. S tudtam, hogy ez már az. Összeszorítottam a fogam, megvártam, míg elmúlik, majd nagy nehezen felültem. „Kérlek, telefonálj a mentőknek!” – mondtam a férjemnek (azon a nyáron vezettük be a telefont), ki a televíziót nézte. „Azt hiszem, megkezdődött.” „Micsoda?” – ugrott ki ijedten az ágyból, s egyetlen szökkenéssel a telefontól volt. „Mit, mit mondjak?” – dadogta, s reszkető kézzel babrált a telefonon. A címünket is alig tudta megmondani. Háromszor is megkérdezte valaki a vonal túlsó oldalán, hogy miért kell menniük, olyan összefüggéstelenül beszélt.

És valóban, ez már az volt. Egyik fájás a másik után érkezett. Tompák, mint a távoli vihar menydörgései, de éppen olyan gyorsan erősödtek, mint ahogy a szél kergette felhők közeledtek. Ilyenkor megálltam az öltözködéssel, összeszorított ajakkal vártam, hogy elmúljon, megkönnyebbülten fellélegeztem, s készülődtem tovább a nagy útra. Odaléptem alvó kislányom ágyához, nagy nehezen lehajoltam és megcsókoltam. „Tudod, hogy visszajövök” – mondtam neki gondolataimban. Egész biztos visszajövök! Nem lesz semmi bajom! Igaz, sokat fulladtam a terhesség utolsó harmadában, meggyőződésemm, hogy a szívem miatt, de ezt kibírom. Akarnom kell, és mindent kibírok. „Gyerünk” – karoltam a férjembe. Amint leléptem a lépcsőn, éreztem, megindul a magzatvíz. Mindegy, ezen most nem változtathatok. A szomszédasszonyt, ki az autó zúgására nézett ki, megkértük, füleljen az Olgára (különben is ő vigyázott rá, amikor én dolgoztam).

A szülészeti osztály folyosóján az óra huszonhárom órát mutatott. Megcsókoltam a férjem, bátorítón rám mosolygott, de éreztem, reszket a keze. „Szegény! – gondoltam. – Siess vissza az Olgához!” Még hátranézett, s becsukódott mögötte a szülészet kijáratí ajtaja. Nekem várnom kellett, nem tudtak azonnal megvizsgálni, mert éppen szült egy nő, hallottam fájdalmas nyögését. Csak befektettek egy ágyba. A fájások egyre erősödtek. Már alig maradt egy lélegzet-

vételnyi időm két örökkévalóságnak tűnő fájás között. A testemet előntötte a verejték. Éreztem, a hajam összetapadt a nedvességtől, a lábamon erekben folyt az izzadság. Már nem hallottam a szülő nő kiáltását, csak amikor egy pillanatra elültek a fájások. Még most sem vizsgált meg senki! Istenem, én itt fogok egyedül megszülni az ágyban. Miért nem néznek be rám? Újabb fájás, és éreztem, egyre jobban fulladok. Az orvosok azt mondták, ez azért van, mert a magzat felnyomta a diafragmát, s egyszerűen nincs helye a tüdőnek. De ezt nem hittem el. Biztosan a szívem. Miért nem néznek már meg? Ekkor benyitott az ügyeletes nőgyógyász. „Doktor úr, engem még nem néztek meg! – mondtam elgyötört hangon. – Úgy érzem, nemsokára megszesh a baba!” „Jöjjön!” – mondta dr. Kovács, aki jó szakorvos hírében állt. Megfogta a karom, és bevezetett a szülőszobába, felsegített a magas szülőágyra. Megvizsgált. „Igen, itt hamarosan baba lesz – mondta mosolyogva –, csak egy kis kitartás! Ne üljön fel, feküdjön csak nyugodtan.” „De megfulladok” – panaszkodtam, s éreztem, homlokomról patakokban folyik a víz. A fájások már szinte meg se szűntek, olyan erősek voltak, hogy úgy éreztem, ezt már nem lehet kibírni. Tágra nyitott szemmel néztem a fehér köpenyek és maszkok mögé rejtett személyek sürgölődését a mellettem levő asszony körül, de szinte semmit sem fogtam fel. Hirtelen erős sikoly térített magamhoz, majd egy erőtlen hangocska sírt bele a csöndbe. A mellettem levő asszony megszült. Rajtam újabb fájáshullám ment át, s belevéstem a körmöm a lepedőbe. Ugyanakkor éreztem, a magzat kéri az erőt, azaz a szülés a kitoló fázishoz ért. „Doktor úr, érzem, adnom kell az erőt!” Az orvos kesztyűt cserélt, a kiizzadt szülésznő úgyszintén, s egyszerre álltak kétoldalt mellém. „Igen, igen, jön” – mondta bizalmat keltően az orvos. A szülésznő erős ujját éreztem a gátamon. „Csak okosan, csak lassan!” – mondta az orvos. Jött egy újabb örületes fájás. „Na most nagyot nyomjon!” Én nagyot nyomtam, és úgy éreztem, a medencém ezernyi darabra hullik szét. A halántékom lüktetett. Úgy éreztem, megpattannak az agyamban az erek. Ebben a pillanatban megfeledkeztem mindenről. A beteg szívről, a fulladásról, az otthon hagyott kislányomról, az egész világról, csak azt tudtam, most egy új élet születéséről van szó, s rajtam múlik, él-e, hal-e. Emberfeletti erőt éreztem magamban,

•

s tudtam, mindent kibírok. „Most újra nyomjon bele! Még! Még!” Az öntudatlanság határán éreztem, sikerült! Ebben a pillanatban erőteljesen, tele tüdővel felsírt a gyerelem, engem pedig valami nagy csend és nyugalom lepert meg. Ebben a végtelen csendességben lebegtem, s éreztem, hogyan tér vissza a szívem nyugodt ritmusa, s egyáltalán nem fulladok többé. A forró júniusi éjszaka megállt egy pillanatra, s frissítő fuvallatot lehelt be az ablakon. „Gyönyörű kislány!” – mondta a szülésznő, akit Olgának hívtak, a köldökzsinór körül matatva. Azután odahozta mellém, s én csendes örömmel néztem fekete hosszú haját, formás vállait, gömbölyű popsiját. Igen, gyönyörűen fejlett, egészséges gyerek. A mi gyerekünk! Ha a férjem látná! „Legyen szíves, telefonáljon a férjemnek!” – kértem a szülésznőt. „Éjfél után egy óra húszkor?” – csodálkozott a szép barna, fiatal szülésznő. „Miért ébreszteném fel?” „Nem is aludt az még el, várja a hívást” – mondtam. A szülésznő kiment, és erős görcs szorította a méhem. Tudtam, a placentát készül kilökni magából.

Az új kórházba 1971 májusában költöztünk át. A régi gyermekosztály egy egyemeletes pavilon emeletén volt, összesen negyven ágygal, ami hat kórteremre oszlott. Volt még egy rendelő, egy orvosi szoba, egy ügyeletesnővér-szoba, egy tejkonyha, ahol a csecsemőknek készítették az ennivalót, egy teakonyha, ahova a központi konyhából hoztuk az ételt a nagyobb gyerekeknek, egy fürdőszoba, mellette a személyzeti vécé, egy szoba az anyák részére, raktár a tiszta ágyműnek és a gyerekek vécéje.

Az új gyermekosztályon ötvenöt gyermekágy volt tíz kórterembe elosztva. Két szoba az anyák részére, három orvosi szoba, az intervenciós szoba, két rendelő várótermekkel, EKG-szoba, ebédlő a nagy gyerekek felén. A kis felén tejkonyha a csecsemők részére. Teakonyha a nagyoknak, két fürdőszoba a nagy gyerekeknek. A két részre osztott gyermekosztály közepén a személyzeti vécé, mellette tusoló. A gyermekosztály mindkét felén még volt egy-egy magazin a tiszta ruháknak és egy-egy nővérszoba is. Ezt azért soroltam így fel, hogy érzékeltetni lehessen, mennyivel nagyobb területen nyúlt el az új gyermekosztály. Bármire is volt szükségünk a kórteremben (cumisüveg, tableta, injekció), háromszor annyit kellett lépkedni, mint a régi osztályon. A „kis fele” harminchárom ágyból állt. Itt nullától hároméves korig voltak a gyerekek. Hiába volt nagyobb az ágyak száma, mint a régi osztályon, nem vehettünk fel régi nővéreket, mert így is két és fél ágyra jutott egy nővér. Ez átlagnak nagyon jó lett volna, ha a beosztás megfelelő. Rögtön az első napokban kitűnt, hogy a nővérek elosztása nem jó, de maradt minden a régi-ben. A főnővérnek, ki a beosztást végezte, legtöbbet a váltásban levő kolléganők panaszkodtak. Kértük, csökkentsék a rendelőben és a tejkonyhában dolgozók számát, s növeljék a váltásban dolgozókat. Délutánonként és éjjel egy nővér maradt a nagy felén, ahol huszonkét ágy volt, s a gyerekek háromtól tizenéves korukig voltak, s egy a kis felén, ahol harminchárom ágy volt. Egy nővérnek harminchárom babával elképzelhetetlen volt lelkiismeretes, alapos munkát végezni. Ez sok apró dologban meg is mutatkozott, s a főorvos kérte a főnővért, csináljon új munkabeosztást, de ez makacsul egyre csak azt hajtogatta, hogy lehetetlen. Ment, döcögött a dolog több mint három évig. Mikor átköltöztünk, a Nellike tíz hónapos volt. Akkori

•

szabályok szerint az anyát nem tehették éjjeli munkára a gyerek első életévének betöltéséig. De az átköltözés másnapján a főorvosnő behívott a szobájába, s megkérdezte vállalom-e az éjjeli munkát, mivel nincs kit váltásba beosztani. Könnyű szívvel vállaltam, mert nekem fontos volt, hogy minél többet lehessen a gyerekeimmel. Így minden negyedik nap dolgoztam egész nap és minden negyedik éjszaka. Ez nekem megfelelt, mert a férjem hajlandó volt mindenben segíteni. Például amikor éjszakás voltam, este megfürdette a gyerekeket, éjjel pedig, ha kellett, úgy látta el őket, mint én. Éjszakázás után se vittem a gyerekeket sehová, ott voltak velem. Már megszokta a kicsi is, hogyha lefeküdtem egy-két órára ott játszott a kaucson, a lábamnál. Jó volt ez így, a gyerekek nem voltak más keze, lába alatt, én is nyugodtabb voltam. Hogy mennyire fáradtam bele, az más. Akkor azt nem vettem figyelembe. Azaz éreztem a fáradtságot, de az élet velejárójának könyveltem el, nem siránkoztam, nem szenvedtem önsajnálattól. Meg azt hiszem fiatal voltam, és egészséges. Az éjszakai túlterhelést elég könnyen kipihentem a következő éjszaka. És mégis. Lassan gyülemllett bennem a fáradtság. Lerakodott a csontjaimban, agyamban, minden egyes sejtemben.

Elmondom, mi volt az ügyeletes nővér feladata az éjjeli tizenkét óra alatt. Mondtam már, hogy a kis felén harminchárom ágy volt. Ez bizony sokszor az utolsó helyig tele volt. Tehát: kétszer, este hétkor és este tízkor megetetni, azaz megcucliztatni harminchárom babát. Ha volt köztük koraszülött, azt gyakrabban. Többször szondáztuk. Utána elmosni a cuclisüvegeket, kifőzni a cuclikat, szondát. Az utolsó etetés után berakni a sterilizátorba az üvegeket. Sterilizálni ügyelve a hőfokra, a sterilizálás időtartamára. Közben feltenni három nagy fazék vizet forralni a másnapi teának, s a tápszereknek, amire majd a tejkonyhas nővérnek lesz reggel szüksége. Kétszer tisztába tenni az egész osztályt. Először az első etetés, másodszor a második etetés után. Közben mindig akadt gyerek, aki hányt vagy hasmenése volt, ezt többször is át kellett öltöztetni. Utána a szennyest kihordani a fürdőszobába. Az első etetés után jött az esti terápiaosztás. Az úgy történt, hogy egy kerek kocsira, azaz inkább asztalra, ráraktam a gyógyszeres tálcát, egy nagy bögre teát, egy tányért tiszta kanallal. Benyitottam az egyesbe, odaléptem az első baba lázlapjához, ami a

vasrácsos ágy végén függött egy fémtáblára erősítve, megnéztem, mi az esti terápia, kipipáltam, visszaléptem a gyógyszeres kocsinhoz, egy kanálba beleraktam a tablettákat, egy másik kanállal porrá törtem, teát öntöttem rá, a babához léptem, az egyik kezemmel megemeltem a fejét, a másikkal a szájába öntöttem a kanál tartalmát. Mire eszébe jutott volna kiköpní, már lenn volt a gyógyszer. Utána az éjjeliszekrényen álló teásüvegből itattam vele pár korty teát. Így haladtam szobáról szobára. Éjfélkor ezt megismételtem, ez volt a negyedik terápia, de ezt már csak néhány baba kapta. Az injekcióosztás volt tizenkét óránként, hatóránként, négyóránként, háromóránként, többször minden órára jutott néhány.

Ha minden jól ment, éjfél után egy óra körül elcsendesedett az osztály. Sűrűn volt azonban betegfelvétel. Infúziós oldat általában csöpögött egy-két babánál. Ha infúzió nélkül vettem át az osztályt, szinte mindig volt az éjszaka folyamán olyan felvétel, ahol vért kellett venni a babától, s infúziót bekapcsolni. A vért levinni a központi laboratóriumba, majd később felhozni az eredményt. Még jó, hogy éjjel nem voltak túlszúfolva a liftek, s nem kellett rájuk sokáig várni.

Ezek szinte mind rutinmunkák voltak. Most nem sorolom a rengeteg más feladatot, ami nem volt ugyan minden éjjel, de bizony elég sűrűn. Például mérgezett gyerekek, fulladásos gyerekek, akiknek egymaguknak is kevés volt egy nővér.

Hajnalban két óra, fél három körül kezdtem a fürdetést. Az első ágytól az utolsóig. Levetköztettem minden babát, lázat mértem, a szobába levő mérleghez vittem, megmértem a súlyát, beírtam a lázlapra, elvittem a kiskádhoz, langyos vízben megfürdettem, megtöröltem, felöltöztettem, tiszta ágyat húztam (kispárna, lepedő, takaró), kicseréltem az éjjeliszekrényen a szalvétát, s mentem tovább. Egy emeletes kerek kocsit húztam magam után, ahová tiszta pelenka, ingecskék, rugdalódzók, ágynemű volt rakva, s két állványra szerelt nagy vászonzsákot, az egyikbe a piszkos pelenkát gyűjtöttem, másikkal az ágyneműt, a szalvétákat pedig egy párnahajba gyömöszöltem. Közben szinte minden éjjel több csecsemő pelenkájából kellett steril üvegekbe székletet vennem koprokultúrára, s vizeletet is vizsgálatra. Ezeknek a babáknak az utolsó etetés után műanyag zacskót ragasztottam a genitáliájukra, ami magától értetődően

•

sokkal egyszerűbb volt a kisfiúknál. Fürdetés után jött a hatórás injekció kiosztása. Utána kávéfőztem a reggeli nővéreknek, majd megírtam a reggeli ügyeletesfüzetet. Írás közben a túlhajszoltságtól már úgy reszketett a kezem, hogy alig tudtam fogni az örökíró. Utána jött az osztály átadása a kolléganőknek ágytól ágyig. Elmondtam, melyik babával mi történt az éjszaka, lázas volt-e, hányt-e, s bizony mindig restelltem, ha azt kellett mondanom, hogy nem sikerült vizeletet vagy székletet hagyni valamilyen oknál fogva. Hazafelé menet az autóbuszban, s még otthon is, csak azon gondolkodtam, nem felejtettem-e el valamit átadni, s nemegyszer történt, hogy otthonról hívtam fel az osztályt, ha valami eszembe jutott. Mégis voltak mulasztások. Persze önhibámon kívül. Ha valaki megpróbálja beleélni magát a helyzetembe, nem is csodálkozik. Hónapok, évek múltak el, s még mindig egy nővér volt harminchárom ágyra. Közben történtek komolyabb dolgok is a vörös, kimart popókon kívül, ami a ritka tisztába tevés következménye. Például az egyik koraszülött alá kifolyt a termoforból a meleg víz, s a pici lába enyhe égési sebet szenvedett, mert a nővér túlterhelés miatt nem tudta ellenőrizni a termofort, a másik pedig fürdetés alkalmával a túlzott kapkodásban melegebb vízbe tette a babát, s annak is popóján keletkezett első fokú égési seb. Ezek sem kis dolgok, mégis az én esetem kellett ahhoz, hogy egyszerre lehessen új beosztást kigondolni, s két nővér jusson egy váltásba a kis felére.

Már több mint három éve dolgoztunk így, túlterhelve. Az ágyak szinte mindig tele voltak, mert akkor valamilyen elgondolás szerint, „fentről” jövő rendelet értelmében szinte állandóan százszázalékos kihasználtsággal kellett működtetni a kórházat, ha teljes fizetést kívántunk. Csak mellékesen mondom, hogy a kórházban a nővérek fizetése igen alacsony volt. A Pajo tréfálkozva mondta: „Gyere el hozzánk takarítónőnek a vasútra, magasabb fizetésed lesz.” Hogy teljesíteni tudjuk az előírányzottakat, felvettünk boldog-boldogtalant. Akkor is, amikor ez az eset történt, mind a harminchárom ágy foglalt volt, még a nagyobb mamák üresen álló szobájában is volt hét nagy gyerek, akikről szintén nekem kellett gondot viselnem. Este négy infúziós babával vettem át az osztályt. Egy súlyos asztmás gyerekekkel, kinek minden órában tíz percig kellett oxigént adni, s ugyanakkor

pulzust és légzést is számolni, s feltüntetni az arra a célra előkészített lapra. Az etetést akkor úgy voltunk kénytelenek megoldani, hogy a cucsisüvegeket feltámasztottuk a babák takarójával, s ha megették, elvettük tőlük, képtelenség lett volna külön felvenni, s úgy itatni minden babát. A három infúziós gyerekre már nem emlékszem, valószínű súlyosabb hányás, hasmenés következtében fellépett komolyabb folyadékvesztést kellett pótolni. A babáknál azt úgy szoktuk, hogy a kezüket pelenkával a testükhöz kötöttük, s a fejükön levő vénák egyikébe szúrjuk a bétasisztéma kis tűjét, arra kapcsoltuk az infúziós vezetéket. Azért a fejükön kerestük a vénát, mert a babáknak, míg fekszenek, nem tanulnak meg járni a fejükön láthatók legjobban a vénák. A három babánál valószínűleg jól csöpögött az infúzió, nem emlékszem már, de negyedike annál inkább. A kettes szobában feküdt egy Deretović nevű baba. Tizenegy hónapos volt és négy kiló. Többféle veleszületett szervi hibája volt, többek között farkastorkúság, tehát nagyon nehezen lehetett megetetni, állandóan az orrán keresztül jött vissza a tej. Többet volt nálunk, mint otthon. Szegénykém semmit sem fejlődött, szinte állandóan infúziót kapott. A vénái siralmas állapotban voltak. Mire egyszer sikerült bekapcsolni az infúziót, hétszer-nyolcszor is meg kellett szűrni, sorra elpattogtak a hajszálvékony kis vénácskák. Az egész fejecske csupa véraláfutás volt. Mikor egyszerre sikeresen pungáltunk egy hajszálnyi vénácskát, nagyon óvatosan leukoplasztal lefixáltuk a tűt, s rákapcsoltuk az infúzióra. Vigyáztunk rá, mint a szemünk világára. Tudtuk, ha egyszer picit is elmozdul a tű, átszúrja a véna falát, keserves lesz újat találni. A lehető legkevesebbet mozgattuk ilyenkor a gyereket, főként, ha tudtuk, hogy rajta kívül még három infúzió csöpög, s egyedül vagyunk negyven gyerekekkel. Én már úgy vettem át, hogy le volt kötve a keze pelenkával, letakarva takaróval, s eszembe se jutott ellenőrizni, mennyire szoros a kötés, annál is inkább, mert épp olyan tapasztalt nővértől vettem át, mint jómagam.

Egész éjjel szinte megállás nélkül rohantam. Közben az Olgát is felhívtam. Ebben az évben a férjem Belgrádban volt iskolában, s a két kislány minden negyedik éjszaka egyedül volt. Az Olga tíz-, a Nelli négyéves volt. Nelli nagyon szépen hallgatott az Olgára, aki megfürdette és ágyba tette. Az Olga nagyon talpraesett, érett

•

kislány volt, fejlett felelősségérzettel. Azért minden este felhívtam őket, nincs-e valami baj. Akkor este lázasan hagytam ott a Nellit. Mielőtt munkába indultam, odaadtam neki a gyógyszereket, de azért az Olgával újra megmértem a lázát. Kicsit csökkent, de nem lett láztalan. A nagy rohanás mellett, folyton a magára hagyott gyerekek jártak az eszemben, de nem tehettem semmit, csak dolgoztam, amilyen gyorsan csak tudtam. Sokszor szó szerint futottam ágytól ágyig, szobától szobáig. Éjfél után két órakor kezdtem a fürdetést. A Deretović baba az elsők között volt. Óvatosan, hogy a feje meg ne mozduljon kioldottam a pelenkát, amivel a keze le volt kötve. Ekkor láttam, hogy a jobb keze könyéktől lefelé túlságosan el volt szorítva, s csúnyán megdagadt. A vérkeringése különben is rossz volt, veleszületett súlyos szívhibája miatt. Felemeltem a dagadt alkart, erőtellenül hullott vissza. Szegény csukott szemekkel feküdt, nem volt ereje sírni sem, úgy hatott, mintha haldoklana. De úgy hatott már hetek óta. Szürke, száraz, fénytelen bőre alól kiütköztek vézna csontjai, csak jobb alsókarja volt párnásra duzzadva. Nagyon bántott a dolog, végtelenül sajnáltam a kis szerencsétlent. Áttöröltem nedves ruhával, tisztát húztam rá, az infúziót ellenőriztem, láttam, rendesen csöpög, örültem, hogy sikerült megőriznem a vénát, s rohantam tovább. A következő szobában egy másik babánál szintén csöpögött még az infúzió, de az jóval elevebb volt, s bizony, mikor levetköztettem, hogy áttöröljem, a fejéhez kapott s már páravénásan (véna mellé) is ment az infúzió. Kénytelen voltam a másik oldalról, a nagy feléről hívni a kolléganőmet, segítsen újra bekapcsolni az infúziót. Lekötöttem a gyerek kezét, a munkatársnő fogta jó erősen a gyerek fejét, s én új bébiszisztémával pungáltam a vénát. Éjfél után háromkor, a fáradtságtól remegő kézzel szép teljesítménynek számított, hogy másodszori próbálkozásom sikerrel járt, jó homlokvenát találtam, rögzítettem, s már mentünk is tovább, mindenki a maga dolgára. Közben elmesélte, bánatos, mert férje az este újra részegen jött haza, verte a már középiskolás lányukat, alig bírta megvédeni, ő is kapott néhány ütést. Ezt végighallgatni most nekem nagyon rosszul esett. Tudtam, hogy rosszul élnek, hasonló történetet már sokszor hallottam tőle, most mégis úgy éltem meg, mint saját terhemet. A fejem zúgott, s hol otthoni rémképeket láttam: Nelli a láztól elvesztette az

eszméletét, reggelre az Olga holtan találja, hol a kolléganőm lányát láttam, amint sikoltozva menekül kaucsról kaucsra ugrálva, hol a kis nyomorék Deretovićot, aki most már biztosan meg fog halni. De közben eszeveszetten dolgoztam, a gyerekek sírtak, az egyik, mert felébresztettem, a másik, mert nem volt, aki dajkálja, hajnal volt, biztos éhesek is voltak már. Én csak rohantam, kapkodtam. Gyorsan levetkőztetni a gyereket, lázat, súlyt mérni, vizet engedni a kádba, fürdetni, megtörölni, felöltöztetni, ágyat húzni. Na, itt székleter is kell hagyni. Itt is. Így vonultam szobáról szobára, erős gyereksírástól kísérve. Néha megnéztem a kis Deretovićot. Az infúzió csöpögött, ő épp úgy nézett ki, mint egy hónapnak előtte is, de a keze nem lappadt. Fél hatra megfürdöttem a harminchárom gyereket. Akkor nekiláttam a hét nagy gyerek rendbetételének az anyák szobájában. Utána rohantam kiosztani a hatórás injekciókat. Volt öt, ami annyit jelent, hogy öt babát ki kellett pelenkáznom, a bal alsó karommal lenyomni a derekukat, a jobb kezemmel félig a lábukat lenyomni, az ujjaimmal beszúrni a tűt a popsijukba, befecskendezni a gyógyszert, visszafordítani a babát a hátára, újra bepelenkázni, felöltöztetni. Már begyakorlott technikám volt, tovább tart most leírni, mint akkor megcsinálni. Visszavitettem a fecskendőket az intervenciós szobába, fertőtlenítős edénybe raktam őket. (Akkor még nem voltak forgalomban az egyszer használatos spriccek.) Negyed hétre kész is lettem minden munkámmal, csak az ügyeletesszöveg megírása maradt. Leültem az ügyeletesszoba asztalához, ráhajoltam a füzetre, a mondanivalók tódultak egymás után a tollam hegyére, de úgy remegett a jobb kezem, hogy a ballal fognom kellett, hogy írni tudjak. Addigra megjöttek a kolléganők, megitták a kávé, s én mentem velük ágytól ágyig, s mondtam, mondtam az éjjeli észrevételeimet. Szédültem, a lábam remegett a fáradtságtól, a nyelvem szárazon tapadt a szám padlásához. A kis Deretovićnál bizony senki sem volt vidám, aggódva nézték a dagadt kezét, szótlanok voltak, egyik se tett feddő megjegyzést, amit különben elég gyakran teszünk egymásnak, ha valaki valamit elmulaszt. Még személyesen a szobaorvosnak is szerettem volna referálni, de késett. Fél hét helyett még hétkor se érkezett meg, nem várhattam tovább, mennem kellett haza a két gyerekhez. Két autóbust váltottam hazáig. A tizenhatos

•

bevitt a városba, a Városházánál megvártam a hármast, az kivitt a Bajai útra. Egész úton szédültem. Ez nálam nem volt új keletű. Több mint három éve dolgoztunk ennyire túlterhelve, s azóta többször is megesett.

Nyolc óra elmúlt, mire hazaértem. Benyitottam az előszobaajtón, s már a számon volt a kérdés, hogy van a Nelli, de az Olga megelőzött: „Mama, telefonált a Ljubica néni (vezető nővér a kis felén), azonnal eredj vissza a gyermekosztályra!” Fordult velem egyet a szoba. Megmértem a Nelli lázát, gyógyszert adtam neki, megmondtam az Olgának, mit reggelizzenek. Szerencsére Olga délután járt iskolába, nem kellett a Nellit magára hagynia. Mire újra kiértem a kórházba, fél tíz körül volt az idő. Az intervenciós szobába mentem, valahogy mindjárt meglátott a Szvoboda főorvosnő, s berontott. Magánkívül ordított rám, mindenféle lelkiismeretlen gazembernek lehordott, lustának, léhának, azt mondta, úgy látszik, ostorral, kellene állnia a hátam mögött, hogy hajtson, hogy dolgozzak is valamit. Egy szemernyi emberség se nincs bennem, hogy így elhanyagoltam ezt a szerencsétlen nyomorultat. Megdagadt a keze. Tajtékzott a dühtől, fel fog jelenteni, azt mondta. Nem tudom, hány percig szidott, ordított, nekem egy örökkévalóságnak tűnt. Végre kiment. Én ültem egy forgószéken, magamba roskadtan, megsemmisülten, zúgott a fejem. Csengett a fülem a hirtelen beállt csöndtől. Körülöttem a kolléganők lehajtott fejjel néztek maguk elé. Kitámolyogtam az ajtón. Az autóbuszon hazafelé egyfolytában folyt a könnyem. Néztam ki az ablakon, hogy ne lássam az embereket, éreztem, mindenki engem néz. Összeomlottam, valami megpattant bennem. Talán a lelkem. Utána napokig, hetekig vonszoltam a testem, de belülről fekete ür tátongott bennem. Csak dolgoztam, járt a kezem, de a jég szorítása az agyam helyén csak nem engedett. Később mesélték a kolléganők, hogy vizit alkalmával, mikor a főorvosnő meglátta a duzzadt kart, azt mondta, esküszik e félholt gyerek mellett, nem fogja büntetlenül megúszni, ki ezt a gonosztettet elkövette. Tehát, ha következetes akart lenni, fel kellett, hogy jelentsen. Gyötört, kínozott az igazságtalanság, embertelensége, de tudtam egy épkézláb mondatot nem tudnék kiejteni a jelenlétében, ezért leültem, és levelet írtam neki. Többek között ezt is: „Képtelen lennék többet dolgozni, ha

•

ostorral is állna a hátam mögött.” Nem jelentett fel, de másnapról két nővér volt a váltásban a kis felén. A főorvos hónapokig orrolt rám. Nem tudom, a levél miatt-e, vagy csak egyszerűen azért, mert tehetette, hisz ő volt a főorvos. A kis Deretovićról csak annyit, hogy meghalt, de csak egy hónap múlva. A daganat az alkarjáról néhány nap múlva visszahúzódott, de olyan súlyos szervi bajai voltak, hogy nem élhetett tovább.

Itt említeném meg, hogy harmincegy éves munkaszolgálatom alatt éppen az a főorvosnő, ki minden emberségéből kikelve ordított rám, többször megdicsért szakmai tudásomért, lelkiismeretes szorgalmamért, ám hivatalos elismerést is kaptam kétszer. Először éppen tíz évvel a kis Deretović esete után, 1981-ben. Ma is a szekrényben lapul a két nagy darab díszes papír. Az első ez áll szerbül és magyarul is: „Szakszervezeti Szövetség Községi Tanács alapszervezetének Végrehajtó Bizottsága május 1., a munka nemzetközi ünnepe alkalmából ezen elismerést juttatja Kovačev Ilonának szorgalmas és példamutató munkásságáért.”

A második szerb nyelvű, 1990-ben kaptam az Egészségügyi Dolgozók Községi Szervezetétől a „humánus, önfeláldozó munkámért, a munkában egészségügyi munkásként elért eredményekért”.

• ÉJJELI BESZÉLGETÉS •

Éjfél után egy óra. Az ügyeletesszobát a dohányfüst és a gyógyszerek szagának keveréke tölti ki. A cigarettafüst homályossá teszi nemcsak az ügyeletesszoba levegőjét, hanem a folyosó egy részét is, lassan terjeng tovább, s ha kinyitunk egy betegszobaajtót, nagy gomolyagban tódul be rajta. Az ügyeletesszoba ilyenkor éjszaka, amikor csak két nővér tanyázik benne, elég tágasnak látszik. A bútordarabok úgy lettek ide összegyűjtve különféle időkből és helységekből. Bal felől a fal mellett egy nagy, kétszárnyas ruhásszekrény van a nővérek ruháinak, ami korábban az orvosi szobában volt, míg ki nem szuperálták. Az ajtón belülről még mindig ott lóg egy darab papíron az egyik volt orvosunk karikatúrája. Valamikor volt az osztályon egy ügyesen rajzoló gyakorló orvos, az örököltette meg főnökét. Az új nővérek nevetve kérdezik: Kinek a zsánere ez a hájfej? A ruhásszekrény mellett egy régi, fehérre festett kaszli, most cipősszekrény. Azt még a régi kórházból hoztuk át, oda pedig még abból az időből került, amikor még tiszteletes nővérek töltötték be az ápolónő szerepét. A szoba közepén alacsony, modern asztal, olyan, amilyen a mostani nappaliban látható. Rajta egy festett asztali futó, az egyik nővér hozta hazulról. Szülei Németországban vannak, s mint mondja, nem tud mit kezdeni a terítőkkal, annyit küldtek neki. Az asztal két oldalán fotelutánzatú alacsony, támlás, fekete műbőr székek, elég kényelmesek, csak télen hidegek, ezért az ülésükön összehajtott régi, fakó babatakarók vannak. Az ügyeletesszoba folyosó felőli fala üvegből van, félméternyire kitüremlik a folyosóra, hogy a nővéreknek jobb áttekintésük legyen a szintén üvegfalú betegszobákra. Ebben a bemélyedésben egy íróasztal áll, rajta gyárilag készített csipkén egy vázában friss piros szegfűk, azt mondták a nappalosok, ma kapták egy anyukától, ki a virágkertészetben dolgozik. A falon desszertes doboz tetejéből és folyóiratokból kivágott festmények. Az ablakon régi függöny, sárga a dohányfüsttől. A márványlapú ablakpárkányon telefon, mellette gépelt papíron más osztályok telefonszámai. Innen csak a kórház területét lehet hívni, a várost egyedül a főorvos szobájából. Az ügyeletesszoba ajtaja egy pedálos szemeteskosárral van kitámasztva, ha elhúznánk, az ajtó becsapódna. Így van ez már, amióta beköltöttünk ide, az új kórházba, vagy hat éve.

•

Az asztalnál ketten ülünk: J. és én. Tíz évvel vagyok idősebb a kolléganőmnél, és vagy húsz centivel alacsonyabb. Az én hajam barnára van festve, s most friss a frizurám, ugyanis délután a kisebbik lányomnál, a Nellinél ősziünnepség volt az óvodában, illetl hát magam kicsípni. A fiatal kolléganőm haja hosszú, mahagóni színű, majdnem a derekáig ér. Amikor dolgozik, összefogja, de most szabadon engedte. Gyönyörű haja van, büszke is rá, le nem vágatná semennyiért. Olyankor, mikor fáradt, egyik cigarettát a másik után gyújtja. Lassú, előkelő mozdulattal húzza ki a dobozból, megtapogatja hosszú vékony ujjával, ajkához emeli, s megsercenti az öngyújtót. Nem bírom tovább, lemelem fájós dagadt lábam az előttem álló székről, odabicegek az ablakhoz, s feltolom. „De rontva vagy azzal az ablakkal! – fakadt ki Júlia. – Tudod, hogy milyen fázós vagyok! Nézd, hogy lebegtetni a függönyt a szél!” „Te pedig tudod, hogy nem bírom a füstöt. Most is fáj a fejem tőle, meg hányingerem is van” – mondtam és visszaereszkedtem a székre. „Látod, ezért lenne jó – mondta a kolléganő –, ha dohányos dohányossal dolgozna.” „Hát persze!” – bólintottam rá szórakozottan. Így is nehezen tudja a főnövér összeállítani a váltásokat.

Éjfélre minden munkát elvégeztünk. Megetettük a babákat, tisztába tettük őket, szétoztottuk az éjféli terápiát, elmostuk a cuclisüvegeket, előkészítettük a hajnali fürdetésre az anyagot, s most várjuk, hogy múljon az idő. Ez az éjszaka leghosszabbnak tűnő időszaka. Az álmoság rátelepszik az agyunkra, onnan ereszkedik rá a többi szervre, elnehezíti az egész testet. Ilyenkor, ahogy észrevettem, megenged bennünk az önkontroll fékje. Alaptermészetünk leplezetlenül tárulkozik ki, nem szépítjük, finomítjuk a dolgokat, csak azért, hogy mit szólna a másik, ilyenkor én is olyan dolgokról beszélek, amikkel normális állapotban nem hozakodnék elő, főként J.-nek nem, aki alig tud magyarul. De mivel ő is zsidbadt már, úgy tesz, mintha figyelne. Szeretek a szavakról beszélni, jelentőségükről, eredetükről. Most például a bátor szó eredetén tündödom. A minap a rádióban Mongóliáról hallgattam egy előadást, s ott azt mondták, hogy Ulánbátor (Mongólia fővárosa) a vörös hős városát jelenti. Vajon a mi bátor szavunknak van-e köze hozzá? Lehetséges, hogy az őshazából hoztuk magunkkal, csak a jelentése ferdült el idővel

•

egy kicsit? Ki tudja? És tudod, hogy India egy területét Biharnak hívják, éppúgy, mint egy magyarországi megyét? Vajon véletlenségből csupán?

Utána J. hozakodott elő mondanivalójával, mit csak ilyenkor szokott kitalálni, s én is megértőnek mutakozok már az éjszakának ebben a szakaszában. J.-ék csak ketten vannak testvérek, szülei rengeteg kelengyét készítettek számára. Már nagyon sokszor elmondta, hány váltás ágyneműje van, melyiken milyen csipke, hány hálóinge, alsóneműje, hány tucat frottírtörölközője. Most, hogy gyereke van, arról mesél, mennyi holmija van a picinek, amit fel sem húzott rá, és már kinőtt. „Ma megvertem a fiamat” – váltott témát J. „Meg?” – néztem rá meglepetten, tudtam, még egyéves sincs a kicsi. „Képzeld, kihányta az ebédet. Erre én megvertem. Ütöttem az arcát, kezét, ahol értem. A hangos sírásra bejött anyám, azt mondta, meg ne lássa még egyszer, hogy megütöm. Mondtam neki, hogyne ütném meg, amikor kihányta azt a jó spenótot, azt a drága májat. Mennyit kellett nekem azt a spenótot tisztogatni, válogatni, mosogatni, mennyi edényt bemoszatoltam, azzal az ő fél marék ebédjével, mennyit kell majd mosogatnom, s ő csak úgy kihányja. Igaz, köhögött előzőleg, tudod, meg van fázva, de láttam, erőlködött, szándékosan hányta ki.” Elszörnyülködtem, de nem szóltam egy szót sem, mert eszembe jutott, hogy egyszer a Nellikét, még kicsi volt, én is fenéken csaptam etetés közben, mert izgett-mozgott. Erre erősen sírni kezdett szegény, s bizony kihányta az ebédet. Azt hiszem, hallgatásomat J. biztatásnak vette, új cigarettára gyújtott, s folytatta: „Hogy nekem ez a gyerek mennyibe kerül, fogalmad sincs!” Naponta két banánt is megeszik. És most, hogy ilyen drága a spenót, neki minden nap veszek. Mennyi csirkehús, máj fogy el, a tejről nem is beszélve! Képzeld, még most se akarja meginni a tehéntejet, hanem azt a drága Nectar Milchet veszem neki. El tudod képzelni, mibe jön havonta? Egy doboz négy és fél ezer dinárba kerül!” „Van már meséskönyve a fiadnak?” – szóltam, hogy témát változtassunk, s felálltam, hogy becsukjam az ablakot. Valóban hideg ez a novemberi szél. „Van kettő. Kapta. De nem adom még oda neki. Minek? Tán hogy szétszaggassa? Úgysem érti.” „Én ilyenkor már meséltem az enyéimnek” – eresztettem meg egy ellenvetést. „Ugyan! Mondom, hogy nem érti. Meg nem is érek

rá. Tudod, mennyi időt vesz igénybe, míg megetetem? Több mint egy óra hosszát is eltart egy etetés. Meg az a sok takarítás. Én naponta mindent rendbe teszek. Mikor a szülészetről hazamentünk, naponta négyszer is porszívóztam, nehogy valaki rendetlenségre nyisson be. Hát jut énnekem időm arra, hogy foglalkozzam a gyerekekkel? Beteuszem az ágyába, és kész! Ha anyám megunja hallgatni a sírását, hát elviszi magához.” „Én egyedül neveltem az enyéimet, nem volt, aki segített volna, de nekem előbbre való volt, hogy játsszak velük” – mondtam, s elfogtam fiatal kolléganőm lenéző tekintetét. „Persze ez egyéni – tettem hozzá. – Az alaptermészetből függ. Te mindig olyan pedáns voltál.” J. az órájára nézett. „Három óra” – mondta. Az osztályon csönd. Különösen nyugalmas éjszaka ez a mai. Nincs is súlyosabb betegünk. Az infúzió senkinek sem csöpög, az oxigén sem sistereg sehol. Felálltam, dagadt lábaimmal néhányat biccentettem, majd egyenletes léptekkel körútra indultam. J. a tejkonyhába ment, két kávénak vizet tett fel. Öt perc múlva újra az asztalnál ültünk, a fekete forrón, keserűn ömlött szét bennünk. Az első kortytól öszszerázkódtam. Most rajtam volt a sor a dicsekvéssel. Elmondtam, milyen büszke vagyok a Nellire: „Képzeld, ma az óvodában, az őszi ünnepén ő mondta a leghosszabb verset, s milyen jól! Úgy látszik, olyan okos lesz, mint a nővére. Tudod, hogy az Olga kitűnő, öröm szülői értekezletre járnom.” „De vigyázhatnál, hogy ne hízza el úgy magát. Kire olyan dundus a te lányod?” – szakított félbe J., s újra az órájára nézett. Felállt. Mehetünk. Helyreraktam az elmosott kávéscsészéket, kinyitottam az ablakot, majd a folyosóra léptünk. Felkattintottuk az első betegszobában a villanyt, s szótlánul léptünk az ágyakhoz. Elkezdtük a fürdetést. Mindketten a régiiek voltunk, kimérten viselkedtünk, megfontoltan, munkatársakhoz illően udvariasan a következő ügylet éjfélig.

• VÉNAMŰTÉT •

Már Zentán, egészen fiatal koromban nagyon fájtak a lábaim, gyorsan kifáradtam. Az ortopéd orvos ajánlására fűzős fehér ortopéd cipőt kezdtem el viselni, melyet külön az én lábamra szabtak. Ez segített a lábszontoknak helyükre illeszkedni, ám nemcsak az ízületeket tartó kötőszövetek voltak lazák, hanem a vénáim falai is, amik egyre csak tágultak, tágultak. Harminchárom éves koromra már vénaműtétre kerültem. Addigra már évekig szenvedtem a kitágult, vastag vénától, főként a bal lábamon. Tizenkét órás műszak után süttöttek, égettek a vénáim, a bal lábam erősen bedagadt, alig tudtam az ortopéd cipőt lehúzni. Két autóbust kellett váltanom, míg hazaértem, ez több mint egy órába került, tehát napi tizenegy órában voltam talpon. És amikor itthon voltam? Bizony a házimunkát sem az angyalok csinálták meg helyettem. A lányaimmal való foglalkozást is az itthon töltött időbe kellett besűríteni. Minden percem ki volt számítva. Csak tempó, tempó! Én ezt természetesnek, az élet velejárójának vettem, de nem úgy a vénáim. Anyámtól laza kötőszöveteket örököltem, s bizony eleget kínlódtam. Mikor műszak után lefeküdtem, hideg borogatással próbáltam enyhíteni az égető fájdalmat, s hogy a daganat minél előbb visszahúzódjon, a kaucs végére emeltem a lábaimat. A bal lábam ugyancsak romlott, az égető fájdalom s a daganat évről évre nőtt, míg végre az ortopéd orvos tanácsára műtétre szántam el magam. A szüleim éppen akkor költöztek ide hozzánk, volt kire hagynom a gyerekeket, kicsit könnyebb szívvel hagytam ott őket. Hetvenhat áprilisában egy hétfői reggelen vitt be a férjem. Még aznap elkezdték a műtétre az előkészületeket (vérvétel, tüdőröntgen). Szerdán műtöttek. Eddig még nem voltam elaltatva, s féltem, ébredéskor nehogy valami ökörséget kövessek el, ha magamra hagynak, például lelépjek a műtött lábamra, s megkértem a Ružicát, a kolléganőmet a gyermekosztályról, jöjjön le a sebészetre, s legyen mellettem, míg ébredezek. A műtősöket pedig arra kértem, a műtét befejeztével húzzák rám a hálóruhám, ugyanis az évek folyamán nagyon sok elaltatott embert láttam tolokocsin ide-oda tologatni meztelen, csak zöld lepedővel letakarva, s az nekem az ember magatehetetlenségét, kiszolgáltatottságát tükrözte, nem akartam, hogy engem is így lássanak. Reggel nyolc óra körül jöttek értem a háromágyas szobába. Addigra ki voltam kellően éheztetve, beöntést is kaptam este és hajnalban. Lázmérés után felmentem a gyer-

mekosztályra, lezuhanyoztam, tisztát húztam, készen vártam a kollégákat. Hordágyra fektettek, ami nekem inkább nevetséges volt, mint szomorú, hisz mehettem volna a saját lábamon is. De nem. A szabály az szabály. A műtő előtti kisteremben megkaptam a premedikációt, azaz egy injekciót a fenekembe, egyet pedig a felkaromba. Addig se féltem, gondoltam nincs mitől, de a gyógyszer hatására teljesen indifferenssé váltam. A szemközti falon volt egy nagy falióra, de felőlem ketyeghetett, mindegy volt nekem, hogy mikor visznek. Nem sokáig lazíthattam, már vittek is a műtőbe. A hálóruhám helyett kaptam nagy zöld lepedőket, csak a bal karomat kellett kinyújtanom, a műtőasztal mellé helyezett állványra. Gyorsan vénát talált a kézfejemen a kollégám, a Tanok Jóska, s már csöpögött is az infúzió. „Ettől még nem alszol el” – mondta mosolyogva. A sebész, dr. Cvetković is ott volt már, s elmagyarázta, miből áll majd a műtét. A bal bokámnál és a combom tövében is majd felvágják a fő gyűjtőeremet. A vágáson át bevezetnek a vénába egy hosszú, gyűrűs hajlékony fémcövet, s annak segítségével tépik majd ki a véreret. A hosszú, fényes, kígyózó fémcövet meg is mutatta. Ekkor a derekam tájéka fölé emeltek egy félkör alakú fémívet s arra is ráemelték a zöld lepedőt, valószínűleg azért, hogy ne lássam, mi történik a lábam körül. Erre elmosolyodtam, mert a plafonon levő lámpák csillogó fémhátterén, mint egy tükörben láttam egész önmagamat, a személyzetet, a műszereket, s azt is, mit csinálnak. Az előzőleg leborotvált lábamat elkezdték mosogatni fertőtlenítőszerrel. Nem sajnálták, mert a tutferekből csurgó jó-dos micsoda hidegre áztatta lábam alatt a lepedőt. Ekkor megszólalt Jóska: „Na, most már aludni fogsz, számolj addig!” Félrefordítottam a fejem, hogy lássam, mit fecskendez a vénámba, de a számolásig nem jutottam el. A következő jelenet, amire emlékszem, hogy kint fekszem hordágyon a műtő előtti folyosón, s kinyílik a szemem. Az első az volt, hogy végignéztem magamon. Rajtam volt a piros-fehér mintás hálóruhám. Tehát megvagyok műtve. Az egyik kolléga hozzám lépett: „Ébren vagy? Gyerünk akkor!” Ügyesen manőverezve a sok csapóajtó között vitt egyenest az osztályra, a régi szobámba. Az ajtó előtt fölém hajolt: „Fogd át a nyakam, mintha a férjed ölelnéd!” A nyaka köré kulcsoltam a kezem, felnyalábolt, s az ablak melletti ágyra huppantott. Már normális lehettem, mert emlékszem, azt gondoltam,

•

hogy ezek szegények ugyancsak kicipekedik magukat. Még szerencse, hogy nem vagyok kövér, a felvételnél 54 kilót nyomtam. „Hamarosan hozzuk a Novalgetolt!” – mondta távozóban. Alig ment ki, jött a Ružica a gyermekosztályról. Néhány szót tréfált velem. „Te beszámítható vagy, nem kellek én itt neked!” – mondta nevetve és elment, és én nem is haragudtam, valóban jól éreztem magam. Hamarosan őutána bevágódott egy sebészeti nővér, és kérdezte, kaptam-e már Novalgetolt. „Nem.” „Majd mindjárt hozok.” „Nem kérek, nem fáj a lábam.” Nem múlt el tíz perc, jött egy másik nővér: „Maga megkapta már a Novalgetolját?” „Nem kérek, alig fáj, ki lehet bírni.” Utána még ketten jöttek, egyre nagyobb csodálkozással néztek a lázlapomra: „Magának még nem hozták el a Novalgetolt?” Az utolsónak, hogy ne nyaggassanak már tovább, azt mondtam, hogy hozhatja. Na, erre fiztettem rá! A jobb fenekembe döfte az öt milliliter Novalgetolt. Borzasztó! Egyszerre fájdalmas görcsbe merevedett az egész jobb lábam. Ahogy a műtött lábam fáj, semmi sem volt ehhez képest. Öt perc is eltelt, mire megengedett a görcsös fájdalom. Tudtam, hogy ez lesz. Én ugyanis életemben először kaptam ezt a fájdalomcsillapítót, de számtalan gyereknek adtam már a gyermekosztályon az orvos rendeletére, de bizony a legbátrabbja is sírt, jajgatott. De hát láttam már, nekem is meg kell tapasztalnom, milyen a Novalgetol hatása. Többet nem is kértem semmilyen fájdalomcsillapítót, míg ott voltam, egy rövid periódust kivéve nem voltak elviselhetetlen fájdalmaim. Estefelé bejött a férjem, beszámolt a gyerekekről, s mondta, holnap látogatási időben be is hozza őket, amit akkor én még alig vártam, nem tudtam, mit hoz az éjszaka. Vacsorára kaptam már teát, jóízűen megittam. Hanem az éjszaka! A lábam kisujjától combtőig szorosan be volt fáslizva a lábam. Úgy éreztem, hogy kezd szorítani a fásli. Ahogy közeledett a hajnal, egyre szűkebb lett a kötés. Reggeli vizitnél már nem tudtam hová tenni a lábam a lepedőn. Sütött az egész ágy. Valami daganatgátló injekciót írt fel az orvos, de úgy éreztem, semmivel sem lett könnyebb. A kötés acélsizmaként szorította a lábam. Délre már tompán lüktetett is. Csak egy kicsit engedjék meg ezt a kötést is! Kérleltem őket. Nem lehet, utasítottak el kurtán. Délután elkezdek sorakozni a látogatók. Az anyósom is eljött, még szerencsém, hogy nem maradt sokáig. Utána jött a férjem, a nagyobbik lányom és az anyám. Délután három óra

elmúlt. Éreztem, lázas vagyok, a lábam ólomsúlyú, veszettül lüktet. Nem tudtam elviselni, hogy nézzék kínlódásomat, hazaküldtem őket. Lázcillapítót kaptam a többi terápia mellé. Az éjszaka folyamán kissé alábbhagyott a lüktetés, s reggelre lázas se voltam már.

Minden nap több látogatóm volt, a kolléganőim kávét hoztak, ehettem már mindent, s kezdem elviselhetetlenül érezni magam. Olvastam, bóbiskoltam, s hallgattam az ajtó mellett levő idős asszonyt, ki elmondása szerint az utóbbi években többet volt a kórházban, mint otthon. Mindent tudott, jól értesült volt, s elszórakoztatott meséivel. Ha nem tudtam volna, hogy muszáj levágni az egyik lábát, egész jól éreztem volna vele magam, de így végtelenül sajnáltam. A középső ágy üresen állt két napig, akkor behoztak egy asszonyt, ki nek egész éjjel csöpögött az infúzió. A kolléganők a mellettem levő éjjeliszekrényre készítették az infúziósüvegeket, tele ötszázalékos glükózzal és fiziológiás oldattal, s én az éjszaka folyamán fél lábra állva cseréltem az infúziós állványon az üvegeket. Úgyse tudtam aludni, az ügyeletet megszoktam, természetesnek vettem.

El kell mondanom, hogy a kórházban, de sokáig még itthon is, valahányszor lábra álltam, olyan elviselhetetlen fájdalom tört rá az egész lábamra, hogy azt hittem, elvesztem az eszméletem.

Harmadnap műtét után levették a kötést a lábamról vizit alatt. Akkor láttam, hogy az egész lábam combtőttől a lábam kisujjáig kék a véraláfutástól, mint a szilva. Több helyen kis tupferok voltak az eltávolított véna helyére tapadva. Azokat is megemelgette dr. Cvetković. Láttam, minden tupfer alatt kis vágott seb van. „A nagyobb oldalvénákat le kellett metszeni” – magyarázta az orvos. Szóval így! Igazából műtét előtt erre nem gondoltam. Újra befászlizták az egész lábamot, s ha feküdtem, nem is fájt. Csak ha ráálltam. A borzasztó kétség, s az erős fájdalom még egy hónap múlva is alig enyhült. Egy hónap betegszabadság elteltével orvosi bizottság elé kellett mennem. Félttem, hogy fogok én dolgozni, ha a bizottság nem hagyja jóvá a további betegszabadságot, mert olyan sok szörnyűséget lehetett róluk hallani. De engem szó nélkül kiírtak még egy hónapra. Szükségem is volt rá. Kék foltok még akkor is voltak a lábamon, amikor már dolgoztam. Az égető fájdalom azonban már örökre eltűnt. A dagadás és a zsibbadás csak sok évre rá kezdődött

•

újra, s bizony, ha fáradt vagyok, ma is előjön, de hát istenem, csak annyi bajom legyen az életben!

Az alábbi kis jelenet azokban a napokban játszódtott le, mikor vénaműtét után hazajöttem a kórházból. Akkor a Nellike hatéves volt. Reggel már felöltözve jött le a szobájából, s vidáman szétnézett. „Mama, most én megágyazom a tata kaucsát. Ne kelj fel, mert még megdagad a lábad!” Összehajtotta a kihúzható ágyat, és betolta. „Nem nehéz, csak egy kicsit.” Felmászott rá és megnézte, a helyén van-e. „Jé, még mekkora hézag van!” Leült a szőnyegre, kezére támaszkodott, két lábát nekifeszítette a kaucs oldalának. „Na, végre bement!” – mondta, majd eltette a pongyolámat. Kiment, és készült az óvodába, én pedig fél könyökre emelkedtem, s lejegyeztem, mennyire óvott engem a kicsi lányom.

Egy másik kis jelenet is eszembe jutott, ami ugyanazon a tavaszon történt. Már felkeltem annyira, hogy ebédet főzzek, mire a gyerekek megjönnek. Nellike az óvodából dél után tíz perccel szokott megérkezni. Igyekeztem a szilvás gombóc göngyölgetésével, rögtön itt a Nelli! Beraktam a forró vízbe. Az órára nézek, már negyed egy. Nincs a Nelli. Tizenkettő húsz, még mindig nincs. Már szűröm a gombócot. Tizenkettő huszonöt. Mi történhetett? Ilyen későn még soha sem jött. Tizenkettő huszonnyolc. Elfogott a pánik. Hol lehet? Mi történhetett? Csak a prézlivel összerázom a gombócot, s megyek! Sohase kószál el sehova. Fél egy. Csak magamra kapok valamit. Te jó isten, mi történhetett? Nyílik a kapu. Már itt is van az előszobaajtóban, s még az udvaron elkezdi nagy vidáman, még köszönni is elfelejt: „Képzeld, mama, bábszínházban voltunk. És tudod, mi történt? A róka, az a csúnya róka meg akarta enni a kiskacsát, de mi nem hagytuk. Kiabáltunk, tapsoltunk, vigyázz kiskacsa! Ott leselkedik a fa mögött a róka! De a kiskacsa csak énekelgetett és sétált, a róka meg ugrani akart! Vigyázz! Kiáltottuk, róka, ne bántsd a kiskacsát.” Csak mondta, mondta teljesen beleélve magát, tapsolt, az arca kipirult, szemei tágra nyíltak. Megrökönyödve néztem, nem tudtam, összeszidjam vagy nevessek. „De Nellike, miért nem szóltál tegnap, hogy bábszínházba mentek?” Nellike rám csodálkozott: „Miért, mama, te is el akartál jönni?”

Az úgy volt, hogy a lányom meg én mentünk a Téalapó-várásra. Az utolsóóra. Tízéves volt, tehát több Téalapót már nem fogunk várni együtt. Igyekeztünk, egy órányi gyaloglásra laktunk az anya- és gyermekvédő központtól, ahova a kórház gyermekosztálya személyzetének is jön majd a Téalapó. Jól kipirultunk a csípős levegőn, de annál jobban esett a beszélgetés. Hirtelen eszembe jutott egy fontos dolog, amit már napok óta meg akartam neki mondani: „Nellike, nehogy szavalj a Téalapónak!” „Nem fogok” – mondta engedelmesen. „A múlt évben is azt mondtad, és a végén mégis szavaltál. Nem neked való az már! Engedd, hadd mondják inkább a kicsik, az öt-hat évesek. Nekik az még nagyobb hőstett, kiállni a Téalapó elé, s elmondani versecskéjüket. De neked? Nézd meg, mekkora vagy! Már majdnem, mint én.” Nellike megígérte, nyugton marad, hagyja a kicsiket érvényesülni. A rendelő földszintjén, a nagy váróterem közepén széksorok voltak berakva a gyerekek részére, mi szülők a falak mellett álltunk. Hamarosan minden ülő- és állóhely foglalt volt, várakozással teli zsibongás töltötte meg a levegőt. Mint mindig, most is késett a Téalapó, de annál vidámabban integetett a tapsoló gyerekeknek, amikor megérkezett. Tele zsákját a széksorok elé helyezett nagy fotel mellé tette, s nehézkesen leült. Néhány „hát hogy vagytok, gyerekek?” után felállt, belépett a széksorok közé, s a közepe tájáról kézen fogva kivezette az én Nellikémet maga mellé. Lányomon új, kék farmernadrág volt, szürkés-kék pulóver, széles, fehér szélű matrözgallérral. Élénk kék szeme ragyogott fekete szempillái alatt, dús szőke, enyhén hullámos haja a válláig ért. Nekem gyönyörű kislány volt, lehet, hogy a Téalapónak is, azért választotta pont őt. Elkezdte kérdezgetni. Nelli felszabadultan válaszolgatott, nem éppen alannyal és állítmánnyal, mondhatnám, inkább többszörösen összetett mondatokkal. Téalapó hamarosan rájött, hogy a kislány mindkét nyelvet egyformán beszéli, a magyart és a szerbet is, hát mindent kétszer mondatott el vele, hogy mindenki megértse. Az alapos meséltetés után megkérdezte: „Aztán tudsz-e valami szép verset?” Nellike elnémult, s a szülők tömegén járatta tekintetét. Az előttem lévők elé furakodtam, lásson már meg. A Téalapó már harmadszor kérdezte: „Hát nem tudsz egy verset sem?” Nelli lázas keresgélés után sikerrel járt, összeakadt tekintetünk, s én gyorsan bólintottam. „Tudok!” – kiáltotta el magát. Meghajolt, s lelkesen szavalni kezdett.

Ötéves korában írattnak be Olgát a szerbhorvát nyelvű óvodába. Beiratkozáskor elmondtam az óvó néninek, hogy kislányom keveset tud szerbhorvátul. Sebaj, mondta, tudok én annyit magyarul, hogy megmagyarázzam neki, amit nem ért. Az első szülői értekezletig eltelt vagy két hónap. Az Olga lassan kezdte megszokni új környezetét, egyre jobb véleménnyel volt a pajtásairól és az óvó néniről is. Életem első szülői értekezletére mégis izgatottan mentem, vajon mit mond majd az óvó néni. Az általános bevezető után elmondtam, hogy bizonyos tesztléseket is végzett már a gyerekek képességeinek felmérésére. Például mindegyiket megkérdezte, hány féle színt ismer. Tudjuk, négyéves korra a gyerekek fel kell ismernie a három alapszínt, a kék, a pirosat és a sárgát. Van, aki fel is ismerte, de bizony akadt olyan is, aki csak egy színt, a pirosat ismerte fel, mint például az Olga. Engem abban a másodpercen erős sírás kezdett rázni. A szülők is, az óvó néni is megrökönyödve néztek rám. Az óvó néni megkérdezte: „Anyuka, mi a baj?” A zokogástól alig tudtam kimondani: „Mert szerbül csak azt tudja mondani, hogy crveno. Különbben a kislány nagyon sok színt ismer, sőt az árnyalatokat is.” „Ugyan, anyuka, ne legyen már olyan érzékeny, az életben még nagyon sok nehézség várja!” Alig tudtam abbahagyni a sírást, s azt sem tudtam, hogy találtam ki az utcára. Hát így állunk. Csak azért, mert nem beszéli a nyelvet, a butaság jelképének emelte ki a kislányt. De hogy adhattam volna magyar óvodába? Az apja bunyevác–horvát. Itt, Jugoszláviában az apja nemzetiségét örökli a gyerek. Mért is nem beszéltem vele otthon szerbül? Felelősnek éreztem magam a történetekért. De lassan minden a helyére rázódott. Az én Olgám gyorsan megtanulta az anyanyelvét, de anyanyelvét se felejtette el. Könnyen tanult, már elsőben az elsők között volt, s úgy is maradt egész iskoláztatása alatt. Magyarul írni-olvasni megtanítottam én otthon. Igaz ugyan, hogy környezetnyelvként tanulták az iskolában a magyart is, de az szép keveset ért. Egyszer, második korában azzal állított haza az iskolából, hogy nagyon fáj a lába. „Miért?” – kérdeztem. „Mert magyarórán kétszer is ide kellett jönnöm a szomszédba, a Mária nénihez.” „Miért?” „Mert a tanító néni egy pár cipőt küldött a barátnőjének, a Mária néninek.” „És másodszor?” „Azért kellett visszajönnöm, mert a szatyrot, amiben a cipőt vittem, otthagytam.” Húszpercnnyire laktunk az iskolától. Tehát aznap a kislány nyolcvan

percet gyalogolt. Nem csoda, hogy fájt a lába. De igazából nem ezért háborodtam fel. Bementem beszélni a tanító nénivel. Azt mondtam neki, hogy ha már a gyerek kitűnően tud magyarul, valami pluszfeladatokat csak adhatna neki.

Év végén a legszebb füzetekből rendezett kiállítást az osztályban a tanító néni. Az Olga füzetei odakerültek mind a kiállításra, legalábbis ami éppen a táskájában volt. „Olga, most jut eszembe, neked van otthon néhány tele füzeted, credj, hozd el őket! – mondta a tanító néni. Aztán gyorsan hozzátette – Maradj csak! Te nem bírod a gyaloglást, fájnak a lábaid!”

Jó lecke volt ez nekem. Soha többet nem mentem be külön beszélgetésre a tanítókhoz, egyik lányoméhoz sem.

Olga zenedébe is járt, zongora szakra. Az nem ment olyan kiválóan, mint a másik iskola, de azért döcögött valahogy. Nagyszerű zongoratanárnője volt, Hényel Mária. Az Olga nagyon szerette tanárnőjét, bizalommal volt iránta. Időről időre azért elfogta a gyakorlási hév.

Negyedik elemibe járt, amikor egyszer elszökött hazulról. Az úgy volt, hogy abban az évben a férjem egyéves iskolában volt Belgrádban. A vasút küldte kocsivizsgálónak. Pajo örömmel vállalta, szívesen járt, ez szakmai előlépést jelentett neki, s magasabb fizetést. Én sem ellenkeztem, magamra vállaltam a két gyereket, a házat. Úgy éreztem, most itt az alkalom a törlesztésre. Én négy évig jártam iskolába, s ő zokszó nélkül vállalta a házimunka nagy részét. Igen ám, de így a gyerekek sokat voltak egyedül, amikor én egész napos voltam a gyermekosztályon, délután az Olga ment a kishúgáért az asszonyhoz, aki vigyázta, egyedül melegítette magának az ebédet, amit én előző nap elkészítettem, egyedül tanult, vigyázott a húgára, gyakorolt. Én tizenkét órás munka után egyik buszról a másikra átszállva értem haza, vagy hazáig gyalogoltam, ha nem jött a Bajai úti busz. Nagyon kifáradva, bedagadt lábakkal, pattanásig feszült idegekkel értem haza már sötétben. Csak úgy megjegyzem, nővérként a gyermekosztályon dolgozni igen nehéz volt, rengeteg stresszhelyzet ért, huszonkét gyerekkel a rutinmunka is nagyon kimerítő volt tizenkét órán át. Az Olgám is, én is, nagyon túl voltunk terhelve. Késő ősszel történt a baj. Egy este hazajövök. A szobájában óriási cirkusz. Régi, félretett ruhadarabokat talált meg,

•

azzal játszottak. „Olga, gyakoroltál?” „Nem.” – vallotta be. „Jól van, gyertek vacsorázni, majd utána gyakorolsz.” De kenyeret se hozott. Egészen kiborultam: „Olga, ha ez még egyszer előfordul, megverlek!” Négy nap múlva, amikor újra egész nap dolgoztam, ugyanaz a kép fogadott. A felfordulástól nem bírtam benyitni az ajtót. Az idegeim pattanásig feszültek. Felkaptam az éppen kezem ügyében levő furulyát, és néhányat ráhúztam. Nagyon sírt szegény, de én akkor is csak mondtam a magamét. Másnap nem jött haza az iskolából. Hiába vártam. Múltak az órák, számtalanszor kinéztem az utcára, de az fájón üres volt. Kétségbeestem. Felhívtam a mentőket, utána a rendőrséget. Senki semmit nem tudott. Mitévő legyek? Nemsokára munkába kellene indulnom. Csak álltam a kapuban. Már jócskán alkonyodott, mikor lassan befordult a sarkon. Egyik kezében az iskolatáska, a másik kezében a könyvek, amit a Városi Könyvtárból vitt magával. Később bevallotta, hogy úgy gondolta, csak enni jön haza, s újra világgá megy. A délutánt Szabadka és Palics között egy szántón töltötte, egy fenyő alatt olvassgatta a könyvtári könyveket. Szegénynek nagyobb ütött a furulya a lelkén, mint a fenekén. Végtelenül igazságtalannak tartotta a verésem. Időben és kellőképpen vissza tudott ütni. A seb mindkettőnk lelkén csak évek múlva gyógyult be.

Ugyanabban az évben, amikor az apjuk Belgrádban volt, mindkét lány megkapta a bárányhimlőt. Olga hozta haza az iskolából. Nagy, erős gyerek volt, könnyen átvészelte, csak ritkásan, itt-ott volt rajta egy-egy hólyagocska. Ellenben a Nelli! Négyéves volt akkor. Szegény kislány! Telis-tele volt hólyaggal az egész teste, a feje is sűrű haja alatt, belülről kétoldalt a száj nyálkahártyája, a nyelve. Vasárnap reggelre a jobb szemében elpattant egy hólyag. Vérrög takarta az egész szivárványhártyáját. Nekem mennem kellett dolgozni. Az apjuk azon a hétvégén valamiért Belgrádban maradt. Kénytelen voltam magára hagyni a két kicsit. A szoba meleg volt, akkor még villanykályhával melegítettünk, az ebédet előző nap elkészítettem. Mégis borzasztóan aggaszott a Nelli szeme. Amikor megérkezett a szemész a vasárnapi vizitre, megkérdeztem, mi a teendő. Az orvos azt tanácsolta, borogassuk langyos kamillateával, s másnap hozzuk ki az osztályra. Felhívtam az Olgát, s elmondtam, hogyan kell kamillateát főzni. Ha langyosra hűl, márts bele egy zsebkendőt, a Nelli feküdjön hanyatt, s tedd a beteg

•

szemére. Ha kihűl a tea, langyosítsd meg újra. Este izgatottan értem haza. Nelli akkor is feküdt borogatással a szemén, az Olga mellette, s mesét olvasott neki. Melegség öntötte el a szívem. Megnéztem a kicsi szemét. Alig volt piros egy kicsit, a vérrög teljesen felszívódott. Ahogy az Olga elmondta, csak ebédidő alatt szünetelt a borogatással. Végig mellette ült, s beszélgették, vagy olvasott neki. Két elégedett, jókedvű gyereket találtam otthon. Amennyire vágyódott testvérke után, úgy szerette, gondozta, mikor meglett. Volt egy időszak, amikor Nelli az Olgát kérdezte, szabad-e ezt vagy azt, és nem engem.

Az iskolában csak dicsérték az Olgát, mindenben kiváló volt. Ahogy nőtt, egyre több szakcsoportra járt. Egyre mondogattam neki: „Olga, rostáld már meg, túl sokat vállalsz! Amelyik tantárgyat nem szereted, ne járj olyan szakcsoportra!” „Mit csináljak, mikor mindegyiket szeretem?” Minden évben begyűjtött néhány dicsérő oklevelet, versenyeken jutalomkönyveket, az év végén szintén diplomát, jutalomkönyvet. Könnyen vette az akadályokat. A nyolcadik osztály befejeztével Vuk-diplomát kapott, ami azoknak járt kik harmadik elemitől kezdve kitűnőek voltak.

Csak a zongorát ne kellett volna gyakorolni! Hatodik végére már nagyon elegendő lett a folytonos civakodásból a gyakorlás miatt. Azt mondtam a Hényel tanárnőnek, én nem nyaggatom a lányt. A tanárnő azt ajánlotta, pihenjen egy évet, s ha megjön a kedve, ott folytathatja, ahol abbahagyta. Abban az évben különösen aktív volt az iskolában. Például március nyolcadikára, az anyák napjára a műsort egymaga tervezte, beszervezte az egész osztályt, lánycsoporttal ritmikus gyakorlatot tanított be. Bámulatos volt az egész műsor. Év végén csak úgy félvállról odavetettem neki: „Olga, tudod te, hogy a zenedét őstől ott folytathatnád, ahol abbahagytad?” Kitörő örömmel ugrált körül. „Olga, vigyázz! Én se be nem íratlak, se nem mondom soha többet az életben, hogy gyakorolj! Ahogy csinálod, úgy veszed hasznát!” Egyedül beiratkozott, s szorgalmasan gyakorolt is egy darabig, azután ment minden a régiben. Nem szóltam semmit. Volt, hogy hajnali hatkor már verte a zongorát. Az elemi befejezése után ajánlottam, ne zenedébe iratkozzon, a gimnáziumnak talán több hasznát venné. Behívatott a Hényel tanárnő. Azt mondta, az Olgának jól fejlett művészi vénái vannak. Jobb helye, mint a zenedé-

ben, sehol sem lenne neki. Lehet, hogy neki volt igaza. Úgy történt, ahogy a tanárnő akarta. Az Olga zenei középiskolát fejezett be.

Közben tagja volt a Pro Musica kamarakórusnak, amelyiknek az osztályfőnöke, Égető Gabriella volt a karnagya. A kórusal sokat utaztak Jugoszlávia-szerte és külföldön is. Legmesszebbre Mexikóig jutottak el. Tíz napig voltak Mexikóban, sok várost bejártak, rengeteg fényképpel és élménnyel tért haza.

Ekkortájt foglalkozott újságírással is. Megszoktam már, ha egyszer elment innen hazulról, hogy mama, mindjárt jövök, az éjfél vagy a hajnal vetette haza, mert „nagyon fontos” munkája akadt. Amit csinált, azt mind szívvel-lélekkel tette. Egyszer egy szabad szombatján ifjú újságíróként jelen volt Székely Tibor egyik előadásán. Utána odament hozzá, s hogy, hogy nem, úgy alakult a beszélgetésük, hogy hazahívta az Olgát a lakására, nézze meg, mi mindent őriz a világ minden tájáról. A nézelődés, beszélgetés, jegyzetelgetés estefeléig húzódott. Reggel úgy indult el innen hazulról, hogy mama, ma nincs semmi programom, hamarosan hazajövök. Na, gondoltam, ebédig majdcsak megjön. De a délután órái ugyancsak múladoztak, az Olga csak nem jött. Hol lehet? Csak nem történt valami baja? Nem állhattam meg, hogy ne idegeskedjek egyre jobban. Hol keressem? Miért nem telefonál? Sötétedett már, mikor betolta a biciklijét az udvarra. „Mama, nagyon éhes vagyok! Mi van ebédre?” Evett, s izgatottan mesélt. „Képzeld, mama, hol voltam! Székely Tibornál, a világutazónál. Tudtad, hogy olyan idős, mint a nagytata? Ő is 1912-ben született. Az egész lakása egy csodálatos múzeum.” S mesélt, mesélt... Utána egy cikket jelentetett meg a *Subotičke novine*-ben *Šeširi iz celog sveta* címen. Munkatársa volt a Szabadkai Rádió magyar nyelvű ifjúsági műsorának is.

Hogy mennyire népszerű volt az iskolában, mutatja az is, hogy a zenede tanárai gyerekeinek két-három évig ő szervezte a Télapóműsort. Egyszer több osztályt beszerelve tréfás vetélkedőt állított össze. Rengeteg idejébe került, de viharos sikert aratott. Ő maga is fellépett egy paródiában. A sevillai borbélyt alakította Harisnyás Pipinek öltözve. Amikor már régen Pesten volt egyetemen, egyik éjszaka az egyik zenedés tanárnak a gyereket hozták be. Nem volt komoly baja, csak egy kevés infúzióra volt szüksége. Míg csöpögött

az infúzió, mi ketten a kislány mellett beszélgettünk. Többek között azt mondtam a tanárnőnek, hogy tudom, ő nem tanította, de az én lányom is zenedés volt. „Nem tudom, ismerte-e az Olgát?” „Az Olgát? – húzódott mosolyra az arca. – Az Olgát nem lehet elfelejteni!”

Ahogy haladt előre a középiskola osztályaiban, egyre többet kellett gyakorolnia, de nem tette. Vagy legalábbis nem rendszere- sen. Volt, hogy napokig már hajnalban a zongora mellett ült, volt, hogy napokig alig nyitotta fel a fedelét. Pont egy ilyen laza nap után történt. Hényel tanárnő mesélte nekem: „Felbőszülve, elkeseredve nyitottam be a tanáriba, s szinte sírva kifakadtam: elég volt! Nem bírom tovább! Nekem nem kell az Olga! Ma is készületlenül jött! Egyszerre három kolléga is felugrott az asztaltól. Nem kell neked? Add ide nekem! Nem, hanem nekem add! Néztam őket. Várjatok, a mindenit! Ha nektek így kell, hát nem adom. Maradjon az enyém!” Így küzdöttek végig a négy évet. Különben jóban voltak a tanárnővel, néha haza is elment hozzá, vagy ő jött ki hozzánk a szülőbe, még nyesőzött is. Huszonöt év múltán is jóban vannak, most a Hényel tanárnő az Olga lányát, azaz az unokámat tanítja. Az Olga csak a legvégén, a harmadik és a negyedik osztályban kapcsolt rá, s a végén kitűnővel diplomázott. Búcsúzáskor a tanárnőtől kapott egy díszes, művészetről szóló könyvet, melynek az első oldalán ez áll: „Nyolc viharos év emlékére, szeretettel. Hényelke. 1983. IV. 28.”

Abban az évben színházi rendezői szakra nem vették fel. A kö- vetkező évben ösztöndíjjal Pesten beiratkozott a művészettörténet és a néprajz szakra. Alig járt két hónapot, felhívott Hernyák György újvidéki rendező, hogy jöjjön haza az Olgi, felvesszük színházi ren- dezői szakra. Elkeseredésemben azt mondtam, hagyja békén a gye- reket, most már begyógyult a sebe, és megtalálta újra önmagát. Azt nem mondtam, hogy a több szakaszból álló felvételi vizsgán az Olga pontszámaival a második helyre jutott, és csak egyet vettek fel.

Olgáról hetekig tudnék írni, de itt abbahagyom. Még csak annyit, hogy minden vizsgáját időben letette, s most itt dolgozik Szabadkán, a Kertvárosban él férjével és kislányával. Most készíti a magiszteri munkáját, s régi jó szokásához híven mindig csuda foglalt, rengeteg munkát talál magának.

• JÁNOSKA ÉS NAGYMAMÁJA •

Harminc évi munkám alatt, míg nővérként a szabadkai gyermekosztályon dolgoztam, nagyon sok szülővel, nagyszülővel kerültem kapcsolatba. Legtöbb olyan anyukával volt alkalmam megismerkedni, kit felvettünk a gyereke mellé vagy a betegség súlyossága miatt, vagy mert még szoptatott. Ezek az anyukák általában örültek, ha valaki meghallgatta őket, valakinek feltárhatták a szívüket. Erre én mint ügyeletes nővér, alkalmasnak bizonyultam. Ügyeletek alatt nem volt külön ambuláns nővér, ki a felvételeket intézi, az is az én feladatom volt. Sokszor sok szülő már a felvételen „vallomást tett”, de leginkább a későbbi napok folyamán, míg én a többi gyerekkel voltam elfoglalva, az anya a sajátja mellett ült s mesélt. A végtelennek tűnő éjjeli ügyelet órái különösen alkalmasak voltak a beszélgetésre. Amikor már elcsendesedett az osztály, valamelyik anyuka kávézt fűzött mindannyiunknak, beültek hozzánk, az ügyeletesszobába, s megindult a beszéd fonala. Nem egyszer az élet sötét vermeibe is elvezettek bennünket. Borzongva jöttem rá, némely gyermeknek jobb nálunk, mint otthon. A bajok, tragédiák ezerszínűek voltak, közülük csak néhányat jegyeztem fel.

Késő este van, és mély csend a gyermekosztályon. A neonfény kékesen leng a folyosón, tompán szűrődik be az üvegfalú kórtermekbe. Nincs súlyos beteg, minden gyerek alszik, én az üvegfalú ügyeletesszobában ülök és olvasok. Hirtelen a liftajtó csapódása csattan a csendben, majd mindjárt a két csapóajtó heves lengése hallatszik egymás után. A második csapóajtó után nyílik a váró ajtaja, onnan a rendelőé. A könyvet ledobva rohanok a rendelőbe, felcsapom a villanyt, s a várón keresztül már itt is van egy kis csapat. A központi felvételiiről az ügyeletes nővér a karján egy három év körüli kisfiú, mellette az ügyeletes orvos, utána a nagymama. A nagymama feldúltan liheg, kövér arca szinte lila a felhevüléstől. Zilált hajáról lecsúszott a kendő, szeme könnyekkel tele, révült tekintete könyörgőn kapkod valamennyiünkön. Az az érzésem, rögtön összerogy. Szinte nem tudom, kihez ugorjak előbb, a kicsihez vagy a nagymamához. Leültetem a nagymamát, levetkőztetem az agyonöltöztetett kicsikét. A gyerek mélyet lélegzik, látszik, jót tesz neki a testéhez jutó szabad levegő. A hőmérőben rohan fel a higanyszál, meg sem áll negyvenig. Azonnal a kezem ügyében lévő

alkoholos vattával dörzsölöm át az egész testet. Ugyanabban az időben az orvos is vizsgálja, s egyben kérdezi a nagymamát, mi is történt. „Jaj, rettenetes! Elvesztette az eszméletét! Már délután lázas kezdett lenni, este adtam is neki egy lázcsillapítót, ahogy azt lenyelte, elvágódott, megmeredt, láttam, nincs észnél. Nem is tudtam, mihez kapjak. Vizes ruhával dörzsöltem a szívét, s közben üvöltöztem, mert tudják, egyedül voltam a gyerekekkel. Jöttek is a szomszédok, s hívták a mentőt. Mire azok megjöttek, már észnél volt. Istenem, milyen borzasztó! Az anyja dolgozik, nem is tudja. Mit szól majd, ha hazavért? Jaj, csak ne nálam történt volna!” „Nyugodjon meg! – mondja a fiatal ügyeletes orvos. – Fontos, hogy azonnal hozta.” Sajnos elég gyakran előfordul ez kicsi gyerekeknél. A magas láztól elvesztik az eszméletüket. De most már nem lesz baj. Rögtön megkap minden terápiát, amire szüksége van.”

Én már hozom is az elsősegélyhez szükséges injekciókat. A kisfiú fájdalmasan felsír. „Kicsikém, Jánoskám, egyetlenem – mondja még izgatottan a nagymama –, csak ha tudsz már sírni!” A vizsgálat is kész, viszem a kis sápadt, vézna testecskét a fürdőszobába. Megfürdetem. Ez nálunk szabály, de ezt a kicsikét mindenképpen meg kellene súrolnom, tisztának éppen nem mondható, mint ahogy a rajta levő holmi sem. Megtörölöm, tiszta pizsamát húzok rá, beviszem az egyik betegszobába, leteszem a tiszta fehér ágyra. A gyerek az átélt rohamtól kimerülten szinte azonnal elalszik.

Még bizonyos adminisztrációs dolgokat el kell intéznem, csak várom, hogy az orvos anamnézist vegyen fel a betegséggel kapcsolatban, amit a nagymamából ki tud szedni, mert az átélt izgalomtól csak akadozva beszél. Már majdnem az is kész, mikor újra érkezik egy rohanó kis csapat. Az apa egy hasonló korú eszméletlen kisgyereket hoz a karjaiban. Az ajka környéke kék, szemei lecsukva, karjai élettelenül lógnak. Természetesen az orvos és én is azonnal ugrunk, s megkérem a nagymamát, fájjon ki, most ez mindennél sürgősebb. Majd utána befejezzük. És íme, az ember: „Nem tudnák előbb az én esetem befejezni? Szeretnék mielőbb otthon lenni.”

Értetlenül megdöbbenve nézek az asszonyra, de határozottan elismétlem: „Tessék egy kicsit várni!” – és kitárom terjedelmes keble előtt a váróterem ajtaját.

Éppen a kisfiát volt megnézni, hogy alszik-e, s visszatérőben meglátott engem az üvegfalú ügyeletesszobában, amint fonalat gombolyítottam. Ezzel akartam az éjszaka végtelen óráit kicsit lerövidíteni, közben alaposan összekuszáltam a motringot. „Mit csinálsz? – kérdezte barátságos mosollyal. – Összegubancolódtok?” – állt mellém segítőkészen, s ki is vette kezemből a gombolyagot. Sovány, harminc év körüli nő, az éjszakai virrasztásoktól beteg fia mellett gyűrött az arca, az anyáknak kötelező fehér kendő alól ziláltan csúszik szerte éles barna haja, a maszk, amit a babánál a száján kell viselnie, most az álla alatt lifeg, s a szintén kötelező fehér köpeny is lóg rajta. „Maga nem idevalósi, ugye?” – kérdem. „Nem, pannóniai.” „Tudom, az itt van közel Szabadkához, Pannónia egy nagy állami birtok. De nem azt kérdeztem, hanem hogy hol született.” „Hercegovinában. Hercegovinai vagyok.”

Csak ennyi kellett. Már meg is kezdte meséjét. Látszott rajta, jólesik neki, hogy emlékezhetsz. Színesen, élvezetesen elébem rajzolta Hercegovinát, a faluját, a családját, Mostart, ahol őt úgy szerették, s mai otthonát. „Apám már nincs, csak anyám. Ott él Hercegovinában a bátyámmal. Én is otthon voltam anyám mellett. Öríztem a teheneket, a tejből túrót csináltam, s azt eladtam. Milyen jó volt nekem akkor! Ott éltem anyámmal kis házunkban. Csak tudnád, milyen szépek ott a hegyek! A levegő tiszta, nem úgy, mint itt a Vajdaságban, ahol már rendesen szuszogni se bírsz. Na és azok a mi túróink! Tudod, a legelőktől olyan finom ott a tej és a túró. Itt a Vajdaságban sehol sincs olyan jó túró, senki sem tud olyan jót csinálni. Mégis itt vagyok. De mit tehetek? A sors. Mert tudod, nővér, van sors. Én se hittem benne, de most már tudom, hogy van. Van nekem egy unokatestvérem, s egyszer kávézás közben azt mondta: add ide a tenyered, hadd lássam, mi vár rád! A tenyeremből megmondta, hogy nem fogok férjhez menni az akkori fiúmmal, elkerülök majd messzire anyámtól, s csak jóval később vesz el egy özvegyember, akinek két gyereke van. Én úgy megharagudtam rá ezért, hogy többet beszélni se akartam vele. Szép legényem volt akkor, hejjj! Magas, fekete, s nagyon szerettem. És valóban, mégsem lett az enyém. Utána jött másik is. Az nem kellett. Azután a bátyám talált egyet, azt mondta, ahhoz muszáj hozzámennem! De

én nem akartam. Akkor már huszonhárom éves voltam. Azt mondta anyám, hogy most már kész, vénlány maradok. Én meg egyre jobban éreztem, hogy teher vagyok a nyakán. Úgy gondoltam, elmegyek. Gyógyfüveket szedtem a hegyekben, eladtam, s megvolt az útra-
valóm. Mondtam anyámnak, köszönöm, hogy eddig tartott, most már én elmegyek. Mostarba mentem. Idegen város, idegen emberek. Nekem azért szerencsém volt. Sikerült jó munkahelyet találnom, takarítónő lettem egy egészségügyi iskolában. Szobát is találtam egy idős nénénél. Istenem, de nehéz volt ott nekem megszoknom! Azt mondták: »Te, Jasenka, miért mondd mindig mindenkinek, hogy te? Nem szép az, Jasenka! Mondd azt, hogy maga!« Gyakoroltam én azt magamban eleget, de sehogy se jött ki a számon. Otthon mi mindenkit tegeztünk. Most pedig itt Mostarban nem volt szabad azt mondani, hogy nézd, doktor úr, itt a kávéd, mert ott nagyon finom emberek voltak, leendő nővérek, tanárok, és még képzeld, orvosok is. Eleinte, amikor kávéfőztem nekik, annyira reszketett a lábam, mikor vittem be, hogy alig tudtam menni. Hát még a kezem! »Nem beteg ez a mi Jasenkánk? – kérdezte egyszer egy orvos, mikor bevitettem a kávéfőzést. – Nézd, hogy reszket!« Éreztem, hogy előnt a meleg, elvörösödök, letettem a kávéfőzést, s kirohantam.

De azért nagyon jó kollektíva volt az. Engem ott nagyon szerettek. Volt ott egy nővér is, ahhoz én néha eljártam takarítani. Nagyon finom nő volt. A házában minden. Hozzám nagyon jó volt. Mikor egész nap dolgoztam nála, néha még ötszáz dinárt is adott. Egyszer azt mondja nekem: »Te, Jasenka, miért vagy te olyan egyedül? Nem jó az, elég idős vagy már, miért nem keresel magadnak valakit? Én megtanítalak, hogyan kell vigyázni, hogy ne legyen babád.« Én nagyon megsértődtem. Hát kinek néz ez engem? Többet el se mentem hozzá.

Közben otthon anyámék találtak nekem egy embert. Özvegy katonatiszt két gyerekkel. Gondoltam, az, akit nekem megígérték. Hazamentem, megnéztem. Ötvenen felüli ősz ember, gyerekei már befejezték az egyetemet. Alig vártam, hogy kiforduljak a kapuján. Otthon mondogatták az enyéméi: »Bolond vagy te, Jasenka, városban lakhatnál, nagysága lehetnél, biztos hamarosan meg is halna, s akkor tied a lakás, a nyugdíj.« Én visszamentem Mostarba. Közben,

•

lassan múlt az idő. Akadt legényem is. Három évig szórakoztunk. Amikor már úgy volt, hogy megesküszünk, megtudtam, hogy éjszánként egy özvegyasszonyhoz jár. Mert, tudod, a lányokat nagyon tisztességesen nevelik. Én mindig az asztal egyik oldalán ültem, ő a másikon. Na, ennek is kiadtam az útját. Következő nyáron, amikor a falunk ünnepe volt, hazamentem. Azt mondják anyámék, jött értem egy falunkbeli a Vajdaságból. Jól ismertem, kicsoda. Özvegy volt, két gyerekkel. »Honnan tudta, hogy én is hazajövök?« – kérdeztem anyámat. »Tudta – mondta anyám. – Már tőlem meg is kért.« »Mondd, meg, hogy nem megyek« – válaszoltam. »De már jönnek délután« – magyarázta anyám. »Kérlek, mondd, hogy te nem akarsz!« – kérleltem anyámat. És tudod, mit mondott, mikor eljött az ember? Azt, hogy én akarnám, de a Jasenka nem akarja. No, nagyon megharagudtam. De az az ember nem tágitott. Ott is hagyta az ajándékot meg a pénzt, amit értem hozott. Gondoltam, ez az én sorsom. És beleegyeztem. Hozott engem Vajdaságba a két gyerekéhez. Az egyik, a kisfiú tizenöt éves, a kislány tíz. Jó gyerekek, csak hát tanulni nem akarnak. Én rendezgetem őket. Szegényeken nagyon meglátszik, hogy az anyjuk évekig beteg volt. Szülés után történt vele valami. Az idegeivel volt baj. Kórházból, kórházba hordta az uram, de hiába. Szegény egészen meghibbant, s egyszer csak felakasztotta magát. A fiú az szép egészséges, de a kislány riadt, mintha mindenkitől félne. Nagyon sokat bajlódok vele. Az uram az nagyon jó. Mióta elhozott, most már másfél éve, nem szólt az nekem egy rossz szót sem. Szépen keres a szövetkezetben, otthon én jószágot tartok, s nagyon jól megvagyunk. Mióta megszületett a fiunk, az uram nagyon boldog. Istenem, milyen boldogság egy gyerek! Mit gondolsz, nővér, komoly baja lehet? Nem baj az, hogy most nem eszik annyit, mint azelőtt? Ha te mondod, hogy annak így kell lenni, akkor elhiszem. Nyugodt vagyok, várok én türelemmel. Csak megtartsa az Isten. Az uram öreg már, én se vagyok fiatal, nem akarok több gyereket.”

Míg ezt mesélte, az arca kiszínesedett, ráncai szinte elsimultak, s látszott a szemén a boldogság. Gyönyörű gyereke van, és valóban nem komolyan beteg, hamarosan elhagyhatják majd a kórházat.

A Kolevkából hozták hozzánk hat hónapos korában. Még neve se volt. A lázlapján is csak így állt: Petrović O, azaz hímnemű. A kórtörténetében megvoltak az adatai: a belgrádi koraszülött központból került a szabadkai Kolevkába, az anyja neve is ott volt a címével együtt. Hogy miért mondott le a fiáról, az nem volt feljegyezve a kórtörténetbe. De hát a gyerek szempontjából ez teljesen mindegy.

Hozzánk görcsös hörghuruttal (bronchitis spastica) került. Borzatsztóan sípólva lélegzett, minden terápia ellenére is hat hónapig volt nálunk a gyerekosztályon. A kórház levegőjében négyszer annyi a baktérium, mint egy normális környezetben. Szegénykém éppen jobban lett volna, amikor ráragadt egy újabb fertőzés. Őszidőben került hozzánk, s csak tavasszal tudták visszavinni a Kolevkába. Hat hónapig volt a mienk ez a csodálatos kisfiú. Mindenki megszerette, de különösen én. Talán azért is, mert a kisebb lányomnál alig volt néhány hónappal fiatalabb. Ez a kisfiú szép is volt, okos is, ügyes is, különbet egy anya se kívánhatott magának. Betegségénél fogva sokat mellette kellett lennem. A bokszbán, ahol ő volt, nedvesíteni kellett a levegőt, gyakran kellett ellenőrizni a légnedvesítő készüléket, de szellőztetni is gyakrabban kellett, mint más gyerekekre. A fejét magasra kellett emelni párnákkal, takarókkal, hogy félig ülő helyzetben feküdjön, de nem lehetett úgy körülfogni, hogy öt perc múlva ne feküdjön keresztben az ágyban. Etetni csak lassan lehetett, a nehéz légzés miatt elfáradt még az evésben is, sokat kellett pihentetni. Minél többet voltam vele, annál jobban megszerettem. Nevet is adtam neki: Lázár. Úgy is hívta mindenki. Míg csak vele voltam, beszéltem hozzá, ő kitartóan figyelt, ha körülötte dolgoztam, kísért a tekintetével. Szép kisfiú volt, göndör barna hajacskája a homlokára lógott. Eleven szeme is barna volt. Betegsége ellenére is szépen fejlődött, nem látszott lemaradottnak a családban nevelkedő gyerek mellett. Annyit izgett-mozgott, mintha folyton kézben tartotta volna valaki. Csodák csodájára hét hónapos korában egyedül ült az ágyban. Kilenc hónapos korában felállt, tíz hónaposan körüljárta az ágyat. A párnákat ki kellett szedni az ágyából, féltünk, rájuk mászik, s kibukik az ágyból. Innen hazulról vittem neki játékokat. Könnyű volt, mert Nellikém is ilyesmi idős volt, s minden akadt, ami Lázárnak kellett. Vastag lapú képeskönyvét a Nelli addig hajtogatta, míg lapjaira esett

szét. Vittem a Lázárnak. Míg a kolléganők az ügyeletesszobában beszélgettek, kávéztak, én a Lázár mellett ültem, játszottam vele, meséltem neki. Nagyon-nagyon megszerettem. Szerettem volna hazahozni, de a férjem hallani se akart róla. Most is azt gondolom, majd ötven év múlva, bár hazahoztam volna. Rendkívüli gyerek volt. A képeskönyvről meséltem neki: „Látod, ez a cica. Nézd, milyen hegyes a füle, micsoda kunkori farka van!” Hogy láthassa a könyvlapokat a különféle állatfigurákkal, a bokszt üvegfalára támasztottam őket, így mikor nem én voltam szolgálatban, nem volt egészen egyedül. Egyszer, emlékszem, éjszaka voltam, s hajnalban hozzá érkeztem a gyerekek fürdetése közben. Lenyitottam az ágy rácsát, s vetköztetni kezdtem. Ő álmosan dörzsölgette szemét az öklével. „Álmos vagy, cicukám?” – szóltam hozzá becézve. Ő villámgyorsan serdült egyet sebtében, s a bokszt falára nevetett, ahol a cicás képeskönyv állt. Mi lett volna, ha nem csak minden negyedik nap lettem volna vele? Hordtam neki a Nelli nadrágjait, zokniját, cipőjét. Átöltöztettem, mentem vele tavasszal a kilencedik emeletre, azaz a kórház tetejére, a teraszra. Sokat sétáltattam. Mire visszakerült a Kolevkába, egyedül tudott járni. Bögréből is tudott egyedül inni. Többször le is fényképeztem. A képekről gyönyörű kisfiú nevet rám. Erős vágyat éreztem, hogy levelet írjak az anyjának, és küldjek neki fényképet is. Tudtam, hogy nincs hozzá jogom, ha már egyszer lemondott a fiáról. De ha most látná? Előre féltem attól a naptól, amikor visszaviszik a Kolevkába. Vissza is vitték. Ahogy megérkezett a nyár, Lázárnak semmi baja se volt többet, vissza kellett küldeni. Nagyon hiányzott. Ha jött hozzánk valaki a Kolevkából, kérdeztem, hogy van a Lázár. Most már Dániel a neve, mi úgy hívjuk – mondták a kolléganők. Nagy, erős gyerek, uralkodik a többi felett. Kétéves lehetett, amikor hallottam, egy szlovéniai házaspár örökbe fogadta. Nagyon örültem, s azt gondoltam, lám, szép, okos, és még szerencséje is van. A szlovéniai levegő megfelel diagnózisának. Valószínűleg soha többet nem lesznek fulladásos rohamai. Soha többet nem hallottam róla.

A tejkonyhából jöttem ki éppen, ahol a délután egyórai etetés cuclisüvegeit mostam, amikor meghallottam a doktornő hangját: „Ilonka, jöjjön csak!” A széles folyosón végigsietve a doktornő után léptem az első boksza, ahol a második ágyon, a piciny fehér csomag közepén megpillantottam egy sárga foltot. Az volt a koraszülött baba parányi arca. „Icterus prolongatus, azaz születés utáni elhúzódó sárgaság” – gondoltam. A doktornő a rácsos ágy végére akasztott lázlapon írogatott, s közben hozzám beszélt: „Ezzel az anyával több baja lesz, mint a gyerekekkel. Képzelse, nem akart itt maradni! Azt állította, nincs teje, nem tud szoptatni. A vércsoportját se tudja megmondani. Csináljon, kérem, próbaszopást! Kétóránként szopjon a baba, s ha kell, pótolja Humanával. Egyelőre semmi gyógyszerre sincs szükség. Most pedig jöjjön, vezesse be az anyukát” – mondta a doktornő, és visszament a rendelőbe.

A váróban megkérdeztem: „Kicsoda itt a Varróné?” Egy asszony felállt, s lassú léptekkel, kicsi battyúval (a baba holmijával) a hóna alatt közeledett. Alig tudtam elrejtetni megdöbbenésemet. Amint megláttam az asszonyt, egyszerre mindent megértettem, vagy legalábbis sejtettem. Alacsony, megtört arcú idős nő állt előttem, legalább ötvenévesnek látszott, később tudtam meg, hogy harminckilenc. Apró, barna szeme kisírtan, vörösen ült üregében, vörös, szeplős bőre petyhüdtlen lifegett ráncos arcán. Fejkendője, kabátja kopott, cipője csupa sár. „Jöjjön velem! – mondtam barátságos mosollyal. – Megmutatom, hol lesz a szobája.” Az asszony némán, dacos arccal követett végig a folyosó legvégébe, az anyák szobájába. „Itt van ez a fehér köpeny, kendő és maszk, csak ebben jöhet be a betegszobába. Ez lesz az ágya, ebben a szekrényben tarthatja a holmiját.” „Szabad itt cigarettázní? – szólalt meg az asszony. – Mert én dohányzom.” Néztam az asszonyt, amint vetkőzött. A kabát alatt gyűrött, olcsó szövetből kékeszürkés ruha, alatta nadrág. „Most fél kettő van. Két órákor jöjjön be megszoptatni a babát!” Pontosan két órákor a baba mellett volt az asszony. Megmértem a picit, feljegyeztem a próbaszopásra elkészített lapra a súlyát, s az anya kezébe adtam gyerekét. Az leült, s fásult mozdulattal húzta szét a fehér köpenyt. Életemben nem láttam még ilyen apadt, aszott emlőket. Az anya két ujjja közé fogta ernyedtt mellét, s a tátogató csöppség szájába helyezte

•

mellbimbóját. Az teljes erővel szívta, de nem nyelt. „Magának nincs teje” – állapítottam meg rögtön. „Mondtam, hogy nincs – sírta el magát az asszony, kinek az arcáról lassan leolvadt a dac, s végtelen szomorúság foglalta el a helyét. – Az előző gyerekemmel se volt már. Az most kétéves, de látnád csak, milyen szépen fejlett kislány. Pedig az is ilyen pici volt, amikor meglett.” „Hány gyereke van?” „Hat. Három fiam és három lányom. A fiaim az első uramtól, a lányaim a másodiktól.” „És hol az első férje?” „Ki tudja? Csavarog valahol, a bitang! A gyerekeknek már évek óta a tájára se néz. Még szerencse, hogy a két öregebb fiam dolgozik. Egy privát kőművesnél dolgoznak órabérre. Az egyik tizennyolc, a másik tizenhat éves.” „És a második?” – kérdeztem. „Az nyolc évvel fiatalabb, mint én. Mikor el akart venni, mondtam neki, hogy gondolja meg. Azt mondta, ha én kellek, kellene a fiaim is. Azóta újra pokol az életem. Hol itt hagy, hol visszajön. Nem szültem volna meg már a második kislányt sem, de későn tudtam meg, hogy úgy vagyok. Most ezzel is úgy jártam. Közben a férjem is újra elhagyott, mielőtt megszülettem, akkor tért vissza. Most állandó munkahelye is van. Nem mer újra elhagyni, mert lefogatnám a fizetéséből a gyerektartást. Istenem, ki tudja, hazament-e most is, vagy a kocsmába! Szegény kicsik! Ki viseli majd gondjukat?” Könnyei megállás nélkül folynak beesett szemgödréből, az orrán levő maszk már csupa víz. A baba is elaludt az üres emlőm. Újra megmértem, húsz grammot sem szopott. Sajnáltam ezt az asszonyt, ám lázadt bennem a nő, az anya, szavak tolultak a számra, de lenyeltem őket, szótlán maradtam. Az egyetlen, amit a jelen pillanatban tenni lehet érte, haza kell engedni ezt a szerencsétlent. Másnap este, mikor átvettem az ügyeletet, a babát egyedül találtam. A próbaszopás kimutatta, az anyának nincs teje, tehát szükségtelen itt tartani.

A villanycsengő élesen beleberregett a hideg neonfényben úszó folyosó csendjébe, mintha azt mondta volna: „Siess!” Rohantam a bejárati ajtóhoz, félrefordítottam a zárban a kulcsot, de meg se várta, hogy rendesen kinyissam, egy anya rontott be öt év körüli fiával a karján, nyomában az ügyeletes orvos. A kisgyerek aludt. Az asszony arca feldúlt, szemei tágra nyitva. Mutattam, hol a rendelő, az asszony beszaladt, s a fehér lepedővel letakart vizsgálóasztalra tette a gyereket. Láttam, most eszméleténél van, csak alszik.

„Mi van a gyerekkel?” – kérdezte az orvos az asztal fölé hajolva. „Jaj, kedveském, nem tudom én azt. Egész nap szépen játszott, mert játszani nagyon szeret az édes, tudja, poroskodtak, saraskodtak, mint afféle gyerekek szoktak, én meg éppen a vizet melegítettem, hogy megfürdetem őket, amikor bejön a nagyobbik lányom, és azt mondja, anyu, jöjjön gyorsan, a Jenci rosszul van. »Mi van vele? – kérdem –, mikor eddig olyan szépen játszott.« Hát látom, szegény fekszik a földön, rángatózik a keze, lába, a száján meg jön a hab. Szent isten, mondom, mi van veled Jencikém, kisfiam! Felkaptam, bevittem, dörzsöltem a szívét ecetes ruhával, de semmi. Felkaptam úgy, ahogy volt, porosan, nézze, most is milyen poros szegény, pedig épp a vizet melegítettem, hogy megmossam őket, de nem volt időm, nézze, én is hogy nézek ki, csak amiben otthon voltam, át se öltöttem, szaladtam az ambulansba. Még ott értem az orvost. Az rögtön Topolyára utalt bennünket. Velem jött a nagyfiam is. Tudja, van egy nagyfiam, már a katonaságot is kitöltötte, dolgozik is, az jött velem. Jaj, a pénztárcám is nála maradt itt a földszinten. Ha nem vár meg a mentő, hogy megyek haza?” „Mikor Topolyára értek, rángatózott még a kisgyerek?” – szólt közbe az orvos. „Igen, rángatózott, csak úgy folyt a nyál a száján.” Közben megmértem a hőmérsékletét, teljesen láztalan a gyerek. Az anya elmondása alapján valószínűleg epilepsziás rohama volt, de természetesen előbb alaposan ki kell vizsgálni, s csak utána mondható ki a diagnózis. Az anya tovább beszél: „Nem tudom, mi lehet, talán a gyomrát rontotta el, pedig ez olyan jó étvágyú kisgyerek, nem volt eddig vele semmi bajom, beteg se volt ez sohase.” Az orvos a beutalót olvassa: „Az injekciót hol kapta a gyerek?” „Topolyán, kedves, az orvosnál, azután mindjárt ide utaltak minket. Jött velem a nagyfiam is. Tudja, ő már

•

volt katona, s dolgozik is. Főként ő keres, mert az uram, szegény, gyomorfekélyről lett operálva, s még csak módjával dolgozhat. Eljár ugyan néha, de nem nagyon bírja, mert mondom, operálva volt szegény. Nem tudom, mi van ezzel a gyerekkel, délután még kint játszott, poroskodott, saraskodott, tudja, mint afféle kisgyerek!” „És az injekció után sokáig rángatózott még?” – szólt közbe az orvos. „Nem, utána megnyugodott, csak a nyál jött tovább a száján. Nem tudom, mi van vele. Tán elrontotta a gyomrát? Pástétomos kenyeret evett, de az friss volt, meg a szomszédban körtét is vett, de az meg volt mosva. Szép, egészséges körte volt. A pénztárcám a fiamnál maradt! Hogy megyek én haza, ha nem vár meg a mentő? Mondja, kedveském – fordul felém –, nincs itt valahol egy folyosó, egy szék, ahol megvárhatnám a reggelt?” „Ne aggódjon – mondja az orvos már másodszor –, megvárják.” „Azért, mert ha nem várnak meg, nem tudom, mi lesz velem. Nem ismerek én itt Szabadkán senkit. Van itt ugyan a férjemnek egy unokatestvére valahol a Majsai hídnál, de most sötétben talán meg se találhnám őket. Mondja, nem maradhatnák én itt reggelig?” Közben levetköztettem a gyermeket, az orvos megvizsgálta, mindent rendben talált, pizsamát húztam rá, s vihettem a betegszobába. „Vigyázzon, kedveském – szólt utánam az anya –, le ne essen az ágyról, mert otthon velem alszik! Nem mintha félne, nem fél az semmitől, de a középső kislány, az tudja, kicsit idegbajos, néha álmába sikoltozik, nem akarom, hogy ez is, szegény, sikoltozzon.” Az orvos leül státust, anamnézist írni. „Hogy kezdődött, mondja el!” „Jaj, én magam sem tudom! Még délelőtt elvitte az apjának a reggelit, az a másik utcában tapasztotta a komáék házát. Mert tudja, van egy kis árpaföldünk, nem sok, csak hat kvadrát, azt majd ők ezért felugarolják nekünk, mondom, elvitte a reggelit, még semmi baja se volt, szépen evett ő is. Tudja, nagyon jó étvágyú kisgyerek, nem válogat, a szalonnát nagyon szereti, most is azt reggelizett. Azután délután ivott egy kis Coca-Colát, de friss volt. Mit gondol, kedveském, azzal rontotta el a gyomrát? Mert az autóban, mikor jött, hányt is egy keveset, s mintha azt hányta volna ki. Utána még meg is szólalt, hol vagyunk anyuka. De utána csak aludt tovább.” „És meddig tartott a rángatózása?” „Én azt nem tudom, kedveském, nem néztem én az órát, eszembe se jutott, szinte magamon kívül

voltam az ijedségtől. Még most is remegek. De hova leszek én, ha nem vár meg a mentő?” „A szülés hogy volt?” – kérdezte végtelen türelemmel az orvos. „Jaj, nagyon szerencsétlen szülésem volt. Kint kapáltunk az urammal a kukoricaföldön, mert tudja, az is van egy kevés, mondom az uramnak, te csak maradj, én nem jól érzem magam, hazamegyek. Alighogy megérkeztem, mondom a nagyobbik kislányomnak, eridj, hívd az Eta nénit. Jött is az mindjárt, de már akkora meglett a Jencike. Mindjárt sírt, szép nagy kisgyerek volt.” „És terhesség közben kezeltette magát?” „Nem én! Írja csak oda, kedveském, hogy én egyikkel se voltam beteg, nem kellett nekem sem injekció, sem tableta.” „A családban beteg valaki?” „Nem, csak a férjem, két éve megoperáltatta magát gyomorfekélyről, mert tudja, nagyon sokat ivott azelőtt, most már nem iszik annyit, vigyázni kell, mondom, dolgozni se bír, csak a nagyfiam, aki már katona is volt, az keres. De mi lesz velem, ha nem várnak meg? Nem maradhatnék én itt reggelig?” Az orvos összehajtotta a kórtörténetet, felállt, s hozzám fordult: „A gyerek a szükséges terápiát még a rendelőben megkapta. Ha mégis megismétlődne a roham az éjszaka folyamán, azonnal szóljon!” Kezét az anya vállára tette: „Jöjjön, leviszem lifttel!” Az anya még az ajtóból visszaszól: „Kedveském, nagyon vigyázzon rá!” Azután csapódik a kijárat ajtó, s csak néhány beszédfoszlány jut el hozzám.

Félve nyomtam meg a lengőajtót, s léptem be a gyermekosztály folyosójára. Már égtek a fények a folyosón és a szobákban is. Még rövidек voltak a nappalok, este fél hét körül már sötétedett. A bejárat-i lengőajtó mögött az első ajtó a folyosón a bokszt ajtaja volt üvegfalal, amin át betekintést nyerhettünk a két teljesen elkülönített szobába. A bokszt folyosójáról nyílt két ajtó a két kétágyas üvegfalú elkülönítőre. Most az első kis szoba már egy hete üresen állt, a más-
sikban is csak az egyik ágyon feküdt szinte élettelen arccal Vaso, a tizenhét éves fiú, hosszúságával teljesen kitöltve az ágyat. Tovább-
haladtamban csak egy pillantást vetettem rá, s láttam a transzfúziós állványt, rajta a háromszáz milliliteres transzfúziós üveg tele vérrel, de azt is láttam, a bétisizisztéma vége fel van rakva az állvány kis tartólapjára, tehát nincs bekapcsolva, Vaso nem kapja a vért. Néhány lépéssel az ügyeletesszobában voltam, ahol a nappalos kolléganő gőzölgő kávéval várt. Mellette ült a Vaso nővére, egy bicegő járású öreglány. Még mielőtt kérdeztem volna, már áradt kolléganőmből a szó, Mária szeméből pedig a könny. „Nem sikerült bekapcsolnom a vért. Vénája nincs már sehol. Próbáld meg te is, pihent vagy, talán neked sikerül.” „Igen – gondoltam magamban –, nem mindegy a tizenkét órás ügyelet hányadik órájában pungálsz vénát.” Bíz-
tam magamban, sikerülni fog, mindamellet, hogy tudtam, Vasónak nincs már vénája, mind eltűntek, tapintásra sem érezni őket, üresek. Kevés gyerek volt az osztályon, az esti terápiát gyorsan kiosztottam, s be-
mentem Vasóhoz. A nővérének azt mondtam, maradjon csak nyugodtan az ügyeletesszobában, cigarettázhat, főzhet magának másik kávé-
t, nekem nincs segítségre szükségem. Mária sírva csukta be maga mögött az ügyeletesszoba üvega-
jtáját, remélte, kevésbé hallja majd a jajokat. Vaso sápadtan feküdt, soványan, ajka felcsúszott duzzadt fogínyéről, melyből véres, vizes folyadék szivárgott, mellyel megtelt a szája, s ha jajgatásra nyitotta a száját, apró véres nyálcseppeket fröccsentet a levegőbe, melyek résszint visszahullottak az arcára, párnájára, résszint rám is jutottak, amint könnyökvénája fölé hajolva igyekeztem a bétisizisztéma parányi tűjével megtalálni azt. De nem sikerült. Az előző szúrások nyomán ritka, vizes, rózsaszínes folyadék szivárgott. Vörös vérsajtjei már alig voltak, fehér vérsajtje viszont tengernyi. A délutáni vérkép eredménye oda volt tűzve a lázlapra.

Az eritrociták száma egymillió alatt volt. A leukémia utolsó fázisával küszködött Vaso, ez a tizenhét éves, hosszú, sovány árvagyerek. Tudtam, nem adhatom fel, okvetlenül eret kell találnom. Az ágy már úgy volt elhelyezve a bokszban, hogy mind a két feléről hozzáférhettünk, a szabad ágyat a sarokba taszítottuk. A transzfúziós állványt átvittem az ágy másik felére, hogy azon a kézen folytassam a türelmjátékot. Rendkívüli figyelemmel fogtam meg jobb karját, tüzetesen átnéztem minden milliméterét. Semmit sem láttam. Most lejjebb húztam a székemet a kézfejéhez, azt vettem a kezembe. Vaso közben mintha elszundított volna, csukott szemmel hallgatott. Amikor megérezte a tűt a kézfején, fájdalmas hangon felkiáltott: „Elég volt! Hagyja abba! Értette, mit mondok?! Elég volt, hagyja abba!” – erőtlenül próbálta elhúzni már férfiasná nőtt kezét. „Nem lehet, Vaso, muszáj!” – mondtam komoran, a sírással küszködve. „Ki mondja, hogy muszáj, ha én azt mondom, elég volt?!” – szemét parancsolóan emelte rám, szájából messze fröcsögött a véres nyál. Nem tudtam neki mit válaszolni. A keze fejről teljesen eltűntek a vénák. Átlátszó volt az egész bőre, a vénák hálózata sehol. Hús percig vizsgálgtam a bőrét, a rendelőlől a reflektort is behoztam, erős fény esett kézfejére, de csak találomra szúrtam a tűt oda, ahol tudtam, valamikor véna lehetett. Egyetlen egyszer se találtam meg. Egész testemben remegve húztam a széket a lábfejéhez. „Elég volt! Nem engedem! – eltorzult hangon hívta halott szüleit. – Anyukám, apa, hol vagytok? Mért engeditek?” Az anyja még pici baba korában meghalt, az apját három éve vesztette el. „Anya, vigyetek már!” A könnyeim majd megfojtottak. A bokszt előszobájában levő csapról lemostam Vaso szájából ráfröccsent véres nyálcsöppeket, s meg is mosdottam, hogy lenyugodjak. Visszatértem Vaso lábához. Ahogy a lábára kötöttem az érszorítót, újra elkezdett teljes erejéből ordítani: „Elég volt! Hagyja abba, hallotta?!” Még a bokája fölött próbálkoztam. A szűnni nem akaró fájdalmas kiabálásokra benyitott a nővére. Fájdalomtól eltorzult arccal könyörgött: „Nővéрке, hagyja abba! Hagyjuk elmenni!” Magam is éreztem, szélmalomharcot folytatok. Miért kínozom ezt a fiút utolsó óráiban is? Hát nem szenvedett már eddig is túlon túl sokat az elmúlt néhány évben, amióta beteg? De kötelességtudatom ágaskodott bennem: még nem merítettél ki

•

minden lehetőséget. A transzfúziós állványt az üveg vérrel átvittem újra az ágy másik felére, a gyerek lábához. Ráírányítottam a reflektort. Átkötöttem a lábát az érszorítóval. A boka környékére tapasztottam a tekintetem. Most már ketten kérleltek: a fiú és a nővére. „Az isten szerelmére! Hagyja már abba!” Remegtem. A szemem elfutotta a könny. A könnyökömmel letöröltem. Még megszúrtam volna, de a vértelen bokán, lábfejen, a vérereknek halvány nyomát sem láttam. Keserű lemondással oldottam ki a gumit az alsó lábszáron, s álltam fel. A transzfúziós állványt a vérrel együtt kivittem a boks elszobájába. Vaso behunyt szemmel zihált, Mária hálás tekintettel kísérete mozdulataimat. Ólmos végtagokkal, zúgó fejjel ültem be az ügyeletesszobába. Még akkor nem volt ügyeletes gyermekgyógyászunk, az általános ügyeletet hívtam fel, s elmondtam, hogy áll a helyzet. „Semmit sem tehetünk, nyugodjon le, nővér!” – hallottam a vonal másik oldalán. Ekkor már Mária hangját hallottam: „Nővér!” Rohantam a boksba. Vaso az ágyról akart felkelni, lába már a padlón volt, imbolygó felsőtestét nővére tartotta vissza. Odaugrottam, és ketten fektettük le. Abban a pillanatban átvette magát az ágy túlsó oldalára, s onnan esett le a földre. Kínlódvá, erőlködve emeltük fel a hosszú fiút, ki jóval magasabb volt mindkettőnkénél. Súlyossá vált, elerőtlenedett tagjait szinte emberfeletti erővel emeltük fel az ágyra. A falhoz toltuk az ágyat. Rövid megnyugvás következett. Utána nyugtalan kiabálás, jajgatás, s egyre le akart jönni az ágyról. Átnyaláboltam, sovány testem tömegével nyomtam vissza a hatalmas fiút, aki ernyedten omlott rám, karjai hátamon lógtak, véres nyála nyoma ottmaradt fehér, kikeményített galléromon, kék egyenruhám vállán. Nővére, ki jóval idősebb volt nála, kiről tudtam, hogy szívbeteg, szintén kivette részét a küzdelemből, de ahogy múltak az éjszaka órái, láttam, egyre szürkébbé, válik az arca. Kiküldtem, üljön le egy kicsit, szívjon el egy cigarettát. Vissza-visszatért azért ő is. Az agónia folytatódott. Hörögve, egyenetlenül lélegzett, alétan feküdt, de a következő pillanatban folytatódott haláltusája. Hörögve kiabált, forgott az ágyon, egyre csak menni akart. Valahogy visszatartottam. Kicsit megnyugodott, majd kezdődött minden előről. Éjfél után egy óra tájban különösen hörögött, üvöltött, s újra felhívtam az ügyeletes orvost. Nem jött föl, csak azt mondta, a már előrelátott fájdalom-

csillapítóból adjak újra. Vasónak odaadtam a cseppeket, Mária szívgyógyszerét kiszedtem táskájából, egy adagot megittattam vele, s lefektettem az EKG-szobában levő heverőre. Hagyta magát vezetni, nem volt ereje ellenkezni, lefektettem, s betakartam. Visszamentem Vasóhoz. A gyógyszer lassan hatni kezdett, de a hörgése egyenetlen volt, a zihálása tovább tartott. Annyira magára hagytam, hogy körüljárjam az osztályt. Betakargattam a gyerekeket, összeírtam, hol milyen anyagot kell reggel meghagynom (vizelet, urinokultúra, végbéltörlet) utána vissza Vasóhoz. Minden a régi volt. Nem dobálta magát, lélegzete akadozó, hörgő. Ültem mellette egy darabig, majd az intervenció szobában elmostam a spricceket, beraktam a sterilizátorba, s bekapcsoltam azt. Újra vissza a fiúhoz. Így tartott ideges ingázásom úgy négy óra tájáig. Akkor a bokszhoz közeledve nem hallottam a zihálást már a folyosóról. Benyitottam. Mélységes csend. Mit tagadjam, örült szívdobogást kaptam! Két lépéssel Vaso mellett termettem. Megtört fényű szeme a semmibe nézett. Lezártam szemhéját. Kínnaal levetkőztettem. Az álla alá kis lepedőtekercset szorítottam, karjait kinyújtottam a teste mellett. Egy lepedővel letakartam tetőtől talpig, és becsuktam hátam mögött a bokszajtót. Alaposan kezelt mostam, egyenruhát cseréltem, s szóltam az ügyeletes orvosnak, jöjjön, állapítsa meg a halált. Feljött, s megállt a bokszajtó előtt. „Hozza ki azt a lázlapot!” – mondta parancsolón. „Nem jön be, hogy megnézzem a fiút?” – kérdeztem csodálkozva. „Mit képzelsz? Ez a szoba most tele van milliónyi patogén kórokozóval, én oda be nem lépek!” Szótlanul léptem be Vasóhoz, leakasztottam az ágya végéről a lázlapot, az orvos elé tartottam. Nem vette el tőlem, úgy írta a lázlapra az aznapi dátum alá: exitus letalis. „Mikor?” – nézett rám. „Három óra harminckor” – mondtam. Azzal hátat fordított, s otthagytott.

Én minden bátorságomat összeszedve bementem az EKG-szobába. Mária rögtön fölrezzent, de nem csapott jelenetet, csendes sírással állt meg az öccse előtt, ám nem volt ereje felemelni a lepedőt.

Néhány hét múlva levelet kaptam Máriától, amiben megköszönte önfeláldozó fáradozásomat s ígérte, soha sem fogja elfelejteni jószágomat. Nyugdíjaztatásomig négy ilyen levelet kaptam.

• ÁBEL, A KIS HŐS •

Egy kisfiú, a hatéves, rosszcsont, csintalan Ábel, biztonsággal állíthatom, jórészt nekem, osztályos nővérnek köszönheti az életét. Tudom, nem szép dolog az öndicséret, de hát ez mégis igaz, amit most elmondok. Délelőttös voltam, s ki tudja már, miért, benn voltam a rendelőben. Az ottani nővér viszont, ki tudja már, miért, máshol tartózkodott. Már éppen indultam kifelé, amikor rohanó léptekkel, egy hat év körüli kisfiúval a karján rohant át a várón, s a gyereket szó nélkül a rendelő asztalára tette. Nyomában az anya, kezembe nyomta beutalót, s kétségbeesve kiabált: „Azonnal hívja dr. Csajkást, ő nekünk ismerősünk!” Rápillantottam a beutalón álló diagnózisra: szepszis, azaz vérmérgezés. „Gyorsan vetköztessék a gyereket!” – kiáltottam, s futó pillantással is láttam, a gyerek halálos bajban van. A szepszis ritka betegség, mégis az évek folyamán láttam már annyit, hogy tudjam, ennek a fiúnak meg vannak számlálva az órái. Az arcán, kezén, az egész testén apró, véraláfutásos pontok voltak láthatók, amelyek, tudtam, óriási gyorsasággal fognak szaporodni, növekedni, s hamarosan két véraláfutás összeér majd, a vénák is nagy lila foltokkal lesznek eltakarva, s lehetetlen lesz őket megtalálni. „Hozzák a gyereket utánam!” – mondtam, s előre siettem az intervenciós szobába, közben dr. Csajkás nevét kiabáltam, aki azonnal előjött szobájából, amely az intervenciós helyiség mellett volt. Berohant utánunk, s a gyerekekre nézett. „Doktor úr – mondtam –, engedje meg, hogy infúziót kapcsoljak be, mielőtt megvizsgálná. Öt perc múlva talán már nem fogom tudni.” A doktor rábólintott. Amilyen gyorsan csak tudtam, rohantam az infúziós állványért, föltéptem a gyógyszeres szekrény ajtaját, előszedtem a fiziológiás oldattal teli üveget, az infúziós rendszert, s fél perc alatt a bekapcsolásra váró üveg ott csüngött a gyerek fejénél. Elő a bébiszisztémát, a spriccet oldattal, az érszorítót. A jobb keze fejét néztem meg alaposan, melyik véna lenne a legkitartóbb, s fertőtleníttve a bőrt, már szúrtam is. Rögtön a vénában voltam, s csöpögött is már az infúzió. Ez volt az életmentés pillanata. Utána az orvos rögtön az intravénás gyógyszerek tömkelegét rendelte el, de semmi sem volt az már nekem, idegesség nélkül raktam ki őket a fiókból, húztam fel a spricbe, zártam el az infúziós rendszert, s a bébiszisztémán keresztül szép lassan jutattam a kisfiú vérkeringésébe. A szepszis az a betegség,

amikor valami apró sérülésen keresztül igen virulens baktériumok jutnak be egyenesen a vérkeringésbe, s ott óriási sebességgel szaporodni kezdenek, s a keringő vérrrel eljutnak az egész szervezetbe, a vitális szervekbe is, például a szív, vese, központi idegrendszer. Az egész szervezetet óriási bakteriális invázió éri, s képtelen leküzdeni. Ezért rögtön óriási mennyiségű antibiotikumot kell a vérbe juttatni, ebben az esetben kristályos penicillint, de rengeteget. Ezt Ábel meg is kapta, s abbahagyta az üvöltést. A kristályos penicillin ugyanis, ahogy a vénába jut, égeti, marja az érfalat, láthatóan bepirosodik az ér, s a környező bőr is. Nagyon-nagyon lassan kell adni, de így is fáj. Amint Ábel abbahagyta a jajgatást, maga az orvos vette fel az intervenció heverőjéről, haladt vele a folyosó felé, én tartottam a jobb kézfejét, a másik kezemmel pedig az infúziós üveget állványostól. Szépen bevonultunk az első boksza, a szülők nyitogatták előttünk az ajtókat, nagyon fegyelmezettek voltak, nemcsak az első percekben, hanem végig, míg csak Ábel nálunk volt. Az anyának fehér köpenyt hoztam, s egy székre ültettem a gyerek mellé, megkérve, nagyon vigyázzon a kézre, ahol a tű van. Ábel alélt volt, félig mintha szundikált volna, szeméit csukva tartotta, pihegve lélegzett. A kék foltok szaporodtak, terjedtek, néhol már kettő, három egybeolvadt. Sápadtága egyre szembetűnőbb volt. A foltok továbbra is nőttek. Zárt szempilláit véraláfutások tarkították, az egyik fülcimpája lila foltokkal volt eltakarva. Nem mertem az anyára nézni. Megérezte, mit gondolok, felállt, kiment s megkereste az orvost, sírva tért vissza. A kristályos penicillint háromóránként kell adni. Három óra múlva még élt Ábel. Hoztam a penicillint. A fájdalmas gyógyszerre alig reagált, ám a beadás után fél órával már nem jöttek ki újabb foltok, s a meglevők sem növekedtek. Addigra már néhol féltényérnyi véraláfutások takarták a testét. Ahol látszott még az ép bőr, viaszsárga volt. Ólomlábban járt az idő. Végre jöhetett a következő adag antibiotikum. Még mindig nem igen reagált a fájdalomra. Ám estére már igen. Nemcsak sírt, szidott is. Hogy örültem neki! Az anyja intette volna. „Hagyja csak, ez jó jel!” – mondtam.

Másnap este, mikor újra szolgálatba mentem, az infúziós tű még mindig abban a vénában volt, amelybe én szúrtam. Ez a gyerek és az anya rendkívül fegyelmezettségére vallott, meg arra, hogy gyógyuló

•

vénája visszanyerte elasztikusságát. Másnap azért csak át kellett helyezni a tűt a bal kézbe. A pöttyek még mindig megvoltak, de az apraja talán egy picit halványodott. A gyerek továbbra is sírt, üvöltött az antibiotikum beadásánál, bármilyen lassan is adtuk. Az anyja már dorgálta is: „Ez nem történt volna meg, ha nem vagy olyan rossz! Képzeld el, nővérke, döglött macskával játszott! Még a házba is behozta! Ugye, nővérke, a döglött macskától kapta?!” „Bizony lehetséges” – mondtam, de igazából nem tudtam, lehet-e szepszist kapni egy elhullott állattól.

A következő napokban a gyerek tekintete egyre elevenebb lett, egyre többet kérdezett, s egyre jobban felfogta, mi történik vele, s még igen sokáig lesz kénytelen éjjel-nappal háromóránként tűrni a borzasztó, sötét injekciókat. Körülbelül egy hét múlva gyógyszer-befecskendezés közben azt mondta: „Várjon, nővérke, egy kicsit!” Abba hagytam a befecskendezést. Ajkát beharapva hallgatott vagy fél percig. Egyszer azt mondta: „Na most lehet!” Majd újra. „Álljon meg!” Újra összeszorította az ajkát, hallgatott, majd jelt adott, lehet tovább. A végén azt mondtam: „Ábel, te egy hős vagy!” Ettől a pillanattól Ábel egy jajszót nem mondott. Kitűnően együttműködünk. Tíz nap múlva infúzió nélkül maradt a gyerek. Elég jól evett, s eleget is ivott, a folyadékpótlásra nem volt szükség. Megbeszélték dr. Csajkással, inkább háromóránként új vénát szűrni, mint az állandó fekvés. Az anyja szigorúan vigyázott rá, nem hagyhatta el a bokszt, de azon belül sétálhatott, nézhetett ki az ablakon, ami a nyolcadik emeletről elég szórakoztató. Amikor elérkezett az injekció ideje, Ábel az asztal egyik oldalára ült, én a másikra. Az asztalra fektette vézna kis karját, markát ökölbe szorította, s azt mondta: „Lehet!” Csillogó szemét a tűn tartotta, száját összeszorította, de jajszó nem hagyta el ajkát. Így ment ez még egy hétig. Ábel, a kis csodagyerek mindenki kedvence lett. A felületesen lila foltok már eltűntek, a nagyobbak, mélyebbek nekrotizálódtak, azaz sebekké váltak, s bizony elég sűrűn borították be a testét. A rengeteg gyógyszerből, a gyógyulást serkentő vitaminoktól egy seb sem fertőződött el. Három hét múlva már csak néhány mélyebb seb volt rajta. Egy ilyen volt a lapockáján. Rossz helyen, a pizsama folyton dörzsölte. Nyár volt, meleg, megbeszéltük félmeztelenül jár, hason alszik, s

•

vigyázz, oda ne üsse valamihez. Ezt elég nehéz volt betartani, mert már kijárhatott a folyosóra, játszhatott a többi gyerekkel, s mivel jó kedélyű, eleven gyerek volt, a többiek is megszerették. Az anyja már hazamehetett, de naponta bejárt okítani a fiát: „Ábel, jó legyél, vigyázz magadra, ha valami bajod lesz, sohase jössz haza.” A gyerek ezt tudta is, bámultam akaraterejét, ahogy ki tudott maradni az egymásnak akaszzkodásból, annál is inkább, mert tudtam, bizony szeret verekedni. Egy vasárnap délelőtt Ábel egykedvűen sétált félmeztelenül a folyosón, éppen valamiért mellette mentem el, mikor egy nálánál jóval magasabb, szociális intézetből hozzánk került fiú a kezében levő labdával lapockán vágta Ábelt. A seb felszakadt, s a vér előntötte a hátát. Elvakított a düh, s felemeltem a kezem, hogy óriási pofont adok a nagyfiúnak. Ma sem értem, hogy tudtam lefékezni a tenyerem. Csak leszidtam, átnyaláboltam Ábelt, és beszaladtam vele a gyermeksebészeti osztály ügyeletesszobájába, ami a mi gyermekosztályunk végében volt. A nővér szakszerűen ellátta a sebet. Szegény Ábel elkeseredetten zokogott.

Következő március 8-ra, nőnapra kaptunk Ábeltől egy fényképet, amit a nővéri szoba falára tettünk, s onnan nevetett ránk évekig a mi kis hősünk.

Tudtam, nem számíthatok könnyű éjszakára, Jadranka már napok óta élet és halál között van. Ebéd után otthon lefeküdtem. Most már gyakrabban tehettem, a gyerekeim se voltak már picik, Nellike is tizenkét éves volt. Ez egyben azt is jelentette, hogy már több mint húsz éve dolgoztam. Majdnem mindig ügyeletben. Ezt több mint ezerötyszáz ügyeletben töltött éjszakát jelentett. Csontjaimba s minden egyes sejtemben már lerakodtak az ébren töltött éjszakák kínjai. Már nem tudtam kipihenni másnap az át nem aludt éjszakát, zsibbadtságom csak a következő éjjeli alvás alkalmával tűnt el. Ezért, hacsak tehettem, éjszakázás előtt is aludtam egyet. Most is sikerült pihennem, s jókedvűen léptem be a lengőajtón. Haladtamban bepillantottam a második boksza. Ott volt Jadranka, mellette az anyja. Többféle veleszületett szervi fogyatékossgal jött a világra, talán csak az anyja gondos ápolásának köszönhette, hogy eddig is élt. Most szív- és veseelégtelenséggel küszködött. A hosszan tartó veseelégtelenségtől (urémia) és más komoly problémáktól már nem látott és nem is hallott. Járni se tudott már az utóbbi hetekben, egyedül enni se tudott, az orvosok szerint már nem élhetett sokáig. A nappalos nővér úgy adta át, hogy a mára szükséges infúziós oldatot a gyógyszerekkel együtt már megkapta, reggelig pihenhet. Esti terápiaosztás után Jadranka anyjával és az ügyeletes orvossal megittuk a kávé, s utána ki-ki ment a maga dolgára.

Alig múlt kilenc óra, érkezett egy felvétel. Tizenkét éves kislányt vezettek be a szülők az rendelőbe. Mély, ziháló légzését már az ügyeletesszobából hallottam. Rendkívül sovány volt, csont-bőr arca természetellenesen piros, ajka száraz, cserepes. „Vetköztessék le, s fektessék az asztalra!” – mondtam a szülőknek, és a lázmérőt mostam a csap alatt. „Vizet kérek!” – szólalt meg a kislány, valahogy szívbemaró, segélykérő hangon. Kiugrottam az osztályra, s egy kétdecis bögrével tértem vissza. Mohón felhajtotta, s már nyújtotta is: „Kérek még!” Azt is egy szuszra lenyelte. Láza nem volt. Szóltam a mi ügyeletes gyermekgyógyászunknak, dr. Ivoševićnek. Míg vizsgálta a csonttá-bőrré aszott kislányt, az újra vizet kért. Még négy decit megivott. Ám gyorsan pisilni is kellett neki. Átvezettem a fürdőszobába, egy bilit adtam neki, amit jó félig megtöltött világossárga, majdnem színtelen vizelettel. Visszavezettem a rendelőbe,

felfektettem az asztalra, majd visszaléptem a fürdőszobába. A fiókos szekrényből, ami a fürdőszobában állt, a lakmuspapírt vettem elő, s a vizeletbe mártottam. A gyanúm rögtön beigazolódott. A cukrot és az acetont kimutató kis kockák a lehető legmagasabb fokot mutatták, sötéten elszíneződtek. Lakmusszal a kezemben dr. Ivošević elé álltam. Igen, intett a fejével, kész a diagnózis. Elhelyeztem a kislányt, s rögtön fiziológiás oldatot kapcsoltam a kislány egyik kézfejebe. A villanygyújtásra néhány gyerek fel is emelte a fejét, de álmosan húzták fejükre a takarót, visszaaludtak. Rögtön vért vettem a kislánytól, Líviától vércukorra, s rohantam a laboratóriumba. Mindjárt kész is lett az eredmény. Több mint ötszáz millimol volt a vércukra. Rohanás föl a nyolcadikra. Még jó, hogy éjszaka nem foglaltak a liftek. Az orvos kristályos inzulint rendelt vénásan, nyolc egységet. Lívia újabb pohár vizet kért, majd bilire kéredzkedett. Fogtam a kézfejét, ahol az infúziós tű volt. Fél óra múlva újra vérvétel vércukorra. Nagyon kicsit csökkent csak a vércukorszint. Arca pirossága semmit sem halványult, légzése mély volt és ziháló. „Jaj, nagyon szúr itt! – tette kezét a mája tájékára. – Nem bírok szuszogni. Kérek vizet!” Megsimogattam szóke haját, s hoztam a vizet. „Reggelre jobb lesz, majd meglátod.” A doktor újabb adag kristályos inzulint rendelt el vénásan, s egy másik kis adagot bőr alá, amit a felkar külső felébe adtam. Fél óra múlva újabb ujjbegyét szúrtam meg egy tűvel, s egy műanyag mikroeprovettát töltöttem meg a kiserkenő vércsőppel, és két hajszálcövet is az Astrupra, azaz a sav-bázis egyensúlyra. Ezt is másodszor tettem. Az első vérvétel eredménye az anyagcsere-egyensúly súlyos felbillenését mutatta, Lívia komoly acidosisban volt. Ezért a már csöpögő infúziós oldathoz NaH-t (nátrium-hidrokarbonátot), azaz szódadikarbónát adtam dr. Ivošević elrendelése alapján, aki szinte el se mozdult a kislánytól. Most az újabban vett vérrel rohantam a liftekhez. A laboráns a jól működő műszereknek köszönhetően gyorsan elvégezte a vizsgálatokat, s már rohantam is vissza. Folyosóra lépve Lívia zihálása fogadott. Nagyon kicsit esett a cukorszint, s a sav-bázis egyensúly is csak egy picit javult. A szódadikarbónás oldatot egy kis üveg (125 ml) fiziológiás oldatba fecskendeztem már másodszor. „Nővér, vizet!” – sípolta Lívia. „Nővér, gyorsan!” – hallottam ugyanakkor

•

Jadranka anyjának a hangját. Valahányszor az intervenció szobába, laboratóriumba mentem, mindig a bokszt ajtaja előtt haladtam el, s el nem mulasztottam, hogy benézzek hozzá. Nyugodtan aludt. Borzasztó rosszul nézett ki, sápadt volt, de napok óta így volt ez már. Mi történhetett? Berohantam a boksztba. „Meghalt” – mondta az anya. Megfogtam a csuklóját. Valóban nem volt pulzusa. Rohantam az orvosért, aki addigra már bement a szobájába. Egy perc múlva Jadranka szívét hallgatta. „Semmi” – mondta, s két tenyerét egymásra helyezve ritmikus időközönként erőteljes nyomást gyakorolt a kislány mellkasára. Az oxigén maszk már az orrára volt erősítve. Néhány nyomás után Jadranka egyet sóhajtott. A sztetoszkóp alatt az orvos hallotta a szívdobbanásokat. „Nővér!” – hallottam Lívia hangját. Otthagytam Jadrankát és a doktort, és rohantam Líviához. „Jaj, nagyon szúrja! Vízet kérek! De pisilnem is kell!” „Líviám, bogaram, legyél egy kis türelemmel! Reggelre, meglátod, nem szúrja már.” Újra letelt a fél óra, s már szúrtam is Lívia újabb ujjhegyét. Éjfél után egy óráig minden fél órában vettem tőle vért vércukorra, óránként Astrupra. Egy órára már háromszáz körül volt a vércukra, s anyagcsere-egyensúlya is javulóban volt. Újabb infúziós üveget pungáltam, s az infúziós lapra a többi felírt oldat mellé ennek is beírtam a bekapcsolási óráját. „Hányadikba jársz?” – kérdeztem, mert tudtam, ha elbeszélgetek vele, gyorsabban megnyugszik majd, s előbb lesz jobban.

„Nővér!” – hallottam újra Jadranka anyja hangját. Újra nem szuszog. Rohantam az orvosi szobába. „Doktor úr!” – együtt rohantunk be a boksztba. Az előbbi jelenet megismétlődött. Néhány erősebb ütés a mellkasra, s Jadranka sóhajtván lélegzett egyet. Néhány szót váltottam Jadranka anyjával. Csudára erős volt a lélekjelenléte. „Ne vigasztaljon engem, nővér. Tudom, mi vár rám. Rég megmondták azt nekem az orvosok. Csak az az egy fáj, hogy az apját ez egyáltalán nem érdekli. Évek óta nem látta már a kislányt. De mit tegyek? Én mindent kibírok. Maga is menjen csak ahhoz a másik kislányhoz. Hallom, milyen rosszul szuszog. Majd én szólok, ha baj lesz.” Jadrankának beadtam az injekciót, amit az orvos elrendelt, s mentem Líviához, aki már újra hívott. „Próbálj aludni, ha bírsz!” – ajánlottam neki. „Nem bírok, újra pisilnem kell.” Minden vizeletbe bemártottam a

lakmuszpapírt, mindig ugyanazt az eredményt kaptam. Mindent felírtam egy darab papírra órák szerint, s a lázlapra tűztem.

Reggelig nyolcszor állt le Lívía szíve. Reggel hatkor hiába próbálta újraéleszteni az orvos. Ekkor az édesanyja hazament.

Lívía hajnal felé aludt egy picit két vérvétel között. „Líviám, öt óra, add ide a kis ujjadat!” – ébresztettem szegényt. „Nővérke, már nem szúr” – mondta halkán. Vattával az ujjhegyén a takaróra fektette a kezét, s már aludt is. A vércukra már csak kétszáz volt, még duplája sem a normálisnak. Több vénás inzulinra nem volt szükség.

A reggeli váltást csönd fogadta. Jadranka fehér lepedő alatt aludta örök álmát, Lívía elcsigázva bár, de nyugodt lélegzéssel, normális arcszínnel aludt. Én remegő lábakkal, zúgó fejjel írtam az ügyeletesfüzetet, reszkető kézzel róttam a sorokat, s főztem a reggeli váltásnak a kávé.

Lívía akkor több mint egy hónapot töltött nálunk. A cukorbetegségből nem lehet kigyógyulni, de abból a súlyos állapotából lassan-lassan feljavult. Kivételesen elhanyagolt állapotban került hozzánk. Túl sokáig nem vitték a szülők az orvoshoz, pedig rohamosan soványodott, s normálisnál sokkal több vizet ivott.

Mikor Lívía felfogta, hogy soha többet egészséges nem lehet, elkecseredett, rengeteget sírt, vigasztalhatatlan volt. Ezt is tapasztalatból tudom, hogy minden új cukorbeteg átesik ezen a lelkiállapoton. Ilyenkor az orvosok és mi nővérek is sokat foglalkozunk a kis páciensekkel. Mikor megtudják, hogy meg kell tanulniuk önmaguknak adagolni az inzulinmennyiséget, s be is adni az inzulininjekciót, újra elkecserednek, de nincs választás. Muszáj megszokni. Lívía az átlagnál gyorsabban találta föl magát, elég nagy volt már, hogy megértse, miért kell nagyon precízen adagolni az inzulint, hogyan kell fogni a spriccet, fertőtleníteni a bőrt, s beszúrni a comb külső felébe a tűt, de csak egy picit a bőr alá. Mire hazament, azt hiszem, felfogta diétája lényegét is, s sikerült anyját is mindenre megtanítania, mert soha többet olyan súlyos állapotban nem került hozzánk.

Délután két óra elmúlt, a délelőtti személyzet már hazament. Mielőtt beültem volna az ügyeletesszobába, végigjártam az osztályt, a gyerekeket ágyba parancsoltam, úgy kellene, hogy kettőtől négyig, lázmérésig alvás, vagy legalábbis pihenés, elvégre kórházban vannak. Hál' istennek, most sincs köztük egy olyan sem, akinek jólesik a fekvés, ezért, mint a kis manók, csak azt várják, hogy hátat fordítsak nekik, kezdődik az ágyról a villámgyors lesurranás, ha visszafordulok, a takaró alá visszacsusszanás. Magamban jót derülök a bújócskán, de hát valami rendet csak kell tartani, ezért lefektetem őket, némelyik még el is alszik. Utána úgyis játszanak vacsoráig, meg utána is alvásig. Így rendtevésközben eljutok a második bokszig. Ott egy ötéves kislány van, ma vettük fel, mellette az anyukája. Benyitok, leülök a székre a gyerek mellé, s kérdezem az anyut, hogy van a kislány. Az asszony rám néz megtörtén, bánatosan és azt mondja: „Látja, nővérke, most már mindig egyformán. Tudja, megmondom magának, az elmúlt néhány hónap alatt már sok helyen voltunk vele, de semmit sem javul az állapota. Erről a doktorról oly sok jót hallottunk, hát elhoztuk ide. Pedig azt mondják, rajta csak a csoda segíthet.” Kérdésemre, hogy tulajdonképpen mi is történt, elmondja: „Tudja, nővérke, az én Tomicám is olyan kislány volt, mint a többi, vidám, csintalan, szeretett sokat beszélni, és tudom, nem hiszi el, nagyon szépen énekelt. Az asszonyok csodájára jártak a faluból, és énekeltették. Meg olyan rossz is volt, mint a többi gyerek, verekedett is a bátyjával, ki két évvel idősebb nála, sokszor mégis eldöngette, elképzelheti, milyen erős volt. Legmagasabb volt a faluban a kortársai között, meg a legerősebb is. A kicsiket azonban nem bántotta, inkább megvédte. Ilyen volt ötéves koráig. Ekkor történt a szerencsétlenség. Tudja, nővérke, azon a reggelen történt, mikor az a két néger bokszolt. A Cassius Clay meg a Frazier, vagy hogy is hívják őket. Az éjszaka eljöttek a szomszédok, s együtt szurkoltak az urammal. Én, ahogy illik, megkínáltam őket pálinkával, kávéval. Azután, hogy vége lett a meccsnek, nagyon késő volt már, fáradt is voltam, otthagytunk mindent az asztalon, és lefeküdtünk. Reggel, amikor a férjem elment dolgozni, én is felkeltem, s kimentem megetetni a jószágot. A gyerekek még aludtak. Nem voltam kint sokáig, tudja, nincsen olyan sok jószágunk, de mire bementem, már megtörtént a

baj. Tomica felkelt, ki tudja, miért, soha sem kelt olyan korán, s hát látom az asztalnál ül, a pálinkásüveg meg a száján. Tomica, mit csinálsz, szólok rá nevetve, tudja, olyan jópofa volt, ahogy a felnőtteket utánozva kortyolt abból a nagy üvegből. Ittam a négerekre, mondta. Most már elég, vettem el tőle az üveget, nézd, mennyit megittál. Nem telt bele tíz perc, az én Tomicám tántorogni kezdett, nagyokat hunyorgott, mint aki rosszul lát, s egyszerre csak elvágódott. Nézd, mondom nevetve a bátyjának, ki a zajra felébredt, a Tomica beivott. Csak látta volna apád, éppen úgy viselkedett, mint ő, amikor részeg. Én bolond szerencsétlen, még derültem rajta, hogy mi történt. De hát nem ő volt az első gyerek, akit részegen láttam. Sűrűn megesett a faluban, különösen ünnepek táján vagy lakodalmakkor. Nem is csináltam vele semmit, csak lefektettem. Gondoltam, majd kialussza. Nekiláttam a napi munkának. Tudja, nővére, hogy van az falun, rengeteg a munka, különösen, ha a férfi valahol dolgozik is. Néha meg-megnéztem, mélyen aludt, tátott szájjal, még csak meg se moccant. Akkor is aludt, amikor apja hazaért a munkából. Mondom, nézd meg a fiadat, bepiált, még most is alszik. Ő is nevetett a dolgon, majd felébred. De Tomica estig se ébredt fel, még másnap reggelig sem. Mondom a faluban az asszonyoknak, mit csináljak, de csak nevettek azok is, jól beszívott a kisöreg, hagyjam csak, majd kialussza magát. Én bolond szerencsétlen, így öltem a tudatlanságommal a fiamat. Azután hazaért az apja a munkából, vártunk, de semmi. Hanem estefelé elkezdte valahogy furcsán rángatni a kezét meg a lábát, a száján pedig jött a hab. Akkor rémültünk csak meg. Van az utcánkban egynek autója, megkértük, vinne el bennünket az orvoshoz. Az orvos nagyon ordított ránk, s beulta a gyereket a kórházba. Egész úton szirénázott a menőautó, én sírtam. Most mi lesz? Ahogy megérkeztünk, egy fehér ruhás elkapta a kezemből a rángatózó gyereket, elrohant, azt sem mondta, hova viszi. Mi ott maradtunk, vártunk. Egyszer csak jött egy orvos. Leült, végigmért bennünket, s elmondatta velünk, hogy történt. Akkor már kezdtem sejteni, hogy valahol valamit elhibáztunk, mert úgy nézett ránk, mint valami csodálényekre. Mikor befejeztem, csak ennyit mondott: „Maguk megölték ezt a gyereket.” „Én, doktor úr?” – ordítottam. „Hogy mondhat ilyet? Én az anyja vagyok! Én öltem

•

volna meg? Hány asszonynak volt már részeg a gyereke, kérdezze csak meg a faluban, aztán semmi. Már mért, öltem volna meg?” „Ez a gyerek meg fog halni” – mondta szomorúan az orvos. Hogy az én ordítózasomra csak ilyen egyszerű, szomorú választ kaptam, elfogott a kétségbeesés. Ordítottam, a fejemről letéptem a kendőt, a hajamat csupáltam, szinte nem is tudtam, mit teszek. A férjem, aki szintén sírt, alig tudott kituszkolni a váróba. Mentsék meg a fiamat, egyre csak zokogtam. Az egész éjszakát ott sírtuk át a váróteremben. A nagyon súlyosok közé tették a reanimációra. Reggel még mindig eszméletlen volt. Fehér köpenyt adtak rám, bekötötték a szám, és bevezettek hozzá. Már nem rángatózott, a hab se jött a száján, csak aludt, nagyon sápadt volt, göndör hajacskája az izzadságtól a homlokára tapadt. Kezébe tű volt szúrva, s valami folyadékot kapott. Csak néztem, nem tudtam levenni róla a szemem. Egy nővér kivezetett. Azután még három napig volt eszméletlen. Negyedik nap tért magához, s újra megengedték, hogy lássam. Tomicám, szólítottam, de mintha nem hallotta volna. Nagy barna szemével nem rám nézett, hanem valahova mellém, tétován, üresen, mintha nem látna. Tomicám, szölongattam, a szám megtelt könnyel, becézgettem, de hiába. Nem szólt semmit, nem ült fel, a kezét se mozdította, a fejét sem, csak a szeme járt körbe, mintha valakit keresne. Újrakezdtém. Kisfiam, itt van anya, szólj már valamit! A nővér, ki velem szemben állt, láttam, lesütötte a szemét, elfordította a fejét, majd zsebkendő vett elő. Nem ismer meg, néztem a nővérre segélykérőn. Nem – mondta a nővér –, beszélni se tud. Ott volt a kórházban két hónapot. Mindig azzal a reménnyel mentem be hozzá, mára már jobban lesz. Lám, nem halt meg. Meg is fog gyógyulni. De a javulása nagyon lassan ment. Mondhatnám, nem is volt javulás az első hónap után. Addigra annyira jobban lett, hogy megtanult nyelni, nem kellett már gumit dugni a gyomrába, s azon keresztül táplálni. Ha kitámasztották, már ült is. Beszélni nem tudott, de istenem, gondoltam, ilyen nagy betegség után nem lehet mindent egyszerre. Várni kell, de hiába vártam, csak tömték bele azt a sok gyógyszert, semmi eredmény nem volt. A férjem elvesztette a türelmét, összeveszett az orvosokkal, s elvittük Belgrádba. De sajnos ott sem segítettek rajta. Azután ha csak hallottunk valamelyik orvosról valami jót, csak

vittük, de hiába. Amint látja, nővérke, ilyen az én Tomicám ma is. Nem beszél, imbolyogva jár, rengeteget esik, engem sem ismer meg. Mikor tudatára ébredtem, hogy csakugyan nincs segítség, és hogy én öltem meg, öngyilkos akartam lenni. Össze is szedtem minden gyógyszert a házban, de mégsem tettem meg. Hát kije lesz az én Tomicámnak, ha én meghalok? Ki viseli majd gondját? Most csak nézem őt nap mint nap, és élek. Látja, nővérke, a hajam is azóta őszült meg. Még most is sokszor egy falat se csúszik le a torkomon egész nap. De élnem kell. Túl kis büntetés nekem az élet. Tudja, az egyik professzor Belgrádban vigasztalni akart és azt mondta, nézze a fiatal virágot, ha leöntik forró vízzel, azonnal meghal. Így a gyenge agy is. Alighogy megitta a pálinkát, az üres gyomrából rögtön felszívódott, s agya leforrázódott. Hiába vitte volna rögtön, ugyanez lett volna az eredmény. Lehet. Nagyon kell nekem egy kis vigasztalás, s néha el is hiszem. És a remény is még mindig fel-felébred bennem. Hát ezért hoztam el én ide az én Tomicámat. Olyan sok jót hallottam erről a doktor úrról.”

Sok évre rá újra feküdt az osztályunkon Tomica. Óriási természetű legényke lett belőle. Epilepsziás rohama naponta többször volt, esett-kelt, senkit fel nem ismert, nem beszélt, veszélyes volt önmagára és környezetére. Nem volt agresszív, de tört-zúzott teste tömegével minden esése alkalmával. A szülők házassága tönkrement. A férj egyre többet ivott, az asszonyt rendszeresen verte, csakis őt vádolta a tragédiáért. A végén elváltak, az asszony továbbra is csont-bőr volt, egész nap támogatta, vezetgette a nálánál jóval magasabb kisfiát. Később hallottam, hogy Tomica egy epilepsziás roham alkalmával meghalt.

• TINKA •

Négyéves, sápadt arcú, sötét hajú, vékonyka kislány volt. A Kolevkából került hozzánk, a gyermekosztályra. Fekete, élénk szeme bandzsított. Ezért is került hozzánk. A kancsalsága miatt. Úgy tervezték, hogy nálunk kivizsgálják, felkészítik a műtetre, utána áthelyezik a szemészetre, s megműtik a szemét, amely nem volt hajlandó együttműködni a másikkal. Ez azért volt, mert a szemet mozgató négy izomból kettő valamivel rövidebb volt a másiknál, s nem tudott úgy tágulni, mint a normális hosszúságú, visszahúzta a szemet. Ilyen esetekben a szemészek be szokták metszeni egy rövid izompárt, s normálissá válik a bandzsál szem mozgása is. Ez várt a kis Tinkára, de, már nem emlékszem, milyen oknál fogva, elhúzódott a műtét napja, így a kislány hetekig nálunk volt, ami nem okozott senkinek sem problémát, senki sem sürgette Tinka visszatérését a Kolevkába. szülei nem voltak, hontalan árva volt, senkinek sem hiányzott kerek e világon. Itt azért megemlítem, hogy a Kolevka, ami bölcsőt jelent, tartományi árvaház, ahova egész Vajdaságból elhelyezik a talált gyerekeket, s az olyanokat is, akikről születésükkor lemondott az anyjuk, vagy ritkábban azokat, akiknek meghaltak a szülei. Hogy a kis Tinka miért került ebbe az intézménybe, nem tudom, de valószínű, hogy pici kora óta ott lehetett, látszott bőre sápadtságán, hogy napfényt csak nagyon ritkán láthatott, rövid időre, ha valamelyik nővér kísért vele a Kolevka árnyas kertjébe. Életrevaló volt, azt látni lehetett. Minden iránt érdeklődött, mindent észrevett, látszott, hogy közösségben nevelkedett, nem félt senkitől, a gyerekekkel szívesen barátkozott. A felszín csillogó szemű, csacsogó kislányt mutatott, de ha egy kicsit megfigyelted, mást is észrevettél. Ha két-három kislány összedugta a fejét, beszélgetett, játszott, Tinka megállt mellettük, elkomolyodott, szomorú arccal állt akármeddig, egészséges szemét a lányokra szögezte, nem tudott játszani. Vagy legalábbis nem úgy, ahogy a családban nőtt gyerekek tudtak. A szobákban a gyerekek kis csoportokba verődtek a legnépszerűbbek körül, általában annak az ágyán. Tinka több heti nálunk tartózkodása alatt egy csoporthoz sem tartozott. Csak állt mellettük, vándorolt csoporttól csoportig, s nézte őket. Ezek hol nevettek, hol sírtak, hol összevesztek, hol kibékültek, de Tinka csak hallgatott, se nem sírt – mert nem volt miért, senki sem bántotta, senki sem

hiányzott neki –, se nem nevetett – nem volt miért –, csak szomorú arccal nézte a többit. A személyzet, azaz mi nővérek igyekeztünk kicsit többet törődni vele, mint a többivel, fogtuk a kezét, vezettük, ahová mentünk (laboratóriumba, le a pincébe, újságért), beültettük mellénk az ügyeletesszobánkba szabadidőnkben. Szeretett nagyon csacsogni, verseket is tudott, tehát valaki a Kolevkában is törődött vele. Ám hamarosan azt vettük észre, Tinka már megint egymagában áll, s szomorúan nézi a többit. Kétheti nálunk tartózkodása után furcsa dolog történt. Reggel osztottam a perorális terápiát, egyszer csak élém áll a kislány, átöleli az egyenruhámat, tekintetét rám emeli, s bátortalanul megkérdi: „Akarsz-e az anyukám lenni?” Megdöbbenem, s csak annyira futotta a lélekjelenlétemből, hogy visszakérdezzek: „Anyukád?” Magamhoz szorítottam. Megcsókoltam halvány arcocskáját, s letettem. Siettem a gyógyszer kiosztásával, megbeszélte időre röntgenre kellett vezetnem egy gyereket, intravénás vesefelvételre. Tinka szaladt az ajtóig utánam, majd lemaradt. Vizitre visszaértem. Tinka éppen a kolléganőm szoknyáját fogta, s tőle is megkérdezte: „Hallod, akarsz az anyukám lenni?” „Hát persze” – szólt nevetve a kolléganőm, s szaladt a rendelőbe a leletekért, szét kellett őket osztani a lázlapokra a vizit idejére.

Így kezdődött. Utána a kislány, ha csak tehetett, leállította a gyermekosztály személyzetét, de ha magunkkal vittük, más embereket is, férfiakat, nőket egyaránt. Nem tudta, hogy a férfiak nem lehetnek anyukák. A leállított emberek furcsán néztek le a kancsal kislányra, semmit sem értettek. Én is csak néhány nap múlva jöttem rá, kicsoda Tinka kis fejében az anyuka. Egy élő, de mégis mesebeli jószágos lény. Hetekig állt a gyerekek mellett, s hallgatta, miről beszélnek. Azok meg miről és kiről beszéltek a legtöbbit? Anyukáról. Mikor bent maradtak a kórházban, az apraja órákig sírt: „Anyukám, miért hagytál itt? Anyukám, mikor jössz értem?” Azután, mikor megnyugodtak, előszedték a játékokat, színes meséskönyveket, s mutogatták a többi gyerekeknek: „Nézzétek, mit vett nekem az anyukám!” Azután meg is szomjazztak. „Jaj, anyuka elfelejtett poharat csomagolni! Majd ha jön, mondom neki, hozzon egyet.” Közben látogatója érkezett valamelyiknek. Nálunk nem volt bejárása a szülőknek a betegszobákba, de a váróba kimehettek a gyerekek.

•

Beszóltam: „Vesna, látogatód jött, itt van anyukád!” Vesna repült kifelé. Később csillogó szemmel, kezében nehéz csomaggal visszatért az ágyába. „Nézzétek, mit kaptam anyukától! Új pizsamát! Jééé, új törölközőket is!” Nekem is odaszól: „Nővérke, nincs többet szükségem a kórházi papucsokra, anya szobacipőt is vett, nézze, milyen szép!” Azután az elemózsiás zacskót kezdi bontogatni. Nálunk nem lenne szabad édességet behozni, mert a gyerekek ellenőrizetlenül benyalnak reggeli, ebéd, vacsora előtt belőle, s utána nagyon rossz lesznek, mégis szinte minden csomagban van keksz, kalács. De azért ott van a gyönyörű őszibarack, szőlő is. Tinka állt mellettük szótlankul, s lelkében valami megmozdult. A sarokból egy tegnap érkezett kisfiú felsírt: „Nekem mikor jön az anyukám?” Ketten is az ágyára ülnek, s vigasztalják: „Ne sírj, nemsokára a te anyukád is itt lesz!” Azután dél körül vannak az elbocsátások. Beszóltam az egyik szobába: „Robi, jött érted anyukád.” Robi gyerek már tükön ült, minden holmiját összeszedte már régen, most csak felpattant, vagy hatzacskónyi cuccot nyalábolt fel, s rohant kifelé. „Szasztkok, jött értem anyukám!” Tinka csak hallgatott. Ez így ment nap mint nap. Csodás játékok vándoroltak a szobába: színes képeskönyvek, hosszú hajú babák, autók, színes ceruzák, rajzpapírok, s ezer más dolog. Ezt vagy a nővér adta át a betegnek, nézd mit küldött anyukád, vagy maga a gyerek hozta be csillogó szemmel: „Nézd, mit kaptam anyukától!” Látni nem lehetett, mert a szobába nem volt bejárása, nem lehetett tudni, ki az az anyuka. Tinkához soha nem jött senki, soha nem kapott semmit. Agyonmosott, lógós pizsamák lötyögtek sovány kis testén, a nadrágot szinte állandóan fogta egyik kezével, a gumija mindig túl bő volt neki. Lábán néhány számmal nagyobb faklumpa. Csak állt némán a megajándékozott gyerek mellett, s lassan megértette: bárki lehet az az anyuka, neki nincs. Nincs! De nagyon jó lenne egy! Hogy lehetne hozzájutni? Lassan érlelődni kezdett benne a gondolat: keresni kell egyet. És el kezdte kérdegetni az embereket. Férfiakat, nőket egyaránt: „Akarsz az anyukám lenni?”

Az után elvitték a szemészetre, hogy rendbe hozzák a szemét.

Ünnepnapokon a gyermekosztályon kevesebb volt a munka. Ha nem volt súlyos beteg vagy sürgős felvétel, a megszokott munkák mellett akadt szabadidő is. Így történt ez egy vasárnap délelőtt is. A vizit már megvolt, reggeli, gyógyszerek kiosztva, ebédig volt még idő, bementem a betegszobával szembeni folyosórészbe, ahova asztal és néhány szék volt elhelyezve, s mi ügyeletesszobának tituláltuk. Innen jól lehetett figyelemmel kísérni a betegszobák üvegfalán keresztül a gyerekeket, ami soha nem volt felesleges. Mikor látták, hogy beülök az ügyeletesszobába, néhány apróbb gyerek általában odatelepedett mellém, s beszélgettünk. Így történt most is. Alighogy helyet foglaltam, még bele se ittam a kávéba, már mellém telepedett két-három év körüli kislány, s egy nyolcéves, az Ankica. Csúnyácska volt szegény, két ferde szeme túl messze volt egymástól lapos, széles arcán, vékony, ritka haja rendetlenül megnyírva, egy veleszületett gerinc-rendellenesség miatt nehézkesen, kacsázva, csoszogva járt. A többiek nem szívesen játszottak vele, kiközösítették, ő bosszúból csúnyán káromkodva szidta őket, s a két kicsi, hároméves lányhoz szegődött, élvezettel anyáskodott felettük, ide is együtt jöttek. Nem várta meg, hogy valamit kérdezzek, rákezdt: „Tegnap itt sétálok a folyosón, hát egyszer csak látom, ott áll a bejárati ajtónál anyuka. Odaszaladtam, úgy megörültem neki. Hozott szívókás szörpöt, azt mondta, ma is eljön.” „Apukád is itt volt?” – kérdeztem. „Melyik?” – nézett rám kérdőn. „Hát hány apukád van?” „Egy édesapám és egy édesanyám van. De ők elváltak, s most anyukának az Ivica bácsi udvarol. Tudod, az Ivica bácsi házakat szokott csinálni. Nagyon szép házakat csinál. Tudod, ő nagyon szeret bennünket. Ha majd elveszi anyukát, soha sem fognak elválni.” „Hány testvéred van?” – mert a kislány ápolatlan külseje miatt sok testvért sejtettem. Meglepetésemre azonban azt válaszolta, hogy kettő, de azok se élnek velük. Mondta tovább: „Az Aco és az Alenka. Az Aco négy-, az Alenka hároméves. De ők a nagymamájuknál laknak. Mikor meghalt az apukájuk, a nagymamájuk nagyon megharagudott anyukára, elvitte őket, s azt mondta, míg ő él, vissza se adja. De nekem az ő nagymamájukhoz nem szabad elmennem, anyuka nem enged. Azt mondja, ott nem szeretnek engem. Pedig én úgy szeretnék játszani az Acóval meg az Alenkával.” „Ki volt a testvéreid apja?” – kérdezem egyik ámulatból

a másikba esve. „A Svetozar bácsi. Volt őneki egy nagy lánya is az első feleségétől, a Snežana. Az, ha néha nálunk volt, velem aludt. Az engem nagyon szeretett. Tőle kaptam a piros kabátom is. De most már férjhez ment. Anyukám és én egymagunk lakunk az Alenka és az Aco házában. „Mért laktok az ő házukban?” „Azért, mert ők nemcsak a nagymamáéi, hanem anyáéi is. Meg azt a házat vigyázni is kell, hogy össze ne dőljön. Hát nem igaz?” „Természetesen” – bólintottam egyetértően. „De tudod – folytatta –, nincs otthon áramunk se. Mondta az Ivica bácsi, hogy fürdőszobát is épít majd nekünk, de anyunak nem kell. Mindig elzavarja Ivica bácsit. Pedig olyan jó hozzánk. Már kaptam tőle egy pár cipőt is. Egyszer meg megvár az iskola előtt, s panaszkodott, hogy anya elzavarta. Akkor elmentünk az önkiszolgálóba, s mindent vett nekünk: cukrot, lisztet, kolbászt meg más ennivalót. Hazamentünk, és nagyon összeszidtam anyát, amiért elzavarta Ivica bácsit. Így most volt mit ennünk.” „Hol dolgozik anyukád?” „Sehol.” „Hát miből éltek?” „Mondom, hogy az Ivica bácsi hoz nekünk mindent. Még gyertyát is, amivel este világítunk, ha ott van. Anyunak ő mindent segít. Mikor ott alszik nálunk, még a konyhát is felsöpri reggel.” „Édesapádhoz szoktál járni?” „Nem én! Ha ő nem kíváncsi rám, miért legyek én rá? Mindig csak azzal a másik gyerekével van elfoglalva, amelyik attól a másik asszonytól született.” „De pénzt azért csak szokott küldeni?” „Azt szokott. Kell is. Sok mindenre van az iskolában szükségem. Miből venné meg anyuka?” Megsimogatom a kislány haját. S ő már folytatja: „De én úgy szeretem a kistestvéreimet, a Svetlanát!” „Az kicsoda?” „Édesapámnak a kislánya. Olyan aranyos, mindig szaladgál a szobában. Ott van még egy kisfiú is, apu mostani feleségének a fia. A Zorica mama úgy szeret engem. Nekem mindent megvesz. Egyszer meg hazahozott engem, s otthagyt a ház előtt, a zárt kapuban, pedig nem is volt otthon senki. Anyuka valahova elment az Ivica bácsival. Mikor apámnak is minden nehezére esik! Ha már el tudott vinni, miért nem tudott hazahozni?” Kis szünetet tart, vigasztalja a mellette levő kislányt, s ígéri neki: „Meglátod, mindjárt itt lesz anyukád.” Újra hozzám fordul: „De egyszer nagyon kikaptam anyukától, mert számtanból egyest kaptam. Nagyon nehéz a számtan.” „Ki szokott téged megverni?” „Anyuka. Anyuka engem mindenért megver.”

„Hát az Ivica bácsi?” „Á, az nem szokott. Ő engem sose bánt. Nem ütné ő meg a másik gyereket, még ha részeg is. Meg hát nincs is joga engem megütni.” „Hát szokott részeg lenni?” „Szokott hát, azért is zavarja anyuka. Egyszer eljött egy barátjával, a Pista bácsival, s amikor az berúgott elkezdte dobálni a kávéscsészéket. Én úgy féltem. Úgy reszkettem.” „Miért nem szaladtál el?” „Hova szaladtam volna? De eljött apám testvére, s úgy megütötte, hogy rögtön az asztal alá esett. Utána elhúzták valahová az Ivica bácsival.” Az előbbi kislány újra az anyját kereste, s ő magyarul vigasztalta. Eddig szerbül beszélgettünk, s most megkérdeztem, honnan tud ilyen jól magyarul. A nagymamámtól. A nagytata feleségétől. Szegény édes nagymamám meghalt, s a nagytatám odaköltözött ehhez a magyar asszonyhoz. Szegény édes nagymamám azért halt meg, mert a nagytata, mikor részeg volt, kínozta, verte. De ezt az asszonyt nem meri. Próbálná csak meg! Ha néha kicsit beiszik, ez a nagymamám bezárja a kamrába, s enni, inni se ad neki, míg ki nem józanodik.

Megszólalt a telefon a rendelőben. Ki kellett mennem az ügyeletesszobából. Ankica kézen fogta a két kicsit, bevezette őket a szobájukba. Míg telefonon beszéltem, láttam, felsegíti mindkettőt az ágyba, és be is takargatja őket.

Este nyolc óra körül van, a neonok halk zümmögéssel világítanak. Az rendelőben tízéves kislány ül teljesen levetkőztetve a vizsgálóasztalon. Mellette idősebb asszony, a nagymama, másik felől pedig az orvosnő, aki a beutalót nézi, amin fel van tüntetve, hogy a nagymama kívánságára lett beutalva a kislány megváltozott viselkedése miatt. A nagymama izgatottan hadonászik magyarázás közben, Rudi egykedvűen néz maga elé, a doktornő figyelmesen hallgat, én pedig az íróasztal mellett ülök, s a betegkönyvből írom az adatokat a felvételi könyvbe. „Nem tudom, mi van az unokámmal. Egy ideig nem volt vele semmi baj. Egyszer csak észrevettem, hogy kevesebbet beszél, mint szokott. Tudja, doktornő, olyan csacsogós gyerek volt ez, néha már rá kellett szólnom, hallgass, látod, a nagyapád milyen beteg, mert tudja, az uram, szegény, nagyon beteg, néha kibíratatlan fájdalmai vannak, ki tudja, meddig húzza még szegény, de mostanában nem bánám, csak szólna már, egészen elszótlanodott. Egyre sápadtabb, nem is eszik, semmi sem érdekli, csak ül, s úgy néz egy pontba, hogy szinte megijeszt. Rudikám, mondom neki, mi van veled? Gyere, egyél, nézd, gombócot főztem, amit te szeretsz. De rám se néz. Néha azt hiszem, nem is hallja, hogy hozzá szólok, csak néz valahová messze. Már azt hiszem, doktornő, a hallásával is valami baj lehet. Vizsgálja ki azt is, jó? Meg biztos a gyomrával is. A gyomra biztos beteg, csak nem akarja mondani. Szoktam kérdezni, mi fáj, Rudikám. De mindig csak azt mondja, semmi.” „És hol van a gyerek anyja?” – szakítja félbe a doktornő az aggodalmaskodó nagymamát. „Az anyja nincs itthon. Nálam van a gyerek.” „Hol van a gyerek anyja?” – ismétli egy kicsit erősebb hangon a doktornő. „Hol lenne? Elment szegénykém külföldre dolgozni. Tudja, hogy van ez most. A gyereket meg itt hagyta. Elhiheti, hogy nekem se könnyű. Ott a beteg uram, itt a gyerek, magamról nem is beszélek. Már régóta be kellene feküdnöm nekem is a kórházba egy műtetre, de kire hagyjam ezt a kettőt? Írtam már a lányomnak, hogy jöjjön haza, de nem tud szabadságot kapni.” Az öregasszony észreveszi, hogy a doktornő tekintete rosszállóan mered a távolba. „De ne gondolja doktornő, hogy a lányom nem viseli gondját a gyerekeknek. Pénzt rendszeresen küld, s mikor évente egyszer hazajön, szebbnél szebb holmikat hoz neki. Mondom is az unokámnak, látod, mennyit fáradozik anyád érted,

igazán egy kicsit jobban is megbecsülhetnéd magad, tanulhatnál legalább. Mert tudja, mostanában a tanító néni is küldött néhány figyelmeztető üzenetet. Én nem tudom, mi van ezzel a gyerekekkel, aranyos doktornő, nagyon szeretném, ha alaposan megvizsgálná.” „Ne féljen semmit, minden rendben lesz! – szól mosolyogva a doktornő, és megsimogatja a gyerek haját. – Kész vagyunk, Rudikám, a vizsgálattal, húzd magadra a pizsamát, s a nővér majd megmutatja, hol lesz az ágyad. Meglátod, milyen szép itt nálunk!” A kisfiú új külföldi pizsamát vesz fel, a papucsán is meglátszik, hogy nem idevalósi, meg a házikabátján is. Amint kész, szótlánul megáll, s vár. Csókold meg a nagymamádat, mondom. Szótlánul odanyomja az arcát a nagymamáéhoz, és a kijárat felé indul. Az öregasszony, igazít egyet a kendőjén, talán, hogy ne kelljen sírnia, s egyszerre nagyon öregnek és fáradtan látszik. Összeszedi a gyerek holmiját, öregesen kitotyog a rendelőből, még köszönni is elfelejt. Rudit bevezetem a hatosba, az ajtó melletti ágy üres, oda fektetem, megkérdezem, szeretne-e valamit, de tagadólag int a fejével. Betakarom, és visszamegyek a doktornőhöz. Megkapom tőle az instrukciókat: „Figyeld a gyerek viselkedését, és kedvesen bánjanak vele!” Másnap megkezdődik a kivizsgálás: különféle vérvételek, néhány röntgenfelvétel, kellemetlenséggel járó kisebb beavatkozások, pl. gyomorsavvétel. A kisfiú mindezt egykedvűen tűri. Nem viselkedik gyáván, nem sír, amikor szurkálják, de nem is mosolyog, ha tréfálkoznak vele. Minden reggel elmondjuk, hogy Rudi különösen nyugtalanul alszik, sokat beszél álmában, sőt sétál is, s mikor megkérdezzük, akar-e valamit, riadtan menekül az ágyába. A többi gyerekkel egyáltalán nem barátkozik. A doktornő naponta elbeszélget vele, de neki sem panaszkodik. „Nem nagyon hiányzik anyuka. Igen, a nagymama jó, mindene megvan.” Hogy mostanában miért nem tanul? Mert nincs kedve. Néhány nap múlva megérkezett a pszichológus lelete, amit a doktornő már előre tudott: a gyerek érzelmi életében komoly dráma játszódik le. „Hát igen!” – sóhajt lehangoltan a doktornő. Valamennyien igyekszünk Rudival különösen kedvesek lenni, de az ijesztően hallgat. A tizedik napon éppen ott voltam, amikor megérkezett az édesanyja. A gyermekosztályra bemenni tilos, de ezt az asszonyt szó nélkül beengedtük. Nagy csomaggal a kezében,

•

izgatottan lépkedett utánam óriási illatfelhőt árasztva maga körül. A szobába érve tárt karokkal kiabálta: „Kisfiam!” De a gyerek nem ugrott le az ágyról, arca idegesen rándult egyet, s fekvé maradt. Az anyja megcsókolta: „Rudikám, nem is örülsz? Nézd, mit hoztam neked!” Az asszony könnyein keresztül nevetett a gyerekre, s kezdte kibogozni a csomagot. Látszott, a gyereken nő a feszültség, sírással küszködve anyjának szögezte a kérdést: „Mikor még vissza?” „Nem megyek vissza soha!” – sírta el magát az anya, és letéve a csomagot átölelte a gyerek nyakát. Ekkor a kisfiú is hangos zokogásba tört ki, hirtelen átölelte az anyját, a blúzába temette az arcát, s csak sírt, sírt sokáig. Lassan megnyugodtak mindketten, s a kisfiú kipirult arccal, csillogó szemmel magyarázott, az anyja hallgatta, sugárzott az örömtől. Észre se vették, hogy én közben ott dolgozom a szobában, a déli terápiát osztottam. Számukra kettőjükön kívül nem létezett senki a világon. Másnap hazament a Rudi, s az elbocsátón ez állt: további gyógykezelésre nincs szükség.

Többek között ez is a feladataim közé tartozott, amikor az osztály nagyobbik felén dolgoztam. A gyomorsavvétel. Ez egyike a legkellemetlenebb feladatoknak. Sem a gyerekek nem szerették, sem én. A gyerekek félték tőle, én pedig nem szerettem stresszhelyzetbe hozni őket. Pedig a gyomorsavvétel nem is fáj. Csak valami nagyon utálatos volt. Évekig, amikor reggel vettem át a szobákat, s megláttam valamelyik lázlappon az aznapra előrelátott műveletek között egy gyomorsavvételt, még a reggeli kávé sem esett jól. Sajnáltam önmagam is, meg a gyereket is, akit kínozni fogok. Sokáig törtem a fejem még otthon is, hogy kellene csinálni, hogy minél kevesebbet szenvedjünk mindketten. Azután lassan-lassan rájöttem. Abból indultam ki, hogy hasonló helyzetben nekem mi lenne jó. Mindenesetre elvárnám, hogy elmagyarázzák, mit fognak csinálni, mi fog velem történni, miért csinálják, a vizsgálat során mire számíthatok. Próbálkoztam más fortéllal is, de az őszinteség vált be legjobban. Elmondom, hogy csináltam. Először a többi gyereknek kiosztottam a reggelit, a reggeli perorális terápiát, közben a leendő kis hősre ráparancsoltam, nehogy egyen valamit, még egy korty vizet se nyeljen. Kifőztem a gumiszondát, egy vékony hosszú csövet, amelyen láthatóan fel voltak tüntetve a centiméterek. Egy kis állványra öt epruvettát készítettem, s egy tíz köbcentis spriccet. Ezeket a kellékeket bevitettem a fürdőszobába, hogy ne a többi gyerek szeme láttára történjen az esetleges kínlódásunk. Ekkor szóltam a kis páciensnek, mondjuk egy tízéves kisfiúnak. Általában azoknál a gyerekeknél szokták ezt a fajta vizsgálatot elrendelni az orvosok, akik étvágytalanok, s gyakran panaszkodnak, hogy fáj a hasuk. Meg kell mondanom, hogy ezek legtöbbször pszichoszomatikus fájdalmak voltak, szorongások az iskolában, a családi ügyek ezer változata, nagyon ritkán rejtett a panaszok mögött szervi baj, de ha már ezért jöttek be, ki kellett vizsgálni. Tehát bevezettem a tízéves, mondjuk Tibi nevű gyereket, leültettem a kád melletti heverőre, én is mellé ültem és megkezdtem az előkészületet. Megkérdeztem: „Hány éves is vagy te, Tibi?” „Tíz” – felelte engedelmesen. Gyanakodva pislogott körül, de nem volt rémület a tekintetében. „Nagyon jó. Miért is jöttél te mihozzánk?” „Mert fáj a hasam.” „Persze, ezt kell kivizsgálni, hogy miért is fáj a hasad. Ezért fogok most gyomorsavat venni tőled, hogy lássuk,

•

tud-e jól emészteni a gyomrocskád. Nem kell megijedni, nem fog fájni. Nézd ezt a gumicsövet! – megmostam szappannal a kezem, és kivettem a bögréből a hosszú szondát. „Látod? Ennek egy részét kell majd lenyelned. Gyere, tapogasd meg a végét! Látod, tompa, tehát nem szúr, nem vág, nem karmol. Nagyon könnyű lenyelni. Ezt minden gyerek le tudja nyelni, kivéve egy-két hisztériás kislányt, aki előre rúg-kapálódzik, kiabál: ezt én nem bírom – s mutattam is, hogy viselkedik némelyik kislány, amin a Tibi jót nevetett. – De te értelmes, okos gyerek vagy, látom rajtad. Ha nálad kisebbek is könnyűszerrel lenyelik, miért pont te ne nyelnéd le? Különben is ettől függ, mikor mehetsz haza. Még ezen a vizsgálaton át nem esel, itt kell maradnod, pedig már szeretnél otthon lenni, ugye?” Tibi figyelt, rémületnek a jelét sem láttam rajta. Folytattam: „Ezt a gumit első próbálkozás alkalmával legegyszerűbb lenyelni. Ha előszörre kiöklendezed, kénytelen vagyok másodszor is a szájadba dugni, sőt harmadszor is, s ha nem sikerül ma, holnap is, esetleg holnapután is. Amikor azt mondom, tátsd ki jól a szád, fogadj szót, ne kapálózz. A kezeddal, könnyen ki tudod rántani a szondát a torkodból, mert én nem tudlak lefogni, a gumicső körül vagyok elfoglalva, de te vegyél erőt magadon, legyél bátor, fegyelmezett, te veszed hasznát. Amikor kitátod a szád, én a torkodba dugom a csövet, neked hányingered lesz majd, de te csak az orrodon keresztül lélegezz nagyokat, s egy szempillantás alatt a gyomrodba dugom a gumit eddig.” Megmutatom neki, meddig lesz ledugva. Kívülről a gyomra irányáig kieresztettem a szondát. „Látod? Csak eddig. A másik végét én fogom. Tehát, ha már egyszer lent lesz az a cső, arra kell vigyáznod, hogy ki ne hányd. Ha hányingered lenne is, lélegezz mélyeket, s valami szépre gondolj, előbb elmúlik. A szonda egy óra hosszat fog a gyomrodba lenni. Hány óra van is egy napban?” „Huszonnégy” – felelte a gyerek. „Na látod! Micsoda huszonnégy órából egy óra? Semmi. Egykettőre elmúlik majd. Még azt is megmondom neked, hogy ez idő alatt ötször fogok gyomorsavat venni tőled ezzel a spriccel, ni. Látod? Ezen nincsen tű, tehát nem szúrhatlak meg. Csak a cső másik végére illeszttem, ami az én kezemben lesz, s húzom a gyomrodból a savat. Te semmit sem fogsz érezni. Utána pedig elmondom majd mindenkinek a szobában, milyen okos, bátor gyerek vagy te. Ha anyukáddal találkozom, neki

is. Te is nyugodtan elmondhatod a tanító nénidnek.” Ennyi mese után megkérdeztem: „Kezdhetjük?” A gyerek fegyelmezetten ült, bólintott. „Ne feledd, a kezed a tested mellett nyugodt marad, s te nagyokat lélegzel. Mellé léptem. „Mond, áááá!” A legtöbb esetben, az esetek több mint kilencven százalékában egy pillanat alatt lent volt a szonda a kívánt mélységben. Mire hányingere lett, s elkezdett volna ökrödni, már kész volt. Ekkor folytattam: „Vigyázz, a legnehezebb részén már túl vagyunk! Ne ökrödj! Mélyeket lélegezz, hogy ki ne jöjjön a gumi. Tudod, másodszorra már nehezebb lenyelni!” Valóban mélyeket lélegzett, s abbamaradt az ökrödése. „Csukd be a szád, és a fogaddal enyhén fogd meg a gumit, csak vigyázz, át ne harapd! Most megnézzük, hogy a gyomrodban van-e. Fogtam a spriccet, s a szonda szabad végére illesztettem, az esetek nagy részében nem kellett a szondán igazítanom, rögtön megjelent a gyomortartalom, szürkésfehér váladék, csupán néhány köbcenti. Az első számú epruvettába spricceltem, a szondán csomót kötöttem, hogy ne csöpögjön a közben képződő váladék. A gyerek kezébe adtam a gumicsomót, vigyázott rá, s nem volt rá példa, hogy valamelyik kihúzta volna a szájából. Az egy óra hosszát vele töltöttem. Többször odamentünk a fürdőszoba ablakához. A nyolcadik emeletről egész Szabadkát láttuk. „Hol a te házatok? Látszik innen? És az iskolád merre van?” Igyekeztem elvonni a figyelmét a szondáról. „Mit szeretsz legjobban enni? Mit szoktál ebédelni? Anyukád melyik főztjét szereted legjobban?” Az ilyen szondás gyerekek gyakran felelgették, hogy anyu csak ritkán főz, mert nincs otthon, csak szombat-vasárnap esznek főtt ételt. Különben pástétomos kenyeret meg szalámit esznek általában. De hát az ilyen beszélgetésekkor nem voltak jelen az orvosok. Pedig tanulságos beszélgetések voltak. Néha, ha közben el kellett mennem valahová, mondjuk a laboratóriumba, addig a gyerek sétált egyet a folyosón. Ekkor se történt semmi baj, kis kortársai előtt ő már bátor hős volt. A vizsgálat befejeztével egy szempillantás alatt kivettem a vékony szondát, s bevezettem a gyereket a szobába, nem felejtve el megdicsérni a többiek előtt a bátorságáért. „Ott van a reggelid az asztalon, eredj, egyél!” Jól éreztük magunkat mind a ketten. Így ment ez sokáig. Egyszer csak egy napra három gyomorsavvétel volt bejelölve. Legközelebb, amikor egész nap dolgoztam,

•

négy. Azután néztem a lázlapokat. Az előrelátott programok közül a gyomorsavvételek azokra a napokra voltak bejelölve, amikor én egész nap dolgoztam. Kérdeztem a vezető nővért: „Ružica, mi ez?” Azt felelte a kolléganőm: „Látod, a doktornő észrevette, hogy te vagy a legsikeresebb ebben a munkában.” Fordult velem egyet a világ. Hogy fogom én ezt kivitelezni? Szétosztottam a gyerekeket. Egy a fürdőszobába, egy az ebédlőbe, kettő a saját szobájába. Egymás mellé nehéz volt őket tenni, rossz hatással voltak egymásra. Így is sokat kínlódtam, magukra kellett őket sűrűn hagynom. Végül szóvá tettem Börös doktornő előtt. Utána csak három gyereket látott elő egy napra. Ha legalább egyszer vette volna a fáradságot, s végigült volna velünk egy ilyen intervenciót, megértette volna, hogy nem a rám szabott munkát sokalltam.

A kórház gyermekosztályán naponta háromszor van gyógyszerosztás. Ez a kórházi élet egyik legfontosabb eseménye. A gyerekek legnagyobb része izgatottan várja. Persze az okok különbözőek. Legnagyobb része már tudja, mikor van az ideje, s mikor hallják, hogy a kulcsokkal csörgők, egy szempillantás alatt odasereglenek a kézi gyógyszerár kis folyosójára, az ajtóra szegezett szemmel várják, hogy kinyíljon a szekrény. Mennyi orvosság! – ámuldoznak az újak. Az egyik oktondi, akit magával ragadott a kis sereg, meglepődve kérdi: „Mi ez?” „Ez a gyógyszerek háza. Itt laknak.” Ezen jól derülnek. Kezembe veszem a tálcát, s megindulunk az első szoba felé. Mindig akad néhány nagyobbacska gyerek, aki vinni szeretné a tálcát. Ha nem túl nehéz, s a kérlelő nem túl apró, átengedem a tálcát, de szemmel tartom, s a kezem is készenlétben áll. Eddig még nem borult fel egyszer sem. Olyan is akadt szinte mindig, aki segítőkészen tárja szélesre előtűnk az ajtót, s mi bevonulunk az első szobába. Ha éppen rajzolnak, festenek, vagy társasjátékot játszanak az asztalon, legtöbbször gyorsan elvonul a holmijával együtt, de szép számban van olyan is, aki után otthon anyuka rakodik, itt pedig én. Mikor végre az asztalon van a tálca, megkezdődik a gyógyszerosztás. Előtte még azt mondom: „Gyerekek, mindenki készítsen magának vizet!” Ekkor kezdődik az első bonyodalom. Az érzékenyebbje már akkor elsírja magát. „Mi baj?” „Nem tudom kinyitni a csapot.” Vagy: „Nincs poharam, nem hozott anyuka.” Erre mindig akad segítőkész társ, aki odaugrik a csapot megnyitni, vagy felajánlja a saját poharát. Erre én ézerszer is újrakezdem: „Gyerekek, mindenki csak a saját poharát használhatja! Majd én adok annak, akinek nincs.” Persze sokszor ugyanannak a gyereknek ki tudja hányadszor adom már az üres joghurtospoharat. Az előbbi vagy kirepült az ablakon (a nyolcadik emeletről nagyon szépen tud lefele esni), vagy összetöredezett az ágyak alatt, mert szépen tud ropogni is. Vagy egyszerűen eltűnt. Az első nehézség leküzdve. Odalépek az első ágyhoz, megnézem a ráakasztott lázlapot, s szépen kipipázom a mostanra járó gyógyszereket. Ekkor veszem észre, hogy az ágy tulajdonosa, mondjuk a Kati, nincs is az ágyban, se a többiekkel. Megkezdődik a keresés. Általában véletlenül hiányzik, ritkán bújik el szándékosan, de legtöbbször gyorsan előkerül a másik szobából, a folyosó végéről, a fürdőszobából, a látogatóktól, a liftek elől, csak

•

ritkán fordul elő, hogy a gyereket a látogató kérdés nélkül elviszi. Ez a gyerek is megkerül a végén, de külön gond a fejemben tartani az elmaradt terápiát, s bizony megesett, hogy közben elfelejtettem. Kati szerencsésen előkerült, folytathatjuk a tabletták, szirupok nyelését. Ahány gyerek, annyiféle. A legnagyobb része szó nélkül odaáll az asztalhoz pohárral a kezében, markába adom a tablettákat, s ő a világ legtermészetesebb módján szájába dobja valamennyit, kortyint rá néhányat, és kész. Még az is jó, ha a markából az asztalra teszi, egyenként szedegeti fel, közben nézegetve a színeket (a piros, rózsaszín drasztikus a legszebb), a legapróbb a legjobb, s a végére maradt nagynál tart egy kis szünetet, majd kiböki: „El kellene törni.” Ez is egyszerű. A másik csoport szintén vízzel áll oda, elveszi a gyógyszert, s vagy az ágyához, vagy a csaphoz somfordál. Ez mindig gyanús. Itt általában közbe kell lépnem, mert vagy az éjjeliszekrény fiókjába vándorolnak a tabletták, vagy a szemetes kosárba. Kisebb-nagyobb nekifutással még ezek is lenyelik. De ezután következik a kritikus csoport. Főként az aprajából áll össze, de van köztük tíz éven felüli is. Ezek már rémülten néznek rám, mikor a lázlapjukhoz lépek, hát még amikor melléjük állok a tablettákkal, tele kanál szirupokkal. „Én nem kapok, ugye?” Néz rám, s már folynak is a könnyei. „Én nem akarok!” Sír, veszekszik, könyörög, s hazug kis mesék egész csoportját előszedem, a többi gyerek zajos rábeszélése se marad el, s ritkán fordul elő, hogy csak a ráíjesztés segít: „Ha nem nyeled le tablettában, injekcióban leszek kénytelen odaadni!” Ami nem is mindig hazugság, van, amikor valóban injekcióra kell átváltani. Van olyan gyerek, aki kéri a gyógyszert. Kivizsgáláson van nálunk, egyelőre terápia nélkül, de irigylis a többiekkel, akik néha félmaréknyit is kapnak. Az ilyen már előre befekszik az ágyba, nagybeteg ábrázatot ölt, s rákezdi a panaszt, amikor az ágyához érek. Ezek leginkább serdülőkorú lányok, s ha van néhány perc időm, hogy elbeszélgessek velük, elmúlik a rosszullétük, s hancúroznak tovább. A legtöbb gyereknek mégis csak megkönnyebbülés, mikor elhagyom a gyógyszerekkel a szobát, főként, ha sikerül velem megígértetniük (három-négy év körüliek), hogy többet nem kapnak. Leginkább úgy hazudok, hogy a gyerekek se nagyon fájjon, s a fél igazság is benne legyen. Azt mondom, hogy még csak kétszer-háromszor kap. Nézze csak meg az ujján. Ugye ez

már nem sok? Kinyitja három kis ujját, s elégedett. Holnap kezd újból. Így érek el lassan az utolsó szobáig. „Jó estét, nővérke! Megismer?” – köszönt rám egy tizenhét éves lány. Nekem rémlik valami, de látva tétovázásomat, gyorsan folytatja: „Tíz évvel ezelőtt voltam itt szintén tüdőgyulladással. Én magát mindjárt megismertem. Még mindig olyan szigorú?” „Milyen?” – kérdeztem vissza. „Hát olyan, hogy miután lenyeltem a tablettát, azt kell mondanom, hogy ááááá, s maga jól benéz a számba.” „Úgy csináltam veled, mikor itt voltál?” „Úgy ám, nagyon féltém magától.” „De mondd, mikor vagyok én jó nővér, ha hagyom, hogy a szemetesbe köpd az orvosságot, vagy ha ellenőrzöm, hogy lenyelted-e.” Elmosolyodik, s megbékélve mondja: „Tudom, ha megisszuk, előbb gyógyulunk meg, és megyünk haza. De akkor én még olyan kicsi voltam.” Éreztem, hogy ez már nem fog engem soha szeretni, s vegyes érzésekkel indultam vissza a gyógyszeres szekrényhez egész kis gyerekseregtől kísérve.

A szigorúságról jut eszembe, hogy ezt már máskor is mondták nekem. Este, gyógyszerosztás után, négy-öt lány beült hozzám a folyosón levő beugróba, és beszélgettünk. Az egyik kislány azt mondja: „Éppen mondjuk a lányokkal, hogy maga itt a legszigorúbb nővér.” „Én-e? Hát miért?” „Azért, mert esténként a többiek a folyosón végigsétálva nézik, hogy alszunk-e már, de maga bejön, fölénk hajol, úgy ellenőrzi, csukva-e a szemünk.” Elmosolyodtam. Nem mondtam meg neki az igazat. Nem árt, ha azt gondolják, fegyelmezni akarom őket. Néha jókedvükben majd a kórházat döntik össze. Az igazság egészen más. Az éjszaka folyamán időről időre sorra járom a szobákat, az aznap felvett gyerekeket ellenőrzöm, s azokat, akik napközben lázasak voltak. A nyakuknál óvatosan a pizsamájuk alá dugom az ujjam, megtapintom a bőrüket. A gyanúsaknak lázmérőt hozok. Nem szeretem, ha csak a hajnali lázmérés alkalmával derül ki, hogy újra felszökött a lázuk. És az egyéb meglepetéseket se szerettem. Harmincvalahány évig féltém, nehogy halott gyerekekre akadjak. Szerencsére csak egyszer fordult elő: egy négy hónapos baba volt az, súlyos, veleszületett szívhibával. Ez fiatalkoromban történt, és lehet, hogy ez egy életre belém sulykolta az aggodást.

• DUBROVNIKI HAJÓÚT •

A legnevezetesebb, legizgalmasabb hajóutam Dubrovnik mellett zajlott le a kilencvenes évek elején. A Pajóval újra kettesben jártunk nyaralni, a lányok megnőttek, saját útjukat járták. Dubrovnikban lakott a barátnőm, Amálka nővére, az Irena, hozzájuk mentünk. Nem épp Irenáékhoz, nekik is szűk volt a három gyerekkel a két-szobás lakás, hanem találtak nekünk egy megfelelő szobát közel hozzájuk. Irena meg is várt a buszállomáson, elvezetett a mi lakásunkba. Amíg ott nyaraltunk, nagyon kedvesek voltak hozzánk, többször is meghívtak magukhoz vacsorázni. Ilyenkor a férje, Marko főzött, ő bennszülött volt, dalmáciai őslakos, igazi tengeri medve, s nagyszerűen értett a helyi specialitások elkészítéséhez. Ettünk kagylót, polipot, halat, s olyat is, amiről azt se tudtam, micsoda. A körítések különféle mártások voltak, rendhagyó színek, ízek, azóta se ettem ilyesmit. Elvittek bennünket városnézőbe is. Ott is volt mit ámulnom. Előszöri ott-tartózkodásomból az Óváros maradt az emlékezetemben, szűk, zegzugos utcáival, véget nem érő lépcsőivel, korzójával, a középkori bástyafallal, ami a tenger felől védte a várost. Most ez mintha összezsugorodott a város egy kis csücskébe. Az igazi Dubrovnik, ahogy azt Irenáék megmutatták nekünk, egy gyönyörű, modern város, megtűzdelve ragyogó, luxus-, teraszos éttermekkel és kisebb-nagyobb boltokkal. Ettől a nagy fényességtől megcsömlöttünk, s másnap este csak ott sétáltunk az óváros ősi kövein, a Stradunon, és a bástyáról néztük az éjszakai Adriát.

A nevezetes hajóútra is Marko hívott meg. A házban, ahol laktunk, volt még három pesti fiatal, két fiú és egy lány. Elmondtuk nekik a tervezett hajókirándulást, s ők is velünk jöttek. Markónak szép bárkája volt. Irena elmondta, hogy a helybelieknek a bárka presztízs kérdés, olyan, mint nálunk a víkendház. Marko is helybeli születésű volt, sokat adott a bárkára. Szép is volt. Elég nagy, frissen kifestve, belül a hajókabin szépen felszerelve konyhai felszereléssel és halászatival is, s a bújáráshoz szükséges kellékekkel. Marko kitűnő bűvár volt, több amforát és más régiséget hozott már fel a tenger mélyéről. Az útirányt Marko választotta ki. Délután egy-két órakor indultunk, s Dubrovniktól délre haladtunk. Jobbról elmaradt Lokrum, a csodálatos sziget, ahol már nem egyszer jártunk. A bárka szelte még a sötét-kék vizet egy darabig, majd hirtelen balról, meredek sziklák mögött

csodálatos öböl tárult elénk. Marko a mélyben kidobta a horgonyt, nekünk be kellett ugrálni a tengerbe, hogy kiússzunk a partra. Én csak nagy óvatosan lemásztam a lépcsőn, és a többi után úsztam. A parti homok világosszürke volt, szinte fehér, a sekély víz átlátszó, langyos. Jókedvűen úszkált a társaság ki-be a meleg vízből a puha homokra, nevetve fröcsköltük egymást. Közben, mint mi szoktuk a víkendházban, ha vendég érkezik, Irena a kis hajón megfőzte a kávé, Marko úszva hozta ki a partra tálcán a csészéket. Utána mászkáltunk egy keveset a környező csupasz sziklákon, s ekkor nem messze tőlünk, benn a mély tengerben egy másik bárka vetette ki horgonyát, s kezdte összehúzni az előző nap kivetett hálót. Markóval jól ismerték egymást, s odakiabált a szomszéd bárkára, a mi tengeri medvének: „Van e valami a hálóban?” „Gyertek, nézzétek meg!” – kiabált vissza a másik, s közben lassan beemelte a csöpögő hálót a bárka fedélzetére a fia segítségével. Mire szedték volna szét az összegabalyodott hálótömeget, már mellettük is voltunk a mi bárkánkkal. A kisfiú, tízéves ha lehetett, felelt a kérdésekre, hogy mik vannak a hálóban. Olyan folyékonyan sorolta a rákok, halak nevét, mint én a gyümölcsösünkben a gyümölcsfajtákat. Volt ott ki tudja hányféle hal: fekete, fehér, tarka, hosszú, mint a kígyó, kerek, mint egy kör, hengeres, lapos, rákok is szép számban akadtak. A gyerek némely halat visszadobta a tengerbe: „Ez nem ehető. Ez nem jó ízű, ezt meg már kikezdte a többi.” Csak bámultam, mit nem tud ez a gyerek, élveztem a helybeli dalmát nyelv érdekes tájszólását. Mikor kiürült a háló, elkészöntünk, s visszaindultunk. Gyönyörű, sima volt a tenger, tisztán ragyogott az ég. Egy darabig mintha a lemenő nappal mentünk volna találkozóra. Most megkerüljük Lokrumot. Mindannyian örültünk, hogy ezzel a kerülővel is tovább leszünk a tengeren. A pesti lány kifeküdt a bárka orrára, napozott. Ahogy elértük a sziget déli csücskét, fújni kezdett a szél, s kis hullámok kezdték ringatni a bárkát. A sziget nyugati partja felé haladva a szél egyre csak erősödött, s a hullámok is növekedtek. Mi egyenest a szélnek, északnyugatnak tartottunk, nem is tehattünk mást, ha haza akartunk érní. A hullámok már felcsaptak a kis hajó korlátjára, majd gyorsan azon is túlra, s mi egyik zuhany után kaptuk a másikat, egyetlen száraz pont sem volt már rajtunk, a szél gyorsan szárított, bőrünk egy pillanatig fehér lett a sótól, majd újabb hullám

nyargalt végig rajtunk. Azután egymásra torlódtak a hullámok, a bárka orra alá rohantak felemelve azt a magasba, majd kisiklottak. A bárka egy pillanatig állt a semmiben, majd visszazuhan a tengerbe, hogy a következő percben megint a hullám taraján legyen, majd lenn a mélyben. Csak ültünk a kispadon a bárka korlátja mellett a Pajo, én meg az egyik pesti fiú összeszorított ajakkal, Irena rémült arccal támaszkodott a hajókabin ajtajának. Benn a kabinban Marko fogta a kormánykereket, mellette a másik pesti fiú, a lány pedig kinn a bárka orrán. Ahogy zuhan a bárka, úgy zuhan mindig ő is a semmibe. Kapaszkodnia szinte nem is volt mibe. Arcán rémület, s kérte, engedjék be a kabinba. Volt ott egy ablak, gondoltam, ki lehetne neki nyitni. Nem nyitható, mondta Marko hidegvérrel. Irena továbbra is rémülten kapaszkodott az ajtófélfába. Egyedül Marko volt higgadt. Ebből gondoltam, hogy nem lehetünk életveszélyben. De akkor miért olyan rémült Irena tekintete? Már vagy fél órája dobáltak bennünket a hullámok, a lány a bárka orrán szürke és alélt volt a rémülettől, amikor Marko nyugodt mozdulattal kinyitotta a kabin ablakát, a lány pedig halászápadtan és csuromvizesen becsusszant a kabinba, hangjában halálfélelem: „Soha többet nem szállok tengerre!” Marko nyugodtan kormányzott tovább. A hullámok semmit sem kisebbedtek, egy örökkévalóságnak tűnt, míg elértük a sziget északi végét, s a város felé fordultunk. Ott hirtelen alábbhagyott a szél, a hullámok megszélidültek, csak ringattak bennünket, de jó erősen. Már kezdtem örülni, hogy hamarosan kijutunk a partra, amikor Marko egyik halásztársának a kiáltozására lettünk figyelmesek: „Gyere, segíts, Marko! A hálóm beakadt a víz alatti sziklába!” Marko se szó, se beszéd, kivetette a horgonyt, felhúzta az uszonyait, belevetette magát a tengerbe, s egy pillanat alatt eltűnt a szemünk előtt. Bárkánk ott hánycódott a tengeren, egy jókora kiálló sziklához közel. Hiába nem akartam odanézni, egyre csak azt láttam, rögtön nekünk jön a szikla. Tudtam, hogy optikai csalódásról lehet szó, s abban is biztos voltam, hogy Marko nem hagyott volna veszélyes helyen, mégsem tudtam levenni a tekintetem a ritmikusan közeledő-távolodó szikláról. Végre feljött a mélyből Marko. Nem tehettem, hogy ne segítsek a barátomnak, felhúzta a vasmacskát, s lassan bekormányozta a hajót állandó helyére. Végighaladtunk a deszkamólón. A parti kávézóknak

•

sokan ültek, iszogattak, beszélgettek, többen oda is kiabáltak nekünk. Tréfálkoztak Irenával és Markóval, hangjukban nyoma se volt az izgalomnak. Talán itt nem is volt vihar, csak a sziget túlsó oldalán, a nyílt tengeren – ötlött fel bennem a gondolat, de nem mertem megkérdezni, ki tudja, mivel fizetett volna ki ez a huncut tengeri medve. Velem pedig a föld is hullámozott még egy darabig.

• TISZAI CSÓNAKÁZÁS •

A Tiszán is volt egy rendhagyó csónakázásom, amióta nyugdíjas vagyok. Egy augusztusi vasárnap délelőtt összegyűltünk az öcsémnél, kinek volt egy darabka bérelt Tisza-partja a víkendtelepen, a várostól északra. Ott szokta tavasszal, amikor már visszahúzódik a folyó, s kicsit kiszikkad a talaj, felverni terebélyes sátorát a hatalmas, öreg, göcsörtös fűzfák alatt, s őszig ott is marad. Valaki a családból állandóan ott tartózkodott, de néha mindannyian összefutottunk. Így történt ezen a gyönyörű augusztusi vasárnapon is.

Ott volt a Kati húgom negyedmagával, azaz a férjével és két nagylányával, a másik húgom nagylánya, a Jerne, a Pajo, az Olga, én és a Pista öcsém, aki a házigazda, a felesége és gyerekeik. Míg a Kati és Bori főzték az ebédet, mi leereszkedtünk a folyóra, s megbeszéltük, átússzuk. A fiataljai mind jó úszók voltak, gyakorlottak voltak az öregjei is, kivéve engem, aki nem mernék vállalkozni ilyesmire. Ezért Pista adott egy „speciális” csónakot, azaz egy traktorgumiabroncsot és két evezőt. Pajo és én ellentétes irányba helyezkedtünk el a keréken, s szép lassan az úszók után vettük az irányt. A gyerekek tréfálkoztak, nevettek úszás közben, de én csak arra összpontosítottam, hogy el ne sodorjon bennünket a folyó. Jól át is értünk a bánáti partra.

Kicsit pihentünk, s utána vissza. Már majdnem a parton voltunk, amikor Pajo gondolt egyet, és belevetette magát a Tiszába. A gumikerék is gondolt egyet, s engem is belebillentett a vízbe. Amint a fejem felett összecsapott a folyó, az orromon, számon kezdett beömleni a víz. Kapálóztam, s a víz fel is vetett. Próbáltam úszni, mert hát tudok, a tengeren jó messzire el is szoktam úszni, de most nem ment. Amint a felszínre jutottam, elfogott a köhögés, gondolom, a tüdőmbe jutott vizet kellett volna kiköhögnöm, s ahogy köhögtem, éreztem, úgy süllyedek újra alá. A többiek, a Pajo kivételével, már mind körülöttem voltak, s én szépen a kör közepén próbáltam bemutatni, hogyan kell vízbe fulladni, ha tudsz is úszni. Mielőtt azonban sikerült volna lebuknom, Olga odaúszott hozzám, s megfogta a karom. Én belekapaszkodtam, s örülten köhögtem tovább, lassan az Olgát is húztam lefelé. „Mama, engedj el, lehúzol!” – mondta. Volt annyi lélekjelenlétem, hogy elengedtem a kezét, s csak annyit láttam még, hogy a Pajo, aki távolabb volt tőlünk, teljes

•

erejéből kiemelkedik a vízből, s felém, hajítja a traktorgumit. Jól célzott, mert pontosan az orrom előtt esett le, én mindkét kezemmel belekapaszkodtam, s görcsösen köhögtem tovább. Ekkor a Pajo és az Olga is mellettem voltak már, s fél kézzel eveztek, másikkal pedig kihúztak gumiabroncsostól.

Tíz méterre se voltunk a parttól.

• UTAZÁSAINK •

Mindketten nagyon szerettünk utazni, a párom is, én is. A vagyongyűjtés heve egyikünket se fűtött. Első feladatunknak tartottuk, hogy házat szerezzünk magunknak, közös, csendes családi fészket, ami csak a miénk, s ahonnan egy ajtócsukással kirekeszthetjük az egész zajos, fárasztó világot, ahol csak a mi kis családunk volt, senkinek se lehet beleszólása életünkbe. Ez a kis ház két és fél év házasság után lett meg. Természetesen nem volt ideális, nagyon sok hozzáadnivaló volt még, de az már nem volt sürgős. A fizetésünkéből összegyűjtött pénz egy részét minden évben utazásra költöttük. Főként évi szabadság alatt keltünk útra, de később, amikor már megvolt második kislányunk is, s annyira megnőtt, hogy bírta az utazást, évente többször tettünk rövidebb-hosszabb kiruccanásokat. A férjem a vasútnál dolgozott, ezért az egész család ingyen utazhatott. Be is jártuk az évek folyamán a régi, nagy Jugoszláviát, a Triglavtól Gyevgyelijáig. Nyaralni minden évben mentünk. Mindig más és más helyre. Bejártuk az Adriát Mali Lošinjtól Budváig. Mivel se a férjem, se én nem cigarettáztunk, nem söröztünk, kevés pénzzel megúsztuk. Arra azért vigyáztam, hogy gyümölcs minden napra jusson. A feketekávézás és a fagyizás a mindennapi szertartásaink közé tartozott. Általában kiválasztottunk a rengeteg hangulatos terasz közül egyet, ahonnan jól láttuk a tengert, s ott a gyerekek fagyiztak, mi kávéztunk, s közben beszélgettünk. Különben az egész nyaralás egyik fő időtöltése a beszélgetés volt. Beszélgettünk egymással: a férjem és én, a gyerekek és én. Az egész évben felgyülemlett megbeszéltnivaló lassan előkerült. Végre nem voltunk idegesek, nem kellett az órát nézni, nem kellett a kórházba rohannom, a gyerekeknek sem az iskolába. Sok homályos dologra fény derült kettőnk viszonyában, s a lányokat is sokszor csak akkor értettem meg. A pajtásokról, tanárokról sokat meséltek, ami nekem segített megérteni, miért viselkedtek úgy a lányok, ahogy viselkedtek. Természetesen nem csak beszélgettünk. Fürdöttünk, úsztunk rengeteget. Engem is, a lányokat is a Pajo tanított meg úszni. Meleg szeretettel, végtelen türelemmel bánt mindhármunkkal. Engem még lánykoromban itt, Palicson tanított meg, az Olgát és a Nellit a tengeren. Mindkét lány elsős korára már úgy úszott, mint a halacska. Emlékszem, első görögországi nyaralásunk idején a Nelli az első osztályt fejezte be, de már jól úszott. Egy nap négyesben elindultunk a partról a nyílt

tenger felé. Nellike két karjára felfűjt műanyag mandzsettát húztunk a biztonság kedvéért, s a körülbelül kétszáz méterre lévő, hordókra erősített deszkamólóknak vettük az irányt. Gyönyörűséges, csendes idő volt, a tenger nyugodt, igazi élvezet volt az úszás. Mikor a mólóhoz értünk, én felkapaszkodtam a deszkára, Nelli karjáról lehúztuk a mandzsettát, s szabadon kezdett úszni. Az apja és az Olga a vízben kísérték, én a deszkákon lépkedtem lassan mellette. Nagyon ügyesen körülficánkolta a kicsinek éppen nem mondható mólót. Amikor a kiindulópontra visszajutott, kiemeltém a vízből. Nagy taps és bravó, bravó kiáltások hangzottak fel a hátam mögött. Megfordultam, vagy tíz fiatalemberből álló csoport tapsolt a kislánynak, ők is végigkísérték a nagy vállalkozást.

Rengeteget sétáltunk is, főként, amikor a déli forróságban nem esett jól a napon való fekvés. Bejártuk a környéket. Az Adrián két tengerparti helység sokszor közel van egymáshoz, átsétáltunk egyikből a másikba. Közben szinte mindig találoztunk friss füget áruló asszonyokkal. Imádtuk az illatos, lédús, piros belsejű füget. Fenn a falvak felett ráakadtunk néhány régi temetőre is. Az egyikben egy nyitott épületben láttunk egy nyitott, üres koporsót is. Helybeli asszonytól tudtuk meg, miért volt ott az a koporsó. Elmondta, itt még a régi hagyomány szerint temetkeznek, koporsó nélkül, lepedőbe csavarva helyezik a halottat a sziklába vájt sírba. Ám a faluból előírásosan koporsóban kell kihozni. Itt láttam gyönyörű karcsú ciprusok és régi sírkövek lábainál kígyót is siklani. Nem tudom, melyikünk ijedt meg jobban a másiktól.

Máskor a víz partján sétáltunk. Bementünk a sekély vízbe, szikláról sziklára ugráltunk, vagy leültünk egy-egy kimagasló kőre, figyeltük a vízben nyüzsgő apró halakat, a sziklarepedésbe be-bebújó, majd kileső rákokat. Üres kagylót szedegettünk, csigaházat, ritkán láttunk tengeri csillagot is, s egy helyen nagy, vizenyős tengeri uborkarajt, ami nem volt éppen szívdérítő látvány.

Mindkét athéni nyaralásunk jó részét múzeumok látogatásával töltöttük. Voltunk fönt az Akropoliszon, láttuk az ógörög istenek fehérmárvány szobortorzóit és a kariatidákat. Az örökös napsütéstől minden fehér, a szobrokon, korszokon, s minden egyéb tárgyon szín alig látszott, a nap kifehérített mindent. Likavitosról (kimagasló, meredek sziklacsúcs) látni egész Athént. Az egész város fehér. A

•

nagy, lapos tetők, a teraszok, a falak az utcák. Az utcákon úgy állnak a mandarinfák sorai, mint nálunk a külvárosban a meggyfák. Egy este bementünk a Plakára, Athén szórakoztató negyedébe, egész este szirtákit hallgattunk, gyönyörködtünk a görög fiú tányértáncában. Souvlakit vacsoráztunk, metaxát is ittunk.

Pajo és én is természetimádók vagyunk. Mikor még a gyerekek itthon voltak, sok estét töltöttünk tervezgetéssel, hova is utazzunk pár napra. A férjemmel együtt váltásban dolgoztunk. Legtöbbször tavasszal, május elseje táján, amikor a gyerekeknek néhány szabadnapjuk volt az állami ünnepek miatt. Egy-két váltáshelyettesítést kértünk, s elutaztunk. Így voltunk Szlovéniában Bleden, a postojnai cseppkőbarlangban, a Plitvicei-tavakon, Magyarországon Egerben, Balaton környéki településéken, Hévízen, Gyulán.

Bled-tó partját elég meredek, erdővel benőtt hegyek veszik körül. Jó fél nap alatt körüljártuk a tavat, gyönyörködtünk sötétkék vizében, s a kis szigetben a tó közepén, amelyet kitöltött egyetlen templomocska. Az erdők alja tele volt óriási virágú ibolyával. A tavat szegélyező széles, kavicsos ösvényen át számtalan helyen vízerék folytak a tóba. Előző nap ugyanis hirtelen hózápor zúdult a tájra. A hópelyhek nedvesek voltak, erősen tapadtak egymáshoz. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy egyetlen hópehely, amely az orromra hullott, befedte fél arcomat. Amint jártuk körül a tavat, az egyik hegycsúcson várat vettünk észre. Rögtön elkezdtük a felfelé kapaszkodást a vár irányába. Meredek volt a hegy, kegyetlenül csúszott is a hóolvadás miatt, de mi fogtuk a gyerekek kezét, lelógó ágakba kapaszkodtunk, s felküzdöttük magunkat. A várfal mentén haladtunk tovább, kerestük a bejáratot. Még egy százméternyi csúszkálás s kanyar után meg is találtunk. Ekkor megálltunk, s elkezdtünk nevetni. A hegy másik oldalán, Bled településtől egészen a várig széles, kényelmes betonút vezetett. Lefelé már azon ereszkedtünk. Ám előbb bementünk a vár kitárt kapuján. Múzeummá volt alakítva. A várkápolna oltárára a rengeteg fajta pénzérme mellé mi is egy-egy pénzdarabot dobtunk titkos kívánsággal. A vár dióhéjban összefoglalt történetét a falon olvastuk, megtudtuk, hogy a korai középkorból való. Falai között kétszer is tűzvész pusztított. Utána körüljártuk a várudvart is. A vastag várfalon áthajolva lenéztünk a kicsi, kerek tóra, s elállt

a lélegzetünk a gyönyörűségtől. A tó vizének egyik fele ragyogott a napsütésben, a másiktól semmit sem láttunk, ugyanis az alattunk levő felhőből sűrűn szakadt a hó.

Másnap az erdőkön át, a fába metszett nyilak irányát követve eljutottunk egy csodálatos szurdokhoz, a Vintgarhoz. A nap sugarai éppen olyan szögben estek a lezúduló habokra, hogy óriási szivárvánnyá festették az egész, nagy morajjal alázuhogó folyót. Utána a folyó kanyonját jártuk több kilométeren át. A sziklafalba keskeny út volt vájva, a szakadék felől vaskorlát. Alattunk mélyen susogott a folyó, felettünk pedig két meredek sziklafal. Az volt az érzésem, hogy közelednek egymáshoz egészen leszűkítve a látóhatárt. A keskeny, fehérfodros felhős égsávon kívül mást nem is láttunk. Haladtunkban egy hídhöz értünk, amely magasan felettünk ívelte át a két sziklafalat. Pont akkor robogott át rajta egy vonat. Hátborzongatóan szép élmény volt.

Délután autóbusszal elmentünk a Savica forrásához. Pajo itt már volt iskolai kiránduláson, s úgy emlékezett, a buszból kiszállva szinte mindjárt a forrásnál voltak. Most viszont egyre csak kapaszkodtunk hegynek fel, keskeny fapadlóval áthidalt szakadékok felett csúszkáltunk. Még mindig nedves volt minden a tegnapi hótól. Gyönyörködünk a fenyőerdőben. Messze a Triglav egy csúcsa, a Vogel látszott, hó borította. Jó estefelébe hajlott már az idő, kértem a Pajót, forduljunk vissza, de csak mentünk előre. A vízesés suhogását már régen visszhangozta az erdő, a sziklák, s a Pajo egyre csak hajtogatja: „Ez a szikla mögött már biztos itt lesz. Ugye milyen közélről hallatszik már a vízesés moraja?” Igaz, én is úgy hallottam, mintha már itt lenne karnyújtásnyira, de még nagyon sok sziklát kellett megkerülni, egyre csak kapaszkodni fel, fel, mire végre egy szikla mögül valóban elénk tárult a vízesés. A meredek sziklafal, amelyről zuhogott a víz, már homályban volt. Egy kerítéssel körülvett kiugró sziklára lehetett felmászni, s onnan néztünk le a tóba, ahova zuhogott a vízesés, s ahonnan eltűnt alattunk folyó formájában, ez volt a Savica. Sok-sok kilométer múlva ebből lett a nagy Száva folyó, aminek a partján többek között Belgrád is fekszik.

Mi akkor sürgősen elszakítottuk magunkat a csodálatos látványtól, s irány lefelé. Sietve, futva ereszkedtünk. Útközben egy

•

helybeli szlovén festette erdei házának kerítését, az egyetlen élőlény, akit egész úton láttunk, s megkérdeztük tőle, mikor indul az utolsó autóbusz Bledbe, s mennyire vagyunk még a megállótól. Azt mondta, jó félóra múlva indul az autóbusz, s mi egy órányi járásra vagyunk tőle. Az Olga tizenöt éves lehetett. Otthagyt bennünket, s ahogy később elmesélte, egész úton szaladt. Mi is, kisebb szünetekkel. A Pajo végül nyakába vette a Nellit, s úgy kocogott. Az erdő szélére érve láttuk a buszt, s az Olgát, ahogy integet az ajtajából. Minden erőnket összeszedve ráadtuk a „gázt” az utolsó kétszáz méternél. Szinte beestünk az autóbuszba. Magunkon éreztük az utasok rosszszalló tekintetét. Azt mondják, a szlovének precíz, pontos emberek, nem érthették meg az időhöz való felelőtlen hozzáállásunkat.

Egy másik május elsején a Plitvicei-tavakhoz kirándultunk. A Hotel Jezeróban kaptunk szobát. Ez egy négycsillagos szálloda. A bejárati ajtóban üvegfedezet mögött áll egy óriási preparált barnamedve. Két lábon áll, kitárt karokkal, kinyújtott éles karmokkal, hatalmas, jól látható fogakkal várja a vendégeket. A Plitvicei Nemzeti Parkban a felső és az alsó tavaknál is látható helyen tábla áll: Vigyázat, medvék! Életemben háromszor voltam ott, de senkitől sem hallottam, hogy látott volna legalább egy icipici medvét is. Lehet, hogy nem tudtuk, hol vannak a medvebarlangok? Vagy ez reklám csupán? Az egész Plitvicei Nemzeti Park már akkor védett területté volt nyilvánítva, része a világörökségnek. Én ezt abban láttam megnyilvánulni, hogy semmihez sem nyúltak, csupán az utakat tartották példás rendben, tisztaság volt mindenütt, de nem ültettek egyetlen növényt sem, nem szedték ki az előregedett, kiszáradt fákat. Ha idővel épp az útra dőltek rá, azt szépen félrehúzták, de ott hagyták. A felső tavak egyikében láttam a tóba dőlve feküdni egy óriási fenyőt. A vízből kiálló óriási törzsét belepte a moha, a víz alatt levő részén már egész kis oázis nőtt: facsemeték, kis bokrok és fű. Az úton, a tavak körül nyitott vonat vitte a turistákat lassan, hogy idejük legyen mindent megnézni, de mi nem szálltunk be, jobb szerettünk gyalogolni, keskeny tavakba nyúló nyúlgátakon végigsétálni, fél óráig is nézni, hogyan ömlik egyik tó a másikba széles vízesést képezve. Az erdőben a Nellikével körbejártunk néhány odvas fát, megmáztuk a kidőlt faóriásokat. Közben, hogy

felfrissüljünk, narancsot eszegettünk. A hegyekben olvadt a hó, s számtalan vízesésként csordogált szikláról sziklára, míg el nem nyelte valamelyik tó. Másnap az alsó, szélesebb, nyugodtabb tavakat jártuk körül, körül a kőre ugrálva bementünk a legmagasabb vízesés alá is, sebj, ha ránk permetezte hideg vizét. Itt több mint nyolcvan méter magasból zuhan alá a víz.

A következő májusban a postojnai cseppkőbarlangban voltunk. Szlovénia területén Ljubljanaig és tovább is motoros vonat vitt bennünket, ahol példás rend fogadta az utasokat, az ülések és az egész berendezés mintha új lett volna, úgy tartották karban. Minden vasúti kocsi egyik falára, jó magasan, hogy minden ülésről látható legyen, televízió volt szerelve, amely működött is. Útközben kávé, üdítőt kínálgattak egyenruhás, csinos lányok. Igaz, a menetjegy ára is jóval magasabb volt, mint nálunk, a Vajdaságban. Nálunk már akkor is elhanyagoltak voltak a sínbuszok, mára, 2007-re meg már annyira tönkrementek, hogy például Szabadka és Zenta között a korábbi öt járatból csak egy maradt meg. Az is bizonytalan. Most azonban a postojnai kirándulásunkról szeretnék csak írni, amikor még fiatalok voltunk, egészségesek, volt munkánk, rendes fizetésünk, amiből utazásra is futotta. Május elseje, a munka ünnepe akkor még nálunk többnapos ünnep volt, ilyenkor eljuthattunk akár még Postojnaig is. El is jutottunk mind a négyen. A barlang bejárata körül gyönyörű fenyőerdők kapaszkodtak a környező hegyekre, ameddig a szem ellátott. A barlang előtti tisztáson gyülekezett a nép, megvárták, míg összegyűlt néhány száz ember. Ekkor kitárult a széles ajtó, s kis nyitott födelű vagonok siklottak elénk, kettesével beülhettünk. Előbb azonban sötétképek pelerineket osztottak valamennyiünknek, s hamarosan kitűnt, nem hiába, igencsak hűvös a föld gyomra. Az előtérben a sziklafalról nagy betűkkel nézett le ránk a bányász-köszöntés: Sretno! (Sok szerencsét!) Az egész cseppkőbarlang óriási területen fekszik. Emberi kezek sínekkel átszőtt folyosókat alakítottak ki benne. Az érdekesebb cseppkövek élesen meg voltak világítva, sok helyen félhomály uralkodott. Sok volt a különféle figurára emlékeztető cseppkő. Az egyik például Máriára hasonlított, a karján ülő kis Jézussal. Rengeteg pénzérme volt köréje dobálva. Más képződmények állatokra, virágokra hasonlítottak. Rengeteg

•

színárnyalatban pompázott az egész barlang attól függően, milyen anyagot mosott ki a csepegő víz a talajból évezredekken át. A legnagyobb barlangban, amelyet Koncertteremnek hívtak, kiszállítottak bennünket a vagonból. A barlang közepén sekély vizű tavacska volt, amelyben a világon egyedülálló állat élt: čovečja ribica (barlangi gőte). Ez egy teljesen átlátszó, halra emlékeztető állatka. Mivel örök sötétségben él, nincs pigmentációja, színtelen, átlátszó. Egy ideig sétáltunk még a megengedett helyeken. Sok helyen ott állt a tábla: Továbbmenni tilos! Ezeket, a részeket a tábla titokzatossá tette, s kitartóan fúrtuk a szemünket a félhomályba, vajon miért tilos. Ott is éppoly széles, fodros, sokszínű köcsipkéket, lelógó ezerformájú cseppkövet láttunk, mint máshol. Valószínűleg azokon a helyeken még nem volt biztonságos folyosó kialakítva.

Szkopjében, Macedónia fővárosában egyedül voltam abban az időben, amikor az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete elnökségének az elnöke voltam. Az évi közgyűlésünket tartottuk ott. Szkopje modern várossá lett újjáépítve az 1963-as földrengés után. A szörnyű tragédiára, a gyönyörű új vasútállomás mellett egy meghagyott régi oszlop emlékeztetett, egy falióra van rajta, amelyik abban a pillanatban állt meg, amikor a földrengés összedöntötte a várost. Reggel háromnegyed haton állnak a mutatók. Nagyon sok embert álmában ért a halál. A modern lakótelepek között itt-ott romos, régi épület maradványai állnak, valószínűleg emlékeztetőnek szánták a szörnyű pillanatra. Csak hát azt is észre kellett vennem, hogy a romokba romák költöztek, jellegzetes laza életmódjuk következtében szeméttelpeppé változtatva környezetüket.

Telelni is voltunk néhányszor. A lányok téli iskolai szünetét így használtuk ki. Néhányszor Zlatiboron, s kétszer Szlovákiában, az Alacsony-Tátrában, Smokovecen. Zlatiboron enyhébbek a lejtők a hegyoldalakon, ott tanított meg bennünket a Pajo síelni, a lányokat is, engem is. Elmondom már azt is, honnan tudott az én párom, szegény bácskai gyerek letére még síelni is. Onnan, hogy katona Szlovéniában volt, ejtőernyős csapatban, annak is a felderítő részében. Háború esetén őket szokták elsőként bevetni az ellenség területére, hogy felderítsék a vidéket. Ha élve földet érnek szegények, egyformán fel kell találniuk magukat, ha történetesen sebes sodrású

•

folyóba viszi őket az ejtőernyőjük, avagy hófedte hegycsúcsra. Ezért a hadsereg sok mindenre kiképezte őket. Többek között úszótanfolyamon vettek részt, síelni Bled környéki helyeken, Pokljukán voltak. Ezért volt nekem is, a lányoknak is mindenben nagyszerű tanítómesterünk a Pajo. Magabiztos, határozott viselkedése miatt a világ végére se féltünk volna elmenni vele.

Amint mondtam, zlatibori teleléseinken, tanulgattuk a síelés tudományát, de be kell vallanom, a lányoknak jobban ment, mint nekem. Sebj, szánkót is mindig vittünk magunkkal, azzal is órák hosszat lehetett repülni a tükörsimára csúszkált pályákon, s a szán kormányzásához bizony szintén nem kis ügyesség kellett. Szinte minden telelésünkön friss hó is esett, az erdő koronái roskadoztak az óriási hópárnák alatt. Ha közben néha-néha kisütött a nap, napozni is lehetett. A szikrázó hótakaró visszaverte az ibolyántúli sugarakat, s nagyszerűen lebarangoltunk. A környező hegyeket bebarangolva nem egyszer átfagyva, elgémberedett végtagokkal érkeztünk lakásunkra, de semmi volt az, Szabadkára jókedvűen, egészségesen tértünk vissza.

Smokovecen, Szlovákiában is jól éreztük magunkat csak azt nem értettem, miért hívják azokat a hegyeket Alacsony-Tátrának, mikor nekem borzasztó magasak voltak. Lomnicén azt hittem, a felvonó felfelé kapaszkodása soha sem ér véget, egyenesen az égbe visz bennünket. Úgy tűnt, egy örökkévalóságig emelkedtünk, már rég elhagytuk a település utolsó házát, végeláthatatlan erdőfenyőkön kívül nem láttunk mást a felvonó ablakán át. Egyszer, talán félúton lehettünk a csúcsgig, megállt velünk a felvonó. Több száz méteres szakadék felett lebegtünk egy félórányit. Az állandóan fújó szél kedvére játszott a felvonónkkal. A gyerekek miatt még vigyázni is kellett, el ne áruljam magam, én is rémségesen félek. Velünk volt a húgom, a Kati a lányaival és a férjével, egyre igyekeztem kézsorítással a tudtára adni, tartsa már magát. Nagy nehezen, apró döcögéssel elindult a felvonó. A csúcson hidegen sodorta a szél a havat, de a napsütésben minden szikrázott. A húgomék hamarosan levonultak, mi négyen megvártuk az utolsó levonó idejét, senki sem volt rajtunk kívül a hegyen. Síeltünk, gyönyörködtünk a félelmetesen nagy erdőben, s hallgattuk az itt-ott megszólaló madarak énekét, a rengeteg hóban is jelenlevő élet jelét.

• SPANYOLORSZÁGI UTAZÁS •

1990 augusztusában mentem nyugdíjba. A párommal elhatároztuk, hogy a pénzt, amit végkielégítésként a kórháztól kaptam, utazásra fogjuk költeni. A Putnik utazási iroda szervezésében Spanyolországba, Palma de Mallorcára készültünk. Nagyon izgultam, mert repülővel most utaztam először. Október huszadikától volt csak szabad hely a csoportban, amely Spanyolországba indult. A Putnikban azt mondták, nem kell félni, ott még meleg van, fürödhetünk majd kedvünkre. A vasútállomásra október 20-án délután két órakor vitt ki autóval a Nellike. Belgrádi vonattal mentünk. Már sötétedett, mire a kivilágított röptérre értünk. A nemzetközi tolóablakot kerestük. A termet meg is találtuk. Nyilak, feliratok vezettek oda, de olyan salterfélét sehol sem láttunk. A termekben széksorok álltak, itt-ott embercsoportok üldögéltek, de olyan közböcs arccal, mintha mindegyik öröktől fogva tudta volna, hogy mi a teendője. Néhány percnyi tétova tekingetés után felfedeztük a tolóablakot, s megmondták a 214-es csomagátvevőnél szokott jóval az indulás előtt kint lógni a Putnik táblája. Most már nyugodtabban üldögéltünk, álldogáltunk, sétálgattunk, s nézegettük a hol áradó, hol apadó tarka tömeget. Egyik sétám közben felfedeztem a Putnik kiakasztott tábláját. Meg is kaptam a repülőjegyeket azzal a megjegyzéssel, hogy őrizzük meg, mert vissza is szólnak. A csomagátadásnál fizetni kellett. A mögöttünk levő párnak nem volt aprója, s tőlünk kértek. Megismerkedtünk, és az egész nyaraláson együtt voltunk. Zomboriak voltak, Marica és Vlado. Valamivel fiatalabbak nálunk, kereskedő mind a kettő. Nemsokára megvolt az útlevél-ellenőrzés, ami ugyancsak formális volt, pecsétet se ütöttek bele. Ennél felületesebben már csak a Palma de Mallorca-i reptéren nézték meg, a gépről leszálló menetnek szépen integetett a rendőr a kezével, hogy csak menjünk, menjünk, ne is lásson már bennünket. Végre kétórányi várakozás után a hangosbemondó közölte, hogy beszállhatunk. Minden csomagunkat egy futószalagra kellett tenni, átröngenezték. Még ácsorogtunk vagy fél órát, s végre egy zárt folyosón át feljutottunk a repülőbe. Kedves lány fogadott bennünket, s megmutatta a helyünket. Azon lepődtem meg legjobban, milyen keskeny belülről egy repülő, meg azon is, minek kérdezték, hogy dohányozunk-e, mikor a dohányzók sorában ülő férfinak, ha

•

átnyúlok, kivehettem volna a kezéből a cigarettát. Csak nem látja a füst az utat a két széksor között? Azután meg újra meglepődtem, mert a füst valóban nem szállt a mi felünkre. Később jöttem rá, a dohányosok széksora fölé valószínűleg füstelszívó volt beépítve. Hamarosan megindult a gép, egy jó sor futás után elvált a földtől, s folytonos emelkedéssel elérte az ezer méter magasságot. Nem lettem rosszul, csak a dobhártyám feszült. Süketnek éreztem magam, ami gyorsan elmúlt, amikor a magasban voltunk. Alattunk Belgrád fénylő gyöngykoszorúnak látszott, majd eltűnt. A mellettem levő ovális kis ablakon keresztül a vaksötétben időről időre apró fénycsomókat láttam kisebb-nagyobb területen. A légiutas-kísérő üdítőt osztogatott, majd hamarosan hozta a vacsorát. Az előttünk levő üléshez erősített asztalkát lenyitottuk, műanyag tálkákban volt a vacsora: sajt, szalámi, saláta, tea. A feketekávét Róma fölött ittuk. A pilóta félrebillentette hol egyik, hol másik felére a gépet, hogy jobban lássunk. Rengeteg fényt lehetett látni. A Pajo egy fénycsomóról biztonsággal állította, hogy az a Szent Péter-bazilika. Egy fél óra múlva a pilóta bejelentette, hamarosan leszállunk, s néhány adatot is közölt, például, hogy Palma de Mallorcában 17°C van. A röptéren egy Vesna nevű lány várt bennünket, ő volt az idegenvezetőnk. Elvitt bennünket a hotelunkba, amit Hotel Balmesnek hívtak, négyemeletes, kívülről nagyon mutatós, a bejárata csupa zöld folyondár. A mi szobánk a 426-os lett a negyedik emeleten, jó csöndös hely. A szoba kétharmadát két régies, barna, faragott faágy foglalta el. A fürdőszoba szép volt és tiszta, nagy tükörrel. Meleg víz volt, de szappan sehol. Másnap tudtuk meg, hogy egész Spanyolországban ez a szokás. Ily módon egy szezonban rengeteg pénzt takarítanak meg. Éjjel fáztam, másnap kértünk még egy-egy takarót. Reggelire menet kinéztünk a folyosó ablakán, ami az utcára nézett, s láttuk, a Marica és a Vlado már sétálnak. Az étteremben svédasztal várt bennünket. Olyan volt akkor reggel, s továbbra is, az egész nyaralásunk alatt, mint egy mesebeli terület asztalkám. Volt tojás, szalámi, kifli, fánkféle, vaj, tejföl, többféle kenyér, tea, tej, kávé, kakaó. Evés közben csatlakoztak hozzánk Maricáék is. Utána a sarki pénzváltóba mentünk, ahol száz dollárért kilencezer-száznegyven pesetát kaptunk. Ott már akkor a pénzváltók és üzletek egész vasárnap

nyitva voltak. Még aznap Vesnának ki kellett fizetni a nyaralásért a maradék dollárrészt, százharmincöt dollárt fejenként. Az első részt még Szabadkán dinárban kellett átadni.

Sétáink közben szinte mindig hideg szél fújt, a pulóver majdnem állandóan rajtam volt. Sok embert láttunk ugyan háttalan trikóban, alignadrágban, borzongtam, ha rájuk néztem, de biztos északi országból voltak, hirtelenszökek, valószínűleg skandinávok. Azok félmeztelenül is jártak, s állandóan fürödtek. A Pajo ugyan nem skandináv, de naponta megfürdött, semmi baja se lett. Én egyetlen egyszer merészkedtem be a tengerbe, akkor is óriási hullámok voltak. Fürdőruhára többször is vetkőztem ugyan, de a parton, nyugágyon napoztam. Csoporttársaink felöltözve üldögéltek fél napokat, gyönyörködtek a tenger bravúros mutatványaiban. Fehér, habos csipkehullámaikat variálta millió változatban az egész kicsiktől, amelyek hangtalanul siklottak ki a partra, a néhány méteresig, amelyek nagy robajjal törtek szét a part menti sziklákon, ezernyi csillogó csöppjüket küldve felénk. Vladóék ebéd után néhány órát a szobában töltöttek, azután folyton arra panaszkodtak, milyen zajosak az éjszakák, nem lehet aludni. Mi újra sétálni mentünk, s egész sötétedésig bolyongtunk. Újra bedagadtak a lábaim, de most már tudtam, hogyan kell enyhíteni a bajt. Húsz percig jó meleg vízben tartottam, reggelre felszívódott az ödéma, s aránylag jól tudtam járni.

Közvetlenül a tengerparton sétáltunk egy nagyon hosszú sétányon, ami piros betonból volt kiöntve, s két oldalt egy pálmásor szegélyezte melynek koronái fenn összeértek. Gyönyörű látvány volt. A sétány mögött rengeteg hotel, a bejáratok körül parkok, felfuttatott buja folyondárok, minden harsogó zöld, tele virággal. Elég sok fikuszfát is láttam, némelyik akkora, mint egy jókora akác. Fikuszfát előtte tizenöt éve Athénban fedeztem fel. Palackozott vizet ittunk, a csapból itt ihatatlanul sós víz folyik. Még az első vacsoránál egy fiatal pár szólított meg bennünket, holnaptól szeretnének velünk lenni. Néztem őket, a lányunkkal egyidősek lehettek. Sok fiatal volt a csoportban, de ők éppen minket választottak. Így most már hatan mentünk mindenhova. Hilda és Ottó szabadkaiak voltak, s most éppen nászúton voltak. Nagyon kedves fiatal pár volt, mindenről lehetett velük beszélgetni. Úgy beszéltük meg, hogy

másnap az Aqua citybe, azaz a vízi városba megyünk. A Pajo vezet bennünket busztól buszig, mint különben egész nyaralásunk alatt is, ő ugyanis egyszerűen nem tud eltévedni. A belépőjegy megfizetése után elkapott bennünket egy medvének álcázott alak, egy nő pedig lefényképezett. Mire a gyanútlan turista észbe kap, ötszáz pesetával kevesebb van a zsebében. A vízi városban rengeteg a látványosság. Hol fentről zuhog a víz, hol a föld alól bugyog elő. Százféle óriáscsúszda is van, ahol csak Pajo és Ottó csúsztak le. Következő nap Vesna bevitte a csoportot Palmába, a városba, a börtgyárba. Míg a gyárig jutottunk, átutaztunk egész Palmán. Gyönyörű város, tele pálmával, ezernyi hotellel, pazar villákkal, milliónyi üzlettel. A börtgyárnak titulált épület tulajdonképpen egy nagy varrőüzem, de csak az elárusítóhelyre vezettek bennünket, ahol rengeteg bőrkabát, bőrtáska volt. Átbolyongtuk vagy háromszor a termet, s vettünk a Pajónak egy kabátot, nekem egy táskát. Utána a spanyol áruházba mentünk be, négyemeletes, rengeteg áruval. Mellette volt az amerikai áruház, már senkinek se volt ereje bemenni. Egy parkban pihentünk, s az egyik sarkában felfedeztünk egy nagy ódon katedrális. Négy társunk kint maradt a padon, a Pajo meg én izgatottan léptünk be az óriási templomba. Az ódon székesegyház belülről ámulatba ejtő. Tizenhat oltár van benne, s erős félhomály. A két oldalhajóban az oltárok védőrács mögött vannak. Az egész templom belsejével a szigorúság és a szomorúság benyomását kelti. Valószínűleg az inkvizíció virágzása alatt épülhetett. A halál jelenléte szinte mindenütt érezhető volt. A márványpadlón sok helyen mozaik halálfejek voltak kirakva fekete márványból. A jelenlevő különböző turistacsoportok vezetőinek nyelvét nem értettük, pedig sok mindent szerettem volna megkérdezni. Másnap a Vesnánk azt mondta, ő ilyen helyekre nem szokta vezetni a csoportját, mert a mi emberünket ez nem érdekli. Nem is voltunk egyetlen múzeumban sem.

Szerdán egy ideig szélcsend volt. Nagyszerűt úsztam én is, mindannyian napoztunk. Hildáék, akik tejfehéren jöttek, még meg is vörösödtek. Hat óra felé már esteledett, a strand gyorsan kiürült, csak a sásból épített kis kerek tetők sora állt egy lábon őrt strandhosszat, ameddig a szem ellátott. Vacsoraidőig kószáltunk, nézegettük az épületeket, mindenki választott magának házat, én is. Nem látszott

•

többnek három-négy szobásnál. Földszintes volt, gyönyörű. A kiskaputól a bejáratig a járda két oldalán ismeretlen bokrok. A teraszt folyondárok takarták el, de az ablakokat, a tetőt is, szinte az egész házat. Mint Csipkerózsika vára. A többiek, ahogy mentünk, új és új házat választottak maguknak, de én csak ezt az egyet.

Csütörtökön egész napos programunk volt, autóbusszal vittek bennünket Drachra, egy cseppkőbarlangba. A sofőr mellett egy idősebb spanyol férfi ült, három nyelven beszélt szinte megállás nélkül egész úton: olaszul, angolul és németül. A Vesna lerövidítve fordított. Elmondta a sziget történelmét. Bizony ők is sokáig más népek uralma alatt, kizsákmányolva éltek, nekik is meg kellett vívni szabadságukat. Most szabadok. Turizmusból és földművelésből élnek. Valóban hosszú kilométereken át az út két oldalán megművelt földek váltogatták egymást narancs-, mandarin- és citromültetvényekkel. Úgy állt az érett narancs a fák alatt, mint nálunk az alma. Itt télen is legfeljebb tíz fokig esik le a hőmérséklet, némely növényből évente háromszor szüretelnek. Rengeteg szélmalomhoz hasonló vitorlát láttam, minek segítségével a földből kerékre szerelt lapátokkal emelik ki a vizet három-négy méter mélyről az öntözéses gazdálkodáshoz. A falvak mediterrán jellegűek lapos tetővel, nagy teraszokkal. Első állomásunk Manacában volt, a gyöngygyárban. Az üvegfalon át láttuk, hogyan válogatják, fűzik a gyöngyöt. Azt is elmondták, hogy ez a gyöngy őrlött kagylóból készül, és még sok másból, ami a legszigorúbb titok. Az elárusító-csarnokban, szintén üveg alatt, csodás gyöngykoltemények halmazát bámulhattuk meg. Egy nyakék többbe került, mint a mi egész nyaralásunk. Azért a Marica, a Hilda és én is vettünk egy-egy szerényebb gyöngysort. Utána autós szafari következett, ami annyit jelent, hogy az állatok szabadon mozoghattak az állatkertben, s mi autóval mentünk lassan közöttük. Persze csak növényevők voltak, és gázlómadarak. A majmok megszállták a buszunkat: csüngtek a tükrökről, a tetőről, mindenhol, lesték, mit kapnak. Végre tíz-négy óra körül Drachra értünk. Megvárták, míg összegyűlt egy csoport, s mehettünk befelé. A barlang belülről csodálatos. Kisebb, mint a postojnai, de van olyan szép. Sok helyen most is csöpög a víz, tehát folyamatban van a sztalagmitok képződése. A barlang fenekén több helyen tó van, s egyszerű fényhatásokkal fokozták a csodálatos

látványt. Itt elmeséltek nekünk egy legendát, mely szerint valamikor sárkányok lakták, amelyek éjszakáként kijöttek, hogy nőket raboljanak, és megegyék őket. A betévedt pásztorok találtak is csontokat. A legnagyobb barlangot felfedezőjéről Martinnak nevezték el. Itt most hosszú padsorok voltak, s beültettek bennünket. Leoltottak minden fényt, s a sötétből a szurokfekete tavon három kivilágított csónak közeledett teljesen hangtalanul, az egyiken háromtagú zenekar volt, komolyzenét játszottak. Lassan körüljárták a vízbe csüngő, a vízből kiálló, tompán fénylő cseppköveket, s közben szólt a zene. A barlang falai sokszorosán adták vissza. A közöttünk ülő németek együtt dúdoltak a zenekarral. De hát mi ugyebár nem igénylünk zenei nevelést sem. Utána beszálltunk a csónakokba, és a szurokfekete tavon a kijárat felé vittek bennünket. Borzongató élmény volt.

Utána még egy hatalmas üzletbe vittek el bennünket, ahol vagy hatvan hordócska likőr tartalmát kóstolhatta meg, aki akarta.

Pénteken úgy fújt a szél, hogy majd elvitt bennünket. Éjjel-nappal szóltak a kikötőben lévő hajók árbocaira szerelt kolompok. Ettől az erős harangjátéktól még aludni sem lehetett. Este spanyol zenét hallgattunk egy pincehelyiségben, a Bandalerosban. Fiatal lány volt az énekes, s az éneklés mellett hosszú, fodros szoknyájában áttáncolta az éjszakát.

Ami pedig a Putnik utazási irodát illeti, nem füllentett, csupán elhallgatta, hogy 17 fokban csak az északi országokból valók fürödhetnek még Palma de Mallorcában. Vesnát sem okolhatom a tiszta bizniszturizmus beállítottságáért. Igazából mi voltunk tájékozatlanok. Még itthon be kellett volna egy helyi térképet szerezni egy kísérő könyvvel valamilyen érthető nyelven. Egyébként Palma gyönyörű.

• VESZEKEDTÜNK IS •

Elhatároztam, hogy megírom veszekedéseinket is. Bizony civakodtunk, vitatkoztunk eleget. De min is? Napokig gondolkodtam. Hihetetlen! Semmi konkrét dolog nem jutott eszembe. Mi a csodának kellett annyit veszekedni, ha egy jó kiadós vitatkozás sem jut az eszembe! Már kezdem megérteni az egészen idős, aranylakodalmas házastársakat, amikor szinte sorra azt vallják, ők soha sem veszekedtek. Fölháborít a hazudozásuk! Az nem igaz, hogy két ember le tudjon élni egymás mellett ötven évet anélkül, hogy hangos szó hagyná el a szájukat. Elvégre két különböző egyéniség lett összezárva hosszú-hosszú évekre. Ha másban nem, abban mindenesetre különböznek, hogy az egyik férfi, a másik nő. A legtöbb veszekedés is, gondolom, ebből adódik. Most, hogy töröm a fejem, min hangoskodtunk annyit, rájöttem az igazságra. Az aranylakodalmasok mindent elfelejtettek! De mi még csak negyvenöt éves házások vagyunk, eszembe kell jutnia néhány esetnek. Nem hiába összpontosítottam a múltra napokig, néhány dolog bejött.

Nem az első, de kétévi házasságunk addigi legkomolyabb balhéja volt a következő eset. Akkor még délelőtt dolgoztam, délután iskolába jártam, az egészségügyi középiskola harmadik osztályába. Olga néhány hónapos volt. Az anyósoméknál laktunk, ők vigyázták a kislányt. Az anyósom főzött is mindenkire, de a pelenkamosást már nem vállalta, így is sok feladat hárult rá, s beteg is volt. Így sokszor Pajo mosta a pelenkákat, vagy én késő este, amikor az iskolából hazaértem. Aznap, amikor beállítottam az iskolából, láttam Pajo sehol, a szennyes a kosárban. Kérdeztem, hol a Pajo. „Elment az egyik barátjához.” Egyből előntött a düh. „Legalább a pelenkákat leáztathatta volna!” Az anyósomnak se kellett több. Igazából jó asszony volt, de ami sok, az sok! Ennyire kihasználni a fiát! „Tulajdonképpen miért mentél te férjhez, mielőtt az iskolát befejezted?! Szegény fiamat ennyire megalázod. Hát még az is baj, hogy a barátjához elment?!” Izzott körülöttünk a levegő. Ránéztem. Megdermedtem. Berohantam a szobánkba. Az Olga nagy nyugalommal játszott az ágyán. Az órára néztem. Pont elérem még a Zentára induló utolsó vonatot! Egy pillanat alatt összekaptam a kislány holmiját, s az enyémet is, ami egy táskába belefért. Kocsiba vágtam az Olgát s kirohantam a szobából. Apósom, anyósom megszeppenve álltak a

szobájuk ajtajában. Szó nélkül csaptam be mögöttem az előszoba ajtaját. Elértem a vonatot. Zaklatottságomat szüleimnek sem sikerült csillapítani. Reggel, még mielőtt valamiféle elhatározásfélére jutottam volna, az ajtómon Pajo kopogott. Csak úgy ömlöttek belőlem a mélyen megsebzett ember szavai. Szó nélkül hallgatott, míg csak mindent ki nem adtam magamból. Utána szólalt meg: „Igazad van. Mégis kérlek, ha lehet, gyere haza, s hozd az Olgikánkat is! Hozzám jössz, nem anyukámhoz. Én már beszéltem vele, ilyen többet nem fog előfordulni. Különben is elhatároztam, amint csak lehet, házat veszünk, akármilyen kicsit is, s külön leszünk. Kérlek, bírd ki még ezt a kis időt!” A legközelebbi vonattal mentünk mindhárman Szabadkára. „Honnan tudtad, hogy ide jöttem?” – kérdeztem az úton. „Számomra egyértelmű volt. Hová mehettél volna?”

Körülbelül húsz év múlva még egy éjszakára visszamentem Zentára. Akkor már jó pár éve nálunk laktak a szüleim. Betegek is voltak, nem is volt miből élniük, úgy gondoltam, legjobb helyen lesznek nálam. Házasságomat elég egészségesnek, stabilnak éreztem, azt hittem, elviseli ezt a terhet is. Azután kiderült, nem könnyű feladatot vállaltunk. Mert ketten vállaltuk. A Pajo meg én. A férjem megértő volt a szüleimmel szemben, általában majdnem mindent tolerált. Majdnem mindent. De azért néha nála is betelt a pohár. Ilyenkor összevesztünk. „Pajo, hogy beszélsz anyukával?” Vagy: „Mit mondtál már megint apukának?” A szüleim nekem panaszkodtak, a Pajo is, ha már elege volt. Egyszer az ő idegei is felmondták a szolgálatot, s kiabált, ahogy a száján kifért. Álltam egy darabig, a kabátot se vetettem le, a táskám is még a kezemben volt. Kirohantam a házból. Egyenest az állomásra. Zentán a szüleim eladták a házat akkor, amikor hozzánk költöztek, de meghagytak egy kis melléképületet, arra az alkalomra, ha nyáron valamiért hazamennének. Ebbe a kis házba nyitottam én be. Tél volt, dermesztő hideg, az ágy jegelt, reggel már kékre fagyva ültem az ágy szélén. Hamarosán zörgetett a kapun Pajo. Ekkorra már nagyon elkeseredtem, tudtam, haza kell mennem, s mindent ott folytatni, ahol abbamaradt.

Ma, negyvenöt év házasság után is összezörrenünk néha. Rekkenő nyári időben, miután megfőzte az ebédet, hazahoz a piacról. Ebédhez friss uborkáért megyek az uborkás sátorba. Utam a krizantémos

•

ágyás mellett vezet el. Visszatérve megkérdem: „Mikor locsoltad utoljára a legöregebb krizantémágyást?” „Tegnap” – mondja nagy lelki nyugalommal. „Ne mondd! Azért olyan száraz a homok a sorok között! Egészen le vannak konyulva a krizantémok. Legalább három napja nem lettek locsolva.” Vagy tavaszi nagy virágültetések, cserepezések idején, amikor hihetetlenül gyorsan ürülnek a tűzegek zsákai: „Pajo, elfogyott a tűzeg! Hogy cserepezzek most?” „Miért nem szóltál időben? Van négy zsák tűzegre pénzünk a számlánkon? Most már csak holnap reggel tudok hozni, miután kivittelek a virággal a piacra.” Igaza van, de akkor én már olyan mérges szoktam lenni, hogy fél napra eláll a szavam.

Lám, egész jól bele jöttem! Azt hiszem ideje abbahagynom.

• AMIKOR KÉT DECI TEJFÖLT ÉRT A NYUGDÍJAM •

1991 nyarán kitört Jugoszláviában a polgárháború. A tagköztársaságok önállósították magukat, a régi szép nagy Jugoszlávia nincs többé. Szerbiában Slobodan Milošević vette kezébe a hatalmat. Szerbia-szerbe tüntetéseket szerveztek, még az iskolásokat is kivonultatták az utcára. Így kezdődött. Most pedig fegyverrel lövik egymást. Májusban még legszörnyűbb jövedölésként se adta volna ki az agyam ezeket a történeteket. Távoli égzengésként halljuk a bombák robbanásának moraját. 1993-ra az évek óta tartó infláció felerősödött, felgyorsult, az év végére 60 százalék lett. A hiperinfláció terhe alatt nyögött az ország, azaz a Kis-Jugoszlávia. A nyugdíjakat kéthetente, majd hetente adták, a végén két deci tejfölt ért a nyugdíjam, ha első nap felvettem, mert másnap már annyit sem. Több nyugdíjszelvényt fel se tudtunk venni, mert órákig kellett érte állni, s a bankokban csak elvétele volt pénz. A nyugdíj mellett mi a férjemmel kertészkedtünk a gyümölcösben, de augusztusban már olyan méretű volt az infláció, hogy nem volt érdemes összeszedni a termést, s kivinni a piacra. Például tíz csokor virág – vasrózsám, szegfűm, nyári-őszi rózsám volt – árán tudtam volna venni egy pékkiflit, ha lett volna, aki megveszi csokraimat. Egy csokor előbb tízezer, százezer, egymillió, tízmillió, s a végén százmillió dinárba került. Az emberek szidtak, sértegettek. Kinek képzelem én magam, elment az eszem, nem szégyellem a számon kiejteni ezt az óriási összeget? Augusztusban még árultam a paradicsomot. Gyönyörű volt és sok. Ötven-hatvan kilogrammot eladtam, mellette uborkát, almát, s a végén aznapra volt élelemre pénzem. Augusztus végére már szinte semmit sem tudtam eladni. Az asztalokon körülöttem a gyümölcsök, zöldségek helyett egyre többen mást kezdtek el árulni. Mindent, amit nálunk a boltokban már nem lehetett kapni. Ahogy gyorsult az infláció, úgy ürültek ki a boltok. A tegnap még gazdagon ellátott áruházak üresen kongtak. Egyszeriben minden eltűnt, még az élelmiszer is a boltokból. Se cukor, se olaj, se liszt. A piacon viszont minden megjelent. a hátam mögött egy Dušana nevű fiatalasszony árult. Ukrajnából hozott technikai árut: kávédarálót, mixert, többféle búvárpumpát, konyhai edényeket, törülközőt, gyermekkabátot, hosszabbító zsinórokat, s ezer más holmit. Amint eladott valamit,

•

hozzám hajolt: „Most öt márkát kerestem.” Legközelebb: „Most tíz márkát kerestem.” Akkor már a piacon német márkában, forintban és schillingben fizettek. Időről időre nagy rendőri razziák voltak. Körbefogták a piacot, se ki, se be. Rengeteg árut elkoboztak, a pénz is kiszedték a zsebekből. Ahogy elvonultak a rendőrök dugig rakott teherautójukkal, jöttek vissza az árusok, s a vevők is. Dušanka már hetek óta sugdosta a fülembé, hogy most tíz márkát keresett, most még többet. Egész nap nem tudtam akkora értékű zöldségfélét eladni, mint amennyit ő egyetlen bűvárpumpa eladásával keresett. És őt senki se sértegette. Jöttek az emberek, ki tudja, honnan, Szerbiából, Boszniából óriási táskákkal s mindent felvásároltak, kivéve persze az én kerti árumat. Mit mondjak? Egyre hülyébbnek éreztem a helyzetemet. Miért akarok én mindenáron éhen halni ilyen pénzkereseti lehetőség mellett? Addig-addig emésztettem magam, míg elhatároztam, elmegyek a Dušankával Ukrajnába. A férjem hallani sem akart róla. Én érveltem. Most sem tudunk már megélni, mi lesz velünk a télen? Miből vesszük meg a szénét? Múltak a napok, a virág ott nyílt el a szárán, az alma ott rohadt meg a fák alatt, a paradicsom is tönkrement. Mit csináljunk? Mi lesz velünk? A gyógyszertárak már rég üresek, édesanyámnak nyolcfajta gyógyszerre van szüksége állandóan. A neki szükséges nélkülözhetetlen gyógyszereket egytől egyig meg lehet venni a privát gyógyszertárakban. Honnan vegyük rá a pénzt? „Pajo, én elmegyek Uzsgorodba a Dušankával.” Egy hónap múlva beleegyezett a férjem, mehettem. Nem mondhatom, hogy nagy tehetség voltam a svercelésben. De törekedtem. Mindenben a Dušankát utánoztam. Önálló ötletem alig volt. Szegény fiatalasszony türelmes volt velem. Segített, amennyit tudott, ám először a saját árúját szerezte be, s nekem, ami jutott. Hozzá képest kezdőnek is kezdetleges voltam, de így is meg voltam elégedve. Cipeltem a dög nehéz bűvárpumpákat. El is adtam mindent. Ma sem értem, hogy tudtunk annyi bűvárpumpát eladni. Minek kellett az a nagy táskás embereknek?

Azokban az években a piacon láttam árulni nemcsak sok kolléganőmet, aki még dolgozott a kórházban, hanem orvosokat is, specialistákat, akik szintén munkaviszonyban voltak. Akkor a piacok éjjel-nappal dolgoztak. Az éjszaka folyamán vonatokkal, autóbuszokkal

•

érkezett embertömeg végighömpölygött az asztalok sora között, a lötyögő táskák hamarosan degeszre voltak tömve, reggelre már újra vonaton ültek, s érkeztek az új csoportok. a piaci asztalokért külön bért fizettünk éjszakára, külön nappalra. Egy asztalon több árus váltotta egymást. Sűrűn hajba kaptak a hely miatt. Az asztalok mellé az átjárókba az emberek saját kis asztalkáikat állították, a falaknál a földön is árultak, főként a románok. a legolcsóbban tőlük lehetett vásárolni. Egy időben gyönyörű kávéscsészéik voltak. A razziák pedig állandóan ismétlődtek. Az emberek között futótűzként terjedt a rendőrök közeledtének híre. Villámgyorsan csapták táskába a holmikat, nem egy dolgot eltörve, elveszítve tapostak egymáson keresztül, férfiak, nők, gyerekek. Taszították, lökték, nyomták egymást, némán, szótlanul, riadt tekintettel. Szerencsésnek érezte magát az, akinek sikerült a piacot körülvevő kerítésen kívültre jutnia. A gyakori éjjeli áramszünetekben sokat loptak. Gyertyafény mellett árultunk. Egyszer egy ilyen gyertyafényes árulás alkalmával tőlem is elloptak egy egész táska árut. Valaki a körülöttem levő árusok közül lehetett, aki jól ismert bennünket, mert másnap megtaláltuk az üres táskát a saját autónk alá gyömöszölve a piac udvarában.

A rengeteg izgalom, kockázat, fáradság ellenére is voltam néhányszor Ukrajnában, az ukrán határhoz legközelebb eső városban, Ungváron. Oda vitt bennünket az autóbusz. Ott a piacon és az üzletekben vásároltunk. Villanykörtét, vízpumpát, miegymást. Különben ott még nagyobb volt a nincstelenség, mint nálunk. Akkor éppen rendes pénzük se volt, csak kis kartonlapra nyomott számok a náluk is szárnyaló infláció miatt.

A párom és én tavasszal újra beültettük a kertünket. Közben csoda is történt. Az állam elvégezte denominációt, s egy bizonyos időre stabil lett a dinár, többek között az új kiváló pénzügyminiszternek, Avramovićnak köszönhetően. Közben új frontok születtek Bosznia-szerbe, Horvátországban is folytatódtak a harcok. Az áldozatok száma folyton nőtt. Az öldöklés leállítása céljából a világ embargó alá helyezte a Kis-Jugoszláviát, az ország nem szállíthatott semmit külföldre, s nem is hozhatott be. Többek között a benzin is eltűnt a töltőállomásokról. Csak ritkán lehetett hozzájutni, akkor is méregdrágán. A piacok környékén új áru jelent meg, a benzin. Főként

•

Magyarországról hozták, volt, aki naponta többször is fordult a két határ között. Óriási sorok voltak már eddig is a határon, most hét-nyolc órát kellett várni rendszeresen, mire kijutottunk, ugyanannyit vissza. Az élelmet (húsokat, hústermékeket, tejtermékeket), és szinte minden mást is, a magyaroktól hoztuk. Közvetlenül a határ mentén gombamód nőttek az éjjel-nappal nyitva tartó boltok, benzinkutak. Óriási forgalmat bonyolítottunk le a szomszédunknál. Ma már elvétve működik egy-egy bolt a rendes munkaidőben. Az ott bevásárolt élelmet az ócskapiacra árulták a micink, már amit a rendőrrazziák meghagytak nekik. Az embargó a népet még nagyobb nyomorba döntötte, de a politikusokra nem hatott, borzasztó vérfürdőkről, egész falvak kiirtásáról keringtek a hírek.

1999. március 24-én, szerdán este nyolc óra körül a NATO bombázni kezdte Belgrádot, Újvidéket, Zombort, Kúlát, Kragujevacot, Prishtinát és más városokat. Azt mondják, csak katonai objektumokat bombáznak. Azóta szinte állandó a légiriadó, éjjel-nappal szól az idegtépő sziréna. A fent említett városokra, de főként Belgrádra és a kosovói helységekre állandóan hullnak a bombák. Az éjjel például Újvidéknél a Dunán, a Szabadság hidat bombázták.

1999. április 1. Húsvét hétfője van, érkeznek hozzám a locsolkodó rokonok: Perica, Joka, Braco, Attila. Látszólag minden olyan, mint tavaly, mint régen. Csak a beszédtema más. Nem tudjuk, nem lehet megkerülni a háborút. A NATO azt ígérte, hogy húsvétkor szünetelteti a bombázást, de nem lett belőle semmi. Azt mondta, szép az idő, jók a látási viszonyok, ki kell használni. Az éjjel is bombáztak. Újvidéknél a második, a legújabb hidat is felrobbantották. Maradt még egy. A bari vasútvonal is elment. A belgrádi Toplana épülete is oda van. Oda a čačaki háztartásigépgyár, és rengeteg más üzem, ami működött még a nyolc éve tartó polgárháború dacára. Oda van sok katonai létesítmény, középület. Sérültek meg iskolák, kórházak, lakóházak, a telefonhálózat, az internet, s rengeteg más dolog is. Kosovo romokban áll. A televízió a lakosság ezreit látjuk menekülni, kit teherautón, kit gyalog. Szinte minden nő kezében kicsi. Rengeteg a gyerek, minden családban hét-nyolc. Kosovo fele már szökésben van. Legtöbben Albániába, Macedóniába, Crna Gorába menekülnek. Ezt a belgrádi televízió lehetett látni.

Itt nálunk, Szabadkán a sűrű idegtépő szirénázáson, felettünk áthúzó, zúgó repülőkön kívül nem hallani mást.

Újra húsvét van. Pajo reggel elment a nyugdíjért, most adják a decemberi nyugdíjak második felét, s útközben fel akarja majd venni a benzinjegyeket is. Az előbb beszéltem Kati húgommal, s ő azt mondja, hogy az szinte lehetetlen. Ő ugyan felvette, de úgy, hogy reggel hatkor sorbaállt a Zvonko, a férje, kilenckor ő felváltotta, délután kettőkor ismét a Zvonko állt sorba, s háromkor már meg is kapták. Pajo mégsem vette ki a benzinjegyeket, inkább biciklivel megy meglocsolni a rokonságban levő nőket. Pedig vagyunk elég sokan, Szabadka minden tájára jutott belőlünk, még Palicsan is laknak néhányan. Estefelé még a gyümölcsösbe is ki kell karikáz-

•

nia, becsukni a fóliasátrak ajtaját éjszakára. Én itthon ülök, várom a locsolkodókat, olvashatnék is, de nincs türelmem. Nézhetném a televíziót is, de nincs kedvemre való műsor. A TV2 műsorát és az RTL Klubot levették a kábeltelevízióról, s helyére valamilyen görög csatornát kapcsoltak.

Kint gyönyörű idő van, igazi húsvéti, a természet pazar pompával ünnepel, a nyitott ablakon keresztül eljut hozzám is a vadgalambok bűgő turbékolása, a feketerigók kitartó, fészekrakó fütyörészése, s a dús bokrú sárga nárciszok édes illata.

„A háborúba ájult Szerbiából” kivándorolt Amerikába nagyon sok emberünk. Nemcsak magyarok, de horvátok és szerbek is. Az anyagi leromlás, visszafejlődés nagyon nagy volt, évtizedeket zuhantunk vissza, elviselhetetlen volt a lelki nyomor, a bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság. Az erkölcs egyre csak süllyedt, s nem lehetett sejteni sem, hol a vége az egész fájdalmas örületnek. Már mindenki mindenkit utált, gyűlölt, a rengeteg idetelepített menekült elhalászta a helybeliek elől azt a kevés munkát is, ami még itt-ott adatott. Nyolc év óriási idő egy ország életében. Hogy mennyi minden ment tönkre, szinte elmondhatatlan. Többek között tönkrement a biztonságérzetünk is. Felszaporodott a betörések száma, s a brutális titokzatos gyilkosságoké is. Szabadkán és környékén családokat irtottak ki, talán politikai okok miatt, talán másért. Én és a hozzám hasonlók megzavarodtunk. Nem értettük, mi történik és miért. Kik a gyilkosok? Hogy közöttünk sétálnak, az egészen biztos. Az utcán mentemben végignéztam a szembejövőkön, vajon így nézhet ki, aki az éj leple alatt családokat hagy maga után vérbe fagyva? Természetesen a Kis-Jugoszlávia borzalmas életét éberen kísérték a külföldiek is, s nem egyszer figyelmeztették Miloševićet és társait, hagyjanak fel az öldökléssel. Az embargó már nagyon régóta nehezedett ránk, de a politikusoknak meg se kottyant, folytatták az emberirtást. Gyűlölték, átkozták már a szerbek közül is sokan Miloševićet, vad szónoklatok hangzottak el ellene a rádióban, a televízióban, ám még mindig nemzeti hősnek tartották sokan.

A hónapokig tartó bombázás okozta rombolások mégis rákényszerítették a vezető politikusainkat, hogy Kosovo ostromát hagyják abba, s vonják ki a katonaságot. Vontatottan bár, de kivonult a szerb hadsereg Kosovóból. Helyét a nemzetközi rendfenntartó egységek foglalták el. Többé nem kellett rejtőzködni férfijainknak, nem vitték őket háborúba. Ám a miloševići rezsim a bombázás megszűnése után még egy évig tartotta magát, csak utána sikerült eltávolítani az állam éléről a milliókat gazdasági, erkölcsi nyomorba döntő Milošević Slobodant.

Még elmondom, hogy Szabadkára is hullott bomba. Az egyik a Ferenci Ibolya utcában egy lakóházra, azt mondják, mert ott rejtőzködött egy teherautóban a katonai radar, másik pedig a

•

Vörösfaluban a tévétornyot rombolta le. Palicsan a meteorológiai állomást bombázták. Az még ma is talány, hogy magában a tóban van-e bomba. Sokáig úgy tartották, hogy lent hallgat a tó fenekén, de a múlt nyáron szakemberek tüzetesen átvizsgálták a tó fenekét, és semmit sem találtak.

Hét éve már, hogy vége a háborúnak, múlt tavasszal Milošević Slobodan hágai börtönében meghalt. Nagyon sok más háborús bűnös felelt már tetteiért, de olyan élet, mint a háború előtt volt, talán soha se lesz már. Az emberek nagyon megváltoztak. Azt mondjam, hogy rosszabbak lettünk? A betörések, lopások egyre csak folytatódnak, továbbra is nagy a munkanélküliség. Mikor fogunk kikapaszkodni a gödörből?

A legszörnyűbb hír, ami 2000. február elején elért bennünket, a Tisza halála. Belefájdul a szívem, megáll az eszem! Mély szomorúság tölt el. Dolgozom reggeltől estig, a kezem jár, teszem a dolgom, mint rendesen, de nem tudok szabadulni a rémhírtől. A Tisza halott. Hát ez is megtörténhetett? Nézem az újságokban, a televízióban a döglött halak millióit a parton, a halak mellett az élettelen madarak felborzolt tollát, a szomorú, síró embereket, amint tehetetlenül topognak a Tisza partján. Észbontó, hogy ez is megtörténhetett. Megöljük környezetünket, saját magunkat. Kegyetlen világ ártatlan folyója! Évezredekken át a folyóban levő folyamatos élet néhány percen belül elhalt. Csak most látom, milyen dúsgazdag volt a Tisza. A partján levő városban születtem és nőttem fel, sok mindent hallottam róla kicsi koromtól fogva, mégis meglep, amit látok. Milyen rengeteg óriási hal volt benne. Csak most látom, amikor teherautóra rakják a tetemhalmokat. Bizony némelyik hal már nem ép. Abból a vízparti állatok ettek, vidrák, sasok, sokan mások. Innen a többi állattetem.

Romániában valamelyik vállalat ciántárolójának a gátja szakadt át, s sok ezer köbméter ömlött a Marosba, s onnan a Tiszába. Az óriási mennyiségű cián kiölte a folyó egész élővilágát.

Esténként ülök a televízió előtt, s nézem a folyót, mert minden nap mutatják, ugyanúgy folyik tovább, mintha mi sem történt volna. A partján újabb és újabb döglött halak, amiket kifognak a halászok. Hallgatom a jelentéseket. A Tisza már nem mérgező. A cián levonult, kioltva az életet egészen a folyó torkolatáig, az emberek, akik a folyóból éltek (nem is tudtam, hogy ilyen sok hivatásos tiszai halász van még) csak állnak magukba roskadva parton. A hírek vádaskodástól, vitától hangosak: Ki a felelős? Mekkora a kár? Ki fog kinek fizetni?

• BETÖRTEK HOZZÁNK •

Gyönyörű szeptemberi nap volt. A piac a vége felé járt már, néhány ember lézengett még, inkább csak sétáltak, nézelődtek, vevőre már nemigen számíthattam. Cserepes multiflórával, sok, apró virágú krizantémmal volt tele az asztalom és a környéke. Hét elején általában keveset lehet eladni, de ha nem ülök reggeltől délig az asztal mellett, biztos egy cseréppel sem. Itt kell, hogy legyen minden nap reggel héttől déli egy óráig. Néhány perc múlva itt a párom, tudom, soha se késik. Rakom vissza a cserepeket a ládába. Valóban megjött, s közös erővel folytattuk a teli ládák bepakolását az autóba. Szinte szabály, hogy pakolás közben egy-két vevő még leáll, kérdezzet, s általában abból a ládából szeretne egy virágot, amelyik már bent van az autóban. Zúgolódás nélkül szedjük ki a nehéz ládákat, mert nem szabad elfelejtenünk, hogy a vevő óhaja számunkra parancs. Ez a mai két asszony valóban vett is két-két cseréppel. Végre bepakolhattunk és indultunk. Ekkor ránéztem a férjemre. Olyan furcsán nézett rám vissza. „Veled meg mi van?” – kérdeztem meglepődve. „Betörtek hozzánk.” „Micsoda?” „Úgy, ahogy mondom. A konyhaablakon feltépték a szúnyoghálót, és ott másztak be. Szétnéztem minden helyiségben, de csak a fotelről hiányzik a táskád. Nem is emlékeznék ilyen pontosan, hogy ott hagytad tegnap, amikor hazaértünk a bankból, de ma reggel onnan vettem ki a bankkártyámat. Emlékszel, cserepet kellett vennem?” „A táskám? Abban volt mindkettőnk bankkönyvecskéje, az én új bankkártyám a PIN kóddal együtt, a személyazonossági igazolványom, s valamennyi pénz is. Szóltál valakinek?” „Nem. Előbb érted jöttem. Közel lakunk a piachoz, mire ezt elmesélte már haza is értünk. Kinyitottam az autó előtt a kaput, s indultam befelé. A bejárat sarkától odalátni a konyhaablakra. Valóban, a szúnyogháló szabálytalan alakban feltépve csüng, az ablakpárkányról konyharuha lóg. Belülről az ablak alatt radiátor van, s oda szoktam tenni a konyharuhákat. Most az illető kifelé másztában megakasztotta a lábával s magával húzta. Odamentem. A fehérre festett ablakpárkányon mintás talpú cipő nyoma. Az előszobát kizártuk, szétnézünk, de valóban csak a táskám hiányzott. A Pajo jelentette a rendőröknek, s néhány perc múlva két fiatal, tagbaszakadt rendőr meg is érkezett. Hamarosan felderítették, hogy két nagyobbacska gyerek lehetett, hátulról, a kerti szomszédunk kertjéből jöttek lenyomva a

régi drótkerítést. Jegyzőkönyvet vettek, s azt mondták, értesítenek majd, ha megtudnak valamit. Pajo felhívta második szomszédunkat, a Baloghot. Tudjuk, hogy ő mindig itthon van. Elmondta neki, mi történt, s kérdezte, esetleg látott-e valamit. Balogh azt válaszolta, hogy a kettőnk háza közötti épületbe jött a napokban a lakó tizenhárom-tizennégy éves fia az első házasságából, s vele lát állandóan egy két-három évvel idősebb roma fiút. Tanakodtunk, mit tegyünk, míg végül úgy döntöttünk, a Pajo engem kivisz a gyümölcsösbe, a két nagy sátor krizantémot feltétlenül be kell locsolni. Ő pedig bemegy a bankba, s letiltja a bankszámlámat, be se jött, nem is ebédelt, csak fordult vissza. Én viszont már nagyon éhes voltam, nekiláttam az ebédnek, amit a Pajo főzött, finom csirkepaprikást uborkasalátával. Elkezdtem a locsolást. A nagy kék hordó már el volt készítve, tele levéltrágyás vízzel, csak egy gombot kellett megnyomnom, a s a kis búvárpumpa már nyomta is egyenletesen a vizet. Cserépből cserépbe tartottam a cső végét s lassan haladtam a sátor ajtajától befelé. Míg egy sátort belocsolunk, kétszer kell újratölteni a hordót vízzel, bele rakni az újabb adag levéltrágyát. Igyekezniem kell, mindjárt este lesz. Nem csodálkoztam, hogy a férjem még nem jön, ki tudja, meddig tart egy bankszámlát letiltani. Jó estefelé volt, amikor rám köszönt a sátorajtóból. Visszaköszöntem, de a szemem a cső végét kísérté. „Nézz már rám!” – mondta, és hallottam a hangján, hogy nevet. A sátorajtóra vettem a tekintetemet. Ott állt a hasán összekulcsolt kézzel átfogva a kis szürke lakktáskámat, amit elloptak. „Ezt meg hogy tetted?” Leállította a pumpát, leültünk a terasz lépcsőjére, s mesélni kezdett: „Odaérek én a bankhoz, s mielőtt benyitnék, balra nézek. Ott látok állni egy tizenöt-hat éves roma gyereket, aki a pénzautomata irányába néz. Kettőt lépek, s a sarok mögött meglátom én is az automatát, előtte egy tizenhárom-négy éves fiú. Ez pont egy olyan pár, amiről a Balogh szomszéd mesélt nekem. A fiú háta mögé állok, s a vállán keresztül látom, hogy pont a te PIN kódodat üti be a gépbe. Utána leáll, nem tudja mi a következő teendő. No ott téblábol az automata, beszipantja a bankkártyát. „No fiú, most mi lesz?” „Á, semmi, nincs semmi baj” – válaszolja a fiú. „Már hogyan lenne? Ké volt az a bankkártya?” „Anyukámé.” „Mit szól majd anyukád?” „Á, semmit” – mondja a fiú, és el akar menni. De én megfogom a karját.

•

„Gyere, bemegyünk a bankba, és megkérjük a bácsikat, vegyék ki a kártyádat.” A fiú gyanútlanul hagyta magát bevezetni a bankba. Ott állt a biztonsági őr. „Bácsi – mondom én –, ennek a kisfiúnak az automata elnyelte a bankkártyáját, ami tulajdonképpen az én feleségemé.” A fiú észrevette, hogy kelepcébe jutott, s ugrott volna, de akkor már vasmarokkal fogtam. Elmeséltem a biztonsági őrnek, mi történt. Futótűzként terjedt a hír az épületben, hogy itt van egy ember, aki elfogta a saját betörőjét. Az éppen benn levő tisztviselők szájtátva fogtak körül. Beszóltak a rendőrségre, s ugyanaz a két rendőr jelent meg, aki otthon volt nálunk. „Ez gyorsan ment” – mondták. A kisfiú közben sírt, könyörgött, engedjék el, mindent visszaad, csak a szüleinek meg ne mondják, mert akkor beviszik a javítóotthonba, a bátyja már ott van, autókat tört fel. „Hol a többi irat, és hol a táska?” „A barátomnál, aki kint áll.” Kinéztek, valóban még ott állt a roma gyerek. Behívták. A hátán levő hátizsákból előszedte a dokumentumokat, a kezembe rakta, némelyik cucára volt gyűrve. Úgy látszik, kezdte szelektálni, mire nincs szüksége. „De hol a táska?” „Engedjenek el és becsszó, hozom a táskát. Elrejtettem a Bajai úti temetőben egy sír melletti tuja lombjába.” Ekkor a rendőr megfogta a két gyereket és vezetni akarta. „Velem mit akarnak? – kérdezte a roma. – Nekem semmi közöm az egészhez, én ott se voltam.” „Ott a nyomod az udvarban.” „Ne mondd! – szájalt a nagyfiú. – „Te a sima betonon is meglátod a nyomot?” „Léptél te, öcskös, oda is, ahol nem volt beton az udvaron, csak a homok. Gyerünk a rendőrautóba!” Míg a két fiút kivitték a temetőbe, nekem be kellett mennem a rendőrségre, ahol egy detektív elbeszélgetett velem. Még azt is megkérdezte, mi voltam a katonaságnál. „Felderítő ejtőernyős” – válaszoltam. „Látszik – mondta a detektív –, most is mestermunkát végzett.” A beszélgetést még be se fejeztük, megjött a két rendőr, és hozta a táskádat.

Elvettem a férjemtől a táskámat, és belenéztem. Minden benne volt, a személyazonosságim, két vasalt zsebkendő, csak a pénz hiányzott. Azt kiszedték a gyerekek az utolsó fillérig. Nem volt sok, nem érdekes.

Nem mentünk át az apjához, vártuk, majd csak átjön. De nem jött. Azóta is várjuk, majdcsak elnézést kér. Most már három éve.

Gyönyörű áprilisi kora reggel volt, amikor felvert bennünket a telefon. Nelli hangja volt: „Mama, megkezdődött. Most indulunk Topolyáról.” Egy szempillantás alatt kiszállt a szememből az álom. Összekaptuk magunkat, a Pajo meg én, s már az autóban is voltunk. Irány a kórház! Mire odaértünk, Nellike már a porta előtt állt, karolta a Gábort és mosolygott, mintha engem akarna bátorítani. Valóban jól is esett a mosolya, engem is felvidített. Körülötte a felkelő nap sugaraiban ragyogott a táj, a kórház öreg fái, a világoszöld áprilisi lombokban feketerigók énekeltek, gerlicék búgtak, a fák alatt, az üde fűben ezernyi százszorszép nyílt. Minden friss volt és vidám, a levegő április végéhez szokatlanul meleg. Nagyon jó előjelnek véltem a gyönyörű reggelt. Nem lehet itt baj, gondoltam, ha a természet ilyen ujjongva várja a megszületendő emberpalántát, az első unokámat. A felvétel gyorsan megvolt, Nellit tolókocsiba ültették, s felvitték az első emeletre, a szülészetre. Én pedig felrohantam a gyermekosztályra egyenruháért. Igaz, akkor már több mint két éve nyugdíjban voltam, de az én egyenruhámra akadtam a tiszták között, s ez is jólesett. Lent megvártam, míg a nőgyógyász megvizsgálja a Nellit, s utána beszéltem vele. Tudtuk, hogy a baba nem fordult meg, tehát lábbal fog születni, s ezért nagyon izgultam. A császármetszés gondolata már rég felvetődött, Nellit is felkészítettük rá. Most az orvos mégis azt mondta, lehet, hogy nem lesz rá szükség, mert eddig nagyon szépen halad a szülés. Gáborral beugrottunk egy fél órára a városba a személyzetnek kávé, kalácsot, csokit venni. Visszaérve az előkészítő ajtajában fogadott a szülésznő: „Gyere gyorsan, a lányod, most kísérjük a műtőbe, császármetszés lesz. Nem ereszkedik le a baba.” Valóban ott találtam Nellikét a műtő előtti folyosón, egy hordágyon. Akkor már nagyon rosszul volt. Hányt is szegény, s szüntelenül fájdalmai voltak. „Mama, meghalok! Haza akarok menni!” – jajgatta, és én nagyon megijedtem. Istenem, talán valóban a haláltól akar szökni! A műtő majd egy órát volt foglalt, egy örökkévalóságig. Végre elvitték! Beültem a nővéri ügyeletesszobába, s akaratlanul is a műtőből kiszűrődő hangokra figyeltem. Folyton jöttek-mentek az ügyeletesszobában, többször berregett a telefon is, s én csak vártam nyugalmat erőltetve magamra, borzongtam görcsbe ugrott gyomorral. Többen rám mosolyogtak jöttükben-mentükben,

de egy árva szót se szóltak. A fejem lüktetett, a nyelvem száraz volt, a gyomrom, mint a kő, a lábaim zsibogtak. A falon az óra ólomlábon járt. Egyszer csak elöntött a forróság: távolról, nagyon messziről felsírt egy újszülött. Előbb kicsit akadozva, majd egyre erőteljesebben. A műtőbe szerettem volna rohanni, de fegyelmeztem magam, s vártam, majdcsak jön valaki. Sietős, szaladós lépteket hallottam, a babát is valahova a közelembe hozhatták, mert egészen közelről hallottam az erőteljes sírást, de sehogy se jelent meg senki. Nem bírtam tovább, kiléptem a folyosóra. A szemközti üvegfalon keresztül láttam, hárman-négyen hajolnak egy rúgkapálódó baba fölé, valamit csinálnak. Nem mertem odamenni. Végre kijött a gyermekorvos: „Kislány, minden rendben van! Kicsit túlhordott volt a terhesség. Mutassák meg az öreganyjának!” – szólt vissza a nővéreknek. „Majd előbb rendbe teszem!” – hallottam a Biljana hangját, ki előbb nálunk dolgozott a gyermekosztályon. Visszaültem. Hamarosan szólított Biljana: „Ilonka!”. Felugrottam. A Katinka a kolléganőm karján volt bebugyolálva, csak a feje látszott. Láttam, szép formás feje van, nagy vörös haja (később kiszőkült), s már nem sír, pihen. Eluralkodott rajtam a boldogság. Hála istennek egészséges! De rögtön egy másik gondolat kerített hatalmába: „És a Nellike?” Épp akkor tolták ki a műtőből. Az orvos, aki a császármetszést végezte, ott állt a folyosó végében. Hozzáléptem, hogy megköszönjem. „Szerencse, hogy a császármetszés mellett döntöttünk! A baba feje beékelődött a méh szarvába. Ki tudja, mi lett volna a vége, ha várunk! Menjen, köszönjön a lányának!” Nelli már ágyban volt, bágyadt, fáradt. Hazamentem.

Estefelé Júlia kolléganőm telefonált a gyermekosztályról. „Ne ijedj meg, de a Nellike nagyon vérzik!” Mint az őrült rohantam újra a kórházba, be a sokszobába. Nelli széttárt karokkal feküdt, az egyik kezébe infúzió csöpögött, a másikba vér, az orrán oxigénmaszk. „Mama, nincs levegőm. Nem bírok lélegezni!” – suttogta alig hallhatóan. Sápadt volt, a szája széle kékes. Nem tudom, látta-e rajtam a döbbenetet. „Mi történt?” – kérdeztem félrehívva a nővért. „Most már minden rendben van, nyugodjon meg, a nehezén túl vagyunk.” „De mi történt?” „Az érzéstelenítőtől, amit a császármetszés alatt kapott, túlságosan ellazult a méhe, és nem tudott összehúzódni.” Vagy tíz

•

szemrehányó, felelősségre vonó kérdés tolult a számra, de a kolléganőm emelt hangon megkért, ne tartsam fel a munkában, és távozzak. Nellike állapota fokozatosan javult, de a rémült félelem olyan mélyen ült bennem, hogy nem tudtam tőle szabadulni. Minden nap vittem neki a finom, könnyű tavaszi ebédeket, kedvenc ételeit. Később mesélte, várta mikor hallja a cipőm kopogását a folyosón. Jólesett neki, hogy kényeztettem. Kellett is a kedvébe járni, hogy a szervezete minél előbb kiheverje a súlyos sokkot, s a babát is táplálni tudja.

Nellike végtelen türelmének köszönhetően lassan erősödni kezdett Katinka, a szájpenész is elmúlt, amivel kiadták a szülészetről, de igazából gyarapodni csak a második hónapban kezdett. Nelli is szépen gyógyult, Gábor pedig nagy odaadással gondozta mindkettőt. Azokban a napokban végig gyönyörű idő volt, derűsen ragyogott a nap, az volt az érzésem a természet ünnepli az új jövevényt.

Három év múlva Hódmezővásárhelyen laktak a Nelliék, gyakran látogattam őket. Íme, mit írtam egy látogatásom alkalmával: „Katinka tündéri kislány. Két hónap múlva lesz hároméves. Szeme nevető, kinyílt kék katáng. Szőke haja folyton borzasnak tűnik a göndörségtől. Hol mesél, hol meséltet, és folyton kérdez. A mese sohasem elég neki. Rám tapasztja kíváncsiskodó tekintetét. Hol az ölembe ül, hozzám dől, belém bújik, hol lesiklik, tesz-vesz, de azért egyre csak kérlel: „Még! Még!” Azok a legkedvesebb meséi, amit magam találok ki a semmiből, vagy egy-egy képeslapról, csokipapírról, zsebkendőről. A múltkor vettem neki egy zsebkendőt, amire egy kislány és egy kisfiú van festve. Fogják egymás kezét, és mennek. Körülöttük nyár van, virágok, zöld fák, kezükben egy-egy táska. Szinte magától adódott a mese: „Itt van a Katinka és a Csabi (az unokatestvére), nyaralni mennek.” Ebből szép kis történetet kerekítettem.

Negyéves korában nálunk volt egy hétig szülők nélkül. Hordtuk magunkkal a gyümölcsösbe. Jól elvolt velünk, csak néha unatkozott. Unaloműzőnek találta ki a következő játékot: szombat estefelé volt már, de még nem mehettünk haza, Pajo az uborkát locsolta, én a házban a kalácsot sütöttem, vasárnapra oda vártuk a vendégeket. Katinka előbb a dedával locsolt, sétált a vizescsatornában, azt is elunta, és bejött hozzám. Láttam, nem kész még a kalács, tehát még nem mehettünk, valamit ki kell találni. Ténfergett a teraszon, s egy-

•

szerre csak azt mondta: „Öreganya, én elmegyek az állatkertbe!” „Jó! – mondom. – Eredj!” Eltűnt, nem figyeltem, merre, de hamarosan újra megjelent. „Öreganya, a hím oroszlán ketrecén azt írja, hogy szabad az állatkertbe uzsonnát is vinni. „Jó. Mit ír? Tejfölös kenyeret lehet-e vinni?” „Azt írja, lehet.” „Megkentem egy darab kenyeret, tálkába tettem, s a kezébe adtam, ő pedig eltűnt vele a málna irányában. Ott volt valahol egy darabig, azután előkerült az üres tállal. „Öreganya, megjöttem az állatkertből. A hím oroszlán ketrecén azt írja, hogy meg is lehet simogatni. De az anyaoroszlánt nem, az veszélyes. A zebrákat is megsimogattam, a púpos tevének meg ráültem a hátára. Míg elmesélte, hányféle állatot látott, kisült a kalács, mehettünk haza. Másnap megjöttek a vendégek, a húgomék és az Olgáék. Jó bőséges ebéd volt, leves, rostélyos, többféle kalács. Degeszre ettük magunkat. Ebéd után a Katinka rákezdt: „Én megyek az állatkertbe. Kati, gyere te is!” A húgom szerette nagyon a kislányt, s örült az alkalomnak, hogy egyedül lehet vele. Ekkor már nekem is volt időm utánuk nézni, hová mennek, hol az az állatkert. A málnán túl volt egy uborkás sátor. Az uborka már leérett, a szárát is kicsupáltuk, de a sátor félkör alakú csövei még ott voltak. Hát ezek alatt voltak az állatok ketrecai. Visszamentem mosogatni. Egyszer csak jön a Katinka. „Elfelejtettem uzsonnára a tejfölös kenyeret. A Katinak is kenjél.” Betettem a kis tálba a két darab megkent kenyeret, s Katinka elfutott. Sokáig hallottam, hogy beszélgetnek, nevetgélnek. Másnap kérdezem a húgom telefonon: „Te valóban megetted tele hassal a tejfölös kenyeret?” „Meg én! Annyira figyelt, hogy nem volt alkalmam elrejteni. Te! Előbb azt hittem, hogy valami nincs rendben a kislánnyal. Olyan elevenen mutogatta a ketrecek, simogatta, becézgette az állatokat, hogy megdöbbsen. Csak lassan fogtam fel, hogy tudja, ez játék. Ekkor én is belementem. Azután a nagy körtéfán már én is láttam a majmokat, távolról pedig hallottam a pávák és a papagájok rikácsolását.”

Este is, délben is szívesen lefeküdt. Örömmel vonult az ágyba egy halom könyvvel a hóna alatt. Mindig tudta nálunk is, az anyjéknál is, melyik könyvben melyik mese, melyik vers található. „Először ezt olvasd!” – nyitotta ki a kívánt helyen „Utána meg ezt, utána meg ezt!” Ahelyett, hogy elálmosodott volna a meséken, egyre éberebb

lett, fantáziája megelevenedett. Mikor szerinte eleget olvastunk, kijelentette, hogy majd most ő mesél. Lassan lapozta a könyveket, s fűzte, szőtte a meseegyvelegeket. Bennük voltak azok a mesék is, amiket az imént hallott, benne a régebbiek, s egy kevés a mindennapi valós életből. Ebbe a meseköltésbe úgy belemelegedett, hogy talán hajnalig se aludt volna el. Szinte mindig összeveszés volt a vége. „Katinka, már fél tíz!” „Csak még ezt!” „Katinka, már fél tizenegy!” „Csak még egy kicsit!” Végül erőszakkal kellett eloltani a villanyt, vagy pedig előbb elaludtam, mint ő.

Szintén négy év körül lehetett, amikor egy ott-tartózkodásom alkalmával én vezettem az óvodába. Induláskor azt mondta: „Tudod, ki jön még velünk? Aladdin a varázsszőnyegen! Meg a barátai is ott vannak. Azt mondták, egyszer engem is felvesznek!” „De nem lesztek túl nehezek annak a kis varázsszőnyegnek?” „Áááá, az a szőnyeg nagyon erős, mindent kibír!” Közel laktak az óvodához, öt perc alatt ott voltunk, s már nyitottuk is a kaput. „Látod, most ők kint maradnak, és itt megvárnak, azután hazakísérnek.” Délben érte mentem. ahogy kijöttünk az óvoda kapuján, a rendkívül széles utca túlsó felére mutatott: „Látod azt a magas nyárfát? Ott fenn, a lombjában van egy tündér.” „Hol? Nem látom.” „Egészen föl nézz, a hegyére!” „Ja, most már látom.”

A következő évben mintha kezdtek volna visszahúzódní a „látomásai”. Ekkor lakást vettek, elköltöztek arról a környékről, másik óvodába került, s nemsokára kisöccse született. Erre újra megsokasodtak körülötte a mesebeli lények. Emlékszem, egy márciusi napon a kisöccsével sétáltunk a közeli vasút mellett, s ő rákezdte: „Látod, Szindbád itt jön mögöttünk.” „Az ki?” „A fehér oroszlán. Itt van két testvére is. Két fiúoroszlán van és egy lány. Neki fésűt is hoztam meg tükröt, a fiúknak meg labdát. Meg mindegyiknek uzsonnát is csomagoltam.” Megálltunk, a baba aludt, mi megetettük az oroszlánokat, Katinka megfésűlte a lányoroszlánt.

Azután megszokta a kisöccsét, a Danit, vele játszott, nagyon megszerette, s lassan elmaradoztak a tündérek, varázsszőnyegek. Mire elsőbe indult, már mindegyik visszavonult a meséskönyvek lapjaira és a televízióba.

•

Kezdetől fogva kivált tudásával a többi közül. Most nyolcadik osztályba jár, meg zenedébe, gitározik, meg néptáncra, versenyekre szinte minden tantárgyból. Dicsérő oklevelek sorakoznak a szekrényben. A rossz nyelvek az osztályban Eistennének csúfolják. Azt mondják, minden gyerek tehetségesebb húszéves kora előtt, mint utána. Szeretném remélni, hogy ez a Katinkára nem érvényes.

1997. december 12-én 15 óra körül végre megszületett a kis Szonya, az Olga várva várt kislánya. Még annyira az esemény hatása alatt vagyok, nem szabadna róla írnom. Erről, tudom, úgy illene vélekednem, mint valami csodás, mesés eseményről, teli vidámsággal, örömmel, mert valószínűleg így is van, de most még nagyon eleven a valóságkép bennem, még aléltak a sejtjeim, még didergek lányom fájdalomtól felismerhetetlenségig széthullott arcától, látványától. Több mint nyolc órát küzdött, haja az izzadságtól olyan vizesen tapadt az arcába, mintha mosta volna. Az egyik kezében állandóan infúzióstű, a másikkal a takarót szorongatta, fogaival a párnát rágta, mégse bírta ki, hogy ne sírjon, jajgasson, könyörögjön. Talán haza kellett volna jönnöm, hogy ne lássam, úgysem tudtam semmit segíteni, de nem tudtam mozdulni. Mellette voltam, fogtam a kezét, segíteni egy kicsit se tudtam. Vajon ha elhagyom, mi történt volna? Így délután három óra körül császármetszéssel fejeződött be a szülés. A baba 3730 gramm súlyú, meggyőződése, ha hagyták volna természetes úton szülni, ez a nagy fej csak sérülten tudott volna kijönni, s ki tudja, még hány óra múlva. Legjobb, ha semmit sem írok. Most még a borzalom burkában élek.

Én még dermedt vagyok, s járok az Olgához és a kicsihez a sokkaszobába. Még infúziót, antibiotikumot, vérzéscsökkentőt és fájdalomcsillapítót kap. A kicsi gyönyörű, hosszú fekete haja van, az Olga boldog, ágyhoz kötött.

Amikor az Olga szült, már Szabadkán is bababarát alapon működött a szülészeti osztály, ami abból állt, hogy a baba ágya az anyuka ágya mellett volt, tehát az anyuka közelében volt állandóan a baba, de nem a nővér is. A nővér este tisztába tette a babát, s reggelig meg se jelent. Ha sírt a pici, akkor az anyuka látta el, ahogy tudta. A Szonyácska az első éjszakákon sokat sírt, de az Olga a császármetszés miatt fel se tudott kelni, hanem az ágy szélére kúszott, a kiságyból magához vonszolta a babát, s hogy ne sírjon, szinte egész éjjel szopattatta. Másnapra már lázas lett, 37,8 harmadnapra 38,2. Habár naponta hordtam neki az ebédet kívánsága szerint, nem bírt enni szinte semmit. Közben, ahogy a sokkaszobában megkezdtek az antibiotikum adását nyolcóránként, itt is kapta az injekciókat. Haza Pentrexyl kapszulákkal engedték. Az Olga nagyon kimerült

•

a láztól, a babagondozástól, s örültem, hogy a tervezettnél egy éjszakával előbb hazahozhattuk. Az első néhány napot náluk töltöttem, ugyanis a vejem tanárként dolgozott, az édesanyja, azaz a nászasszonyom halálos betegen feküdt a szobájában, kellett a segítségem. Mindamellett, hogy átvállaltam a baba teljes gondozását, fürdöttem, tisztába tettem, sétáltam vele, ha kellett éjjel is, az Olga nem javult, a láza se csökkent, étvágytalan volt és erőtlen. Karácsony előtt pár nappal a császármetszés helyén egy ponton szétnyílt a seb. A szülészetén kitisztították a sebet, csövet helyeztek a nyílásba. A láz csökkent, s lassan kezdetét vette a felépülés. A Szonya ebből mit sem érzékelt, gyönyörű arcocskája egyre csak szebb lett, anyukája hálóruhájába fúrta magát, s csuda elégedett pofit tudott vágni. Szegény vejemnek nem volt könnyű. A földszinten feküdt az édesanyja, az emeleten a felesége.

Ilyen gondok-bajok közt jött el a karácsony. Ebben az évben az ünnepet főként a férjem készítette elő, én ugyanis még mindig a Kertvárosban voltam a lányoméknál. A karácsonyi nagytakarítás is az övé volt, derekasan el is végezte. A fenyőt is ő vette meg, s a többi bevásárlás is rá várt. Minden előkészületet ő végzett.

Huszonnegyedikén korán reggel eljött értünk, bebagyuláltuk a babát, a lányunkat is beültettük az autóba, s irány mihozzánk. Mikor benyitottunk az előszobába, már a feldíszített fenyő várt bennünket, rajta nagybetűs feliratt: „Isten hozott, drága Szonyánk, már nagyon régen vártunk! Boldog karácsonyt mindenkinek!” Alatta a fenyőágra erősítve egy fehér, fél lábon álló gólya, körülötte angyalhajból fészek. Nem sok időm volt a meghatódottságra, csak egy futó puszit nyomtam a férjem arcára, s siettem be Szonyácskával a szobába, ő pedig vitte a lányunkat a kórházba, a császármetszés helyének kezelésére. Hamarosan vissza is érkeztek, s én megkezdtem az ingázást a szoba és a konyha között. Két órára kész volt az ebéd: bableves, mákos csik és a hal. A nagy kalácsot kivételesen nem én sütöttem, a péktől vettük. A vejem is megérkezett az iskolából, kezdhettük az ünnepi ebédet. Én a kislányt a kezembe vettem, s vele ettem végig az ünnepi ebédet. Fáradt voltam, de boldog. Ajándék a fa alatt, mióta együtt élünk a férjemmel, először nem volt, de a legdrágábbat, a várva várt kisdedit a kezemben tartottam.

Karácsony másnapján megérkeztek a másik lányoméék, a Nelliék is, akik Magyarországon laknak, Hódmezővásárhelyen. Ő is a nyolcadik hónap vége felé van, február első napjaira várja a második gyermekét. Katinka már négy és fél éves, s mikor berontott az előszobába, azt se tudta, elsőször az ajándékot vegye-e fel a falól (egyedül neki készítettem), vagy a szobába rohanjon be a kis Szonyához. Azután felfedezte a fészkén ülő gólyát a fenyőn. „Ez miért van itt?” – kérdezte. „Hát tudod, hogy a gólya hozza a kisbabát” – mondtam neki nevetve. Mert ő már tudta, hogy anyu fogja megszülni a kis testvérkét, nemegyszer hallgatta a mocorgását az anyja hasára tapasztva fülét. Mégiscsak emelgette volna az ághoz rögzített madarat, hátha lesz alatta egy kisbaba. Szonyácskához végtelenül gyengéd volt. Círógatta, csókolgatta, és nagy szakértelemmel gombolta ki rajta a rugdalódzót, mikor arra került a sor, mintegy bemutatva anyunak, mennyit tud ő majd segíteni, ha meglesz a kis testvér. Ekkor már teljesen együtt volt a család: két lányom, két vejem, két unokám. Délután elvittük Katinkát betlehemet nézni a Barátok templomába.

UNOKÁMNAK, DANINAK ÖTÖDIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

*Danika az én kis hercegem,
Igazából büszke rá a szívem.
Egyre csak figyelek, fülelek minden neszre,
Várom, lesem, mikor kiáltja: Örke!*

*Bátor, okos, ügyes, mint igazi hercegfi,
Otthon, óvodában mindenki szereti.
Szóke, fürtös feje, nevető kék szeme,
Ha akarod, ha nem, beoson szívedbe.*

*Kertünkben nyáron át ő a főkertész,
Ezer ötletével mindig segítőkész.
Teheti, mert herceg, de ezt csak ő meg én tudjuk,*

•

*Mint a kertünkben élő oroszlánok,
Ez is hétpecsétes titok.*

2003. február 6.

A gyümölcsösünk egy lánc. A víkendház és az udvara a közepe táján van. A legmesszebb eső részeire a háztól nem lehet ellátni, főként nyáron nem, amikor lombosak a fák. A távoli, rejtelmes sarok felébresztette Dani fantáziáját óvodáskorában, s azt mesélte, hogy ott tulajdonképpen őserdő van, a fák ágain tarka papagájok rikácsolnak, fáról fára majmok ugrálnak, alattuk pedig oroszlánok, tigrisek élnek. Olyan elevenen mesélt e a titokzatos őserdőről, hogy a Szonya, aki egyidős vele, egy időben félt a gyümölcsösnek abba a sarkába elmenni. Nyári szünet idején ma is szeret nálunk. Tud már önállóan locsolni, mindenben szeret a dedájának segíteni, de a lányokkal is ügyesen cserepez, azaz ülteti cserépbe az éppen aktuális palántákat.

Az élet útjai kifürkészhetetlenek, nem tudni, mit hoz a holnap. Igaza van annak a slágernek is, amelyik az mondja: sohase mondd, hogy vége. Nekünk, a páromnak és nekem, néhány tétova lépéstől vett új irányt az életünk. Késő ősszel, amikor a gyümölcsösben meglazult már a munka, elutaztunk Hódmezővásárhelyre, játszottunk egy sort az unokákkal, majd elindultunk Gyopárosfürdőre kicsit fölfrissülni, ám előbb megálltunk az utunkba eső piacnál. Mindjárt a kezdetén, lenn a fűvön cserepes virágok csoportja odavonzott bennünket. Nézegettem a sokszínű, igazán dekoratív virágokat. Olyan korunkbeli nyugdíjas ember árulta, szívesen állt velünk szóba. „Vennénk egy cseréppel – mondtam –, de Gyopárosra megyünk, mi lesz vele az autóban?” „Gyopárosra? Én éppen ott lakom. Forduljanak be hozzánk, ha jönnek a fürdőből!” Fürdés után csakugyan betértünk. Rendkívül barátságosan fogadott a feleségével együtt. Megmutatta a fóliasátraikat. A hosszú munkaasztalon már nem nagyon volt semmi, de nekem minden új volt, minden lenyűgözött, érdekelt, száz kérdést tettem fel Istvánnak. Mert közben megtudtam, hogy Kulik Istvánnak hívják, valamikor dunai hajóskapitány volt. A felesége, Margit, nyugdíjas tanítónő. Mi is elmondtuk, hogy a Kis-Jugoszláviából jöttünk, Szabadkáról, s nyugdíjpótlónak mi is sátoros uborkát nevelünk, mert csak ahhoz értünk, már régóta szeretnék virágot nevelni, de nincs kitől tanácsot kérni. Ekkor még nagyobb mesébe kezdett, a cserepes krizantém neveléséről tartott rögtönzött előadást, majd beinvitált bennünket csinos házukba. A ház falán néhány cserép petúnia lógott. „Na és mit szólnak a csüngő petúniához?” Nézttem, de nem nagyon nyerte meg a tetszésemet, itt-ott volt csak néhány rózsaszín dupla virág a félig elszáradt, lógó ágakon. Ma már tudom, hogy Odüsszeiának hívják azt a fajtát, és egyike a legcsodálatosabb dupla virágú csüngő petúniának, s kész csoda, hogy még novemberben is virágzott. Benn a házban folytattuk a beszélgetést, s a végén abban állapodtunk meg, hogy tavaszra rendel a mi részünkre is kétszáz petúniapalántát. Már akkor elmondta, mit kell bekészítenünk, mire megjönnek a kis növénykék. Kilences cserepeket, tőzeget, amelynek a pH-ja 5,5–6,5-ig terjed, kertészeti perlitet a tőzeg lazításához, fűtött sátort. Ha már a növénykék hét-nyolc ágat hajtanak, úgy tíz centiméter hosszúakat, át kell őket ültetni 19 cm-es csüngő

•

cserépbe. A tápoldatozásra nagyon kell ügyelni. A nitrogéndús levéltrágyára csak kezdetben van szükségük a palántáknak, később inkább a foszfor és a kálium legyen magasabb százalékban. Vasra azonban szinte állandóan szükségük van. Nagyon kell vigyáznunk a tápoldat töménységére. A petúnia egészséges növény, de időről időre permetezni kell, főként levéltetvek ellen, arra sajnos nem ellenálló. A petúniának természeténél fogva enyhén tapadás a levele, tehát a tapadás tiszta, szép zöld levél az egészség jele.

Valóban, tavasszal megjöttek a palánták. Tízszer is elmondta István, hogy mit csináljunk, mire ügyeljünk. Mennyit izgultam azon a tavaszon, nyáron, de még ősszel is! Nyár derekán ugyanis megérkeztek a számunkra rendelt cserepes krizantémpalánták. Valahányszor találkoztunk, végtelen türelemmel osztotta István a tanácsait. Jegyzeteltem, eszembe véstem, s betartottam a tanítását. Még az első találkozásunkkor azt mondta, nehogy saját talajommal kísérletezzek, nem éri meg. Nem tudom sterilizálni, megfelelően összeállítani. Könnyen megbetegedhet, tönkremehet az egész állomány. Kezdetről fogva kész tőzeget használok. Igaz, drága, és sok kell belőle, de nyugodtabb vagyok. A kezdetben, az első években igazán kevesen tudták még itt nálunk, mi a csüngő petúnia, és hogyan kell gondozni. Én a vevőimnek, amennyire csak tudtam, tanácsokat is adtam a megvásárolt növények mellé. Ma már nagy a konkurencia, de az emberek szeretnek nálam vásárolni, mert elmondom, mit kell tenniük a virággal, mire számíthatnak. Nem verem át őket, nem állítok valótlan dolgokat a növényekről.

A cserepes krizantém, azaz multiflóra is elsőik között nekünk volt. Első években rengetegen tapogatták, hajtogatták az ágakat, virágokat, hogy megállapítsák művirág-e vagy igazi. Cserepes krizantémot is nagyon sokan ültetnek ma már, de eddig mindig sikerült valahogy eladni. Virágaim szépsége a legtöbb konkurensét felülmúlja. Kezdetben, mikor volt kolléganőim, ismerősem megtudták, mire adtam a fejem, azt mondták, de messze estél az eredeti hivatásodtól. Azt gondoljátok ti. De nem úgy van. Mikor jó egészségügyi nővér valaki? Ha alázattal áll a munkájához, alapos, fáradhatatlan. A virágkertész-kedésre ugyanezek a szabályok érvényesek. A virágoknak nem gazdája kell, hogy legyenek, hanem szolgálója. Nem az órát kell néznom, hanem

a növényt. Hiába vagyok már este hétkor, nyolckor fáradt, ha néhány ültetőtálca palánta kimaradt a locsolásból, azt meg kell csinálnom. Ha történetesen kifogyott a tápszeres zsák, újért le kell mennem a pincébe, nem hagyom holnapra. Nyitott szemmel kell járnom állandóan. Minden kis változást észre kell vennem. Néha fél óra mulasztás is kárt okozhat, például márciusban már ugyancsak melegen tud sütni a nap. Ha a sátorajtó zárva marad, gyorsan felszaladhat 40 fokra a hőmérséklet, s már valami gombásodás fel is ütheti a fejét, főként, ha nem csinálunk elégszer keresztthuzatot. Ünnepeket, vasárnapokat nem engedélyeznek a petúniák, de nem is bánom. Nekem igazi ünnep akkor van, ha köztük vagyok. Már március végére ünnepi zöld díszbe borul az egész melegítőszátram, cserepek csüngnek a sátor boltívei közé kihúzott dróthuzalokról. Szépen kezdik az üde ágak elhagyni a cserepek ívét, s hajlanak lefelé, jelezve, hogy bizony csüngeni fognak hamarosan. Az asztalok tele vannak ültetőtálcával, melyekben kis palánták igyekeznek megkapaszkodni a langyos tőzegben, ugyanis az asztalokon varázsszőnyegek vannak, azaz elektromos háló, amely állandóan langyosan tartja a homokot a tálcák alatt. Az asztalok körül, lenn a talajon is csüngő cserepek sorakoznak szükségből, míg ki nem vihetem őket. Az egész sátor olyan, mint egy üde minidzsungel. A petúniahajtasok illata átjárja a levegőt, s becsalogat egy-egy korán ébredő poszméhet. A munkám ilyenkor már vég nélküli. Alkonyatkor, amikor már inkább tapogatom, mint látom a cserepeket, a Pajo beszél: „Nehogy villanyt gyűjts! Elég volt mára! Gyerünk haza!” Még elültetem az ültetőtálcából már kiemelt néhány palántát, ami már a keverőkádban, a tőzegen fekszik, belocsolom őket, megtapogatom a radiátorokat, és elhagyom a sátort. Mindig az az érzésem, hogy korán hívott, dolgozhattam volna még egy fél órát.

Hat-hét éve foglalkozunk virágtermesztéssel, de még nem fáradtam bele. Még mindig tudok gyönyörködni minden palántában, az első elágazásában, az első bimbóban, az első virág kifeslésében. Fizikailag bárhogy ki is fáradok, a lelkem tele van csendes békével, amikor a virágaim között vagyok. Többfajta csüngő petúniának már a hajtása, a levele is illatos. Márciusban már tele van a melegítőszátram tündöt tágító illatokkal, s áprilisban kezdődik a színek kavalkádja. Szinte nem tudok szabadulni a sátorból. Majdnem naponta hívom

•

a férjemet: „Gyere csak, láttad már ezt a színt? Ma reggelre nyílt ki.” Vagy: „Nézd, ennek a pici növénynek mekkora hajtása lett reggelre.” Ám olyan is van, amikor kikiáltok a sátorból: „Pajo, gyere csak!” Már a hangsúlyomból tudja, valami baj van. Mondjuk, észrevettem az első levéltetűt. Vele is megtanította már a petúnia és a krizantém is, nem mondhatja, hogy majd holnap permetez.

A férjemmel valahogy spontán úgy osztottuk fel a feladatokat, hogy kinek mi megy jobban. Az enyém a fajtaválasztás, a szaporítás, a tápoldatozás. Az övé a védekezés, minden technikai munka, mint a sátorjavítás, új sátor megtervezése, kivitelezése. A fizikai munkák java: a nehéz tözeges zsákok beszerzése, cipelése, súlyosabb cserepes ládák vivése. Persze sokszor átnyúlunk egymás munkájába. Ha már elkezdtem a virágok árulását a piacon, szinte minden délelőtti munka a nyakába szakad, vagy én is cipekedem, ha úgy alakul a helyzet.

Később, amikor elmúlik a fagyveszély, s a sátrakban nincs már hely, a szabad ég alá rakjuk az új ültetésű csüngős cserepeket. Ilyenkor már kint is szépen fejlődnek. A tavasz egy szakaszában elég sok ember jár el hozzánk, estefelé barangolnak a cserepek között. Rájöttem, jobb, ha nem kísérgetem őket, menjenek csak egyedül, nyugodtabban tudnak választani, a végén úgylis felteszik kérdéseiket, amik felgyülemlettek bennük nézelődés közben.

Most hatvanöt éves vagyok, a férjem hatvannyolc, szeretünk együtt kószálni, gyönyörködni a virágaink között. Nem is hiszem el, hogy egyszer már nem lesznek, s mi sem.

Ha önállóan gazdálkods, a munkádat meg kell tervezni. Nem lehet csak úgy, ahogy esik, úgy puffan. Nálam is így van ez. Tekintetbe kell vennem néhány dolgot, s ahhoz igazítani az ültetvény nagyságát. A virágkertészeti felszerelésünk elég kezdetleges, az alkalmazható munkaerő kevés, tehát jól meg kell gondolnom, mekkora legyen a tavaszi virágállomány, tekintettel a sokáig elhúzódható fagyokra, s a fűthető sátor belterére. Az őszi virágoknál pedig az eladhatóságot kell figyelembe venni. Területünk van. A kiöregedett, ritkás gyümölcsfák között, az egy lánc homokon akár tízezer cserép multiflórának is, mégis nagyon óvatosan kell ültetnem. Múlt évben a háromezredik cserépnél álltam le. Jött az augusztusi forróság, napokig 42°C volt a hőmérséklet, s szegény multiflóráim sorban múltak ki a napon. Hiába volt az öntözés, napszúrást kaptak, lehervadtak, meghaltak. Nagyobb részük mégis gyönyörűen kifejlődött, virágba borult, s szépen veszegették is az emberek. A novemberi ünnepek után mégis ötszáz cserép körül rekedt a kertünkben.

Az ember nem mindig tanul a saját kárán. Az idén gyönyörű palántákat sikerült nevelnem, s nagy élvezettel cserepeztem. Újabb és újabb lefóliázott homoktáblákat leptek el a cserepek, de én, mintha valaki megbabonázott volna, csak ültettem, ültettem. Egyszer, mint ha álmomból ébrednék, szétnéztem a cserepek hosszú sorai között. Megdöbbenem. Ez több, mint amennyi a múlt évben volt. Rászántam két óra hosszát, megszámláltam a cseréperdőt, négyezer darab volt. Egyből kétségbe estem. Most mi lesz? A múlt évi mennyiséget is alig győztük öntözni, eladni sem tudtuk. Dobjunk ki rögtön ezer cserép virágot? A férjem meggyőződött, hogy ne tegyük. Könnyű a békát tónak ugrasztani. Ki tudja, miért, én is reménykedni kezdtem. Ahogy nőttek a cserépben a kis növénykék, úgy nőtt víz- és tápanyagigényük is. Kezdetben a kétezer literes tartály nem fogyott ki egy nap, majd elég se lett. Az augusztusi forróság nem érte el a múlt évit, egyetlen növényem sem kapott napszúrást. De a fejlettebb egyedeket kétszer is meg kellett locsolni naponta. A férjem szinte egész nap locsolt, s a csúcsban vagy két hétig én is besegítettem délutánonként, amikor hazaértem a piacról. Ő a tartályból locsolt, nekem egyenest a kútból nyomta a pumpa a vizet. Az eladás, mint máskor is szeptemberben megkezdődött. Fogyogatott is az állomány, de semmivel sem jobban,

•

mint az előző években. A virágok jól tápláltak voltak, formásak, szép kerek egységet mutattak, a színek ragyogóak, rengeteg dicséretet is kaptak a vásárlóktól. Talán ezért is reménykedtünk, magam sem tudom, miben. A hetek veszélyesen tünedeztek, máj október kopogtatott, a virágainkat egyre csak dicsérték. Egyre csak. Ott árult mellettem egy valódi virágkertész. S egy reggel megállt az asztalom előtt. A felesége virágüzletébe kellenének ezekből a cserepekből, a legterebélyesebbekből, s a többiből is, ha meg tudunk az árában egyezni. Meg tudunk. Pár nap múlva egy másik kertész állította meg a férjemet. Ők is gyorsan egyezséget kötöttek. Egy-két nap elteltével egy kertész asszony hívott fel bennünket, s még aznap eljött hozzánk. Október napjai szépen vesztek a naptárból. A locsolással töltött idő is rohamosan rövidült. A legtöbb fóliaszőnyegen már csak ritkásan volt egy-egy cserép. Behordtuk őket a kiüresedett sátrakba a leselkedő fagyveszély elől. De bizony attól még nem szaporodtak el a cserepek. Ünnepe előtti héten fel kellett mondanunk a viszonteladónak, megköszönve együttműködésüket. November első napján, az ünnepnapon, összeszedtük utolsó cserepeinket, a legcsodálatosabbakat és a már egyszer kiszuperáltakat is, s délben üres ládákkal jöttünk haza a piacról. Férjemmel fáradtan, csendesen összenéztünk. Vannak még csodák, ugye?

NYÁRVÉGI HAJNAL A PIACON

*Az ég borús,
Álmos és kormos,
Szürke, szomorú.*

*Ázott veréb verdes
A cseppektől terhes
Sötét falombban.*

*Hallgat a hajnal,
Csöndet a zajjal
Még nem cserélte fel.*

•

*Szótlan emberek
Gyönyörű terhüket
Halmozzák halomba.*

*Az asztalok sora
Tarka, piros-barna
Édes élvezet.*

*Alma, szőlő, körte,
Kerek görögdinnye,
Krumpli, paradicsom.*

*Őszelős, nedves,
Szomorkás vasárnapi
Piaci reggel.*

*Ám ragyogó kedvvel,
Fiatal lány lépked
Az asztalok felé.*

*Karján kerek kosár,
S homlokán a felhők közt áttörő
Első napsugár.*

Fél hatkor értünk a piacra. Már nem esett, de mindenről csöpögött még a víz. A betonon tócsák álltak. A levegő nyirkos, nehéz volt, a félhomály sűrű. Gyorsan kiraktuk, a cserepes multiflórás ládákat a kapu melletti asztalomra, s a párom már ment is. Mert neki még Kanizsára kellett eljutni a piacra. Sok a virág, s bizony ketten kellünk, hogy piacoljunk, ha valamennyit el akarunk adni. Ő elment, s én lassan kezdtem kiszedni a cserepeket a ládából, törölgettem, rakosgattam az asztalra és köré, le a betonra, közben bámészkodtam. A többi árus is most szállingózott. Ki talicskával, ki tragaccsal, ki kétkerekű kis kocsin, karján, vállán hordta a ládákat, zsákokat. Mindenki hallgatott. Néha ásított, szótlanul tette a dolgát. Ahogy ritkult a homály, úgy színesedtek az asztalok. Ilyenkor, nyár végén,

•

őszelön rengeteg termény van a piacon. Itt vannak még nyárról a dinnyék, nyári körték, almák, szilvák, a piaci öröklakók: krumpli, zöldség, répa, az egyre kevésbé szezonjellegű paradicsom, uborka, zöldbab, de itt van már kis zsákokban az apró csemegeuborka, karfiol, az édes, erős paprikák számtalan változata, az óriási, piros, húsos elefántfültől a vékony, hegyes feferóniig. A helybeli őszi szőlők is érkeznek: piros, fekete, fehér, mellettük óriási karalábék hevernek. Az őszibarack, melytől tegnap még roskadoztak az asztalok, mára mintegy varázsszóra eltűnt. Nincs sehol. Helyébe lépett néhány napra a csodálatosan zamatos őse. Virágosvödörök is sorakoznak az asztalok előtt: óriási, piros-sárga vasrózsák, sokszínű nyári-őszi rózsák, tarka sóvirágcsokrok, kardvirágok százasával. Cserepes kizantémom csak nekem van. Lassan minden cserep áttörölve a helyére került. Kiemelem a cserepek közül a párolgó forró feketét. Közben ezt is kihozta a legközelebbi kávézó pincérnője, az Ildi. Leülök a kisszékre, s még mindig van időm bámészkodni. Az asztalok teljesen megteltek, az árusok kávéznak, halkán beszélgetnek. A felhők megritkultak, a levegő kitisztult, s ím, az első napsugárral együtt belibeg az első vevő is, egy fiatal lány. Az asztalom előtt megtorpan, ámuló szemeit átcikáztatja sárga, piros, fehér virágcsodáimon, s mosolyogva kérdi: „Hogy a virág?” Ettől a hangtól végképp visszakozik minden szürkeség, egykedvűség, elevenné válik minden, tán még a barna krumplik is nevetnek. Lassan beindul ez az augusztus végi, vasárnapi piac is. 2005. augusztus utolsó vasárnapja.

•

•

•

• RÖVID ÉLETRAJZOM •

1943. január 17-én születtem Zentán. Ezt most egész könnyen leírtam, de világrajövetelem nem volt ilyen egyszerű. Apám, Fehér István 28 éves béreslegény volt, amikor megesküdött Olajos Ilona 18 éves cselédlánnyal, az anyámmal. A mindennapi betevőért való harc mellé beköltözött életükbe a várakozás is. Az utánam való vágyódásuk. De valahogy nekem nem volt sürgős. Kitalálták, hogy anyám, szegény, túl vézna, vérszegény, agyonhajszott. Apám kivette az éppen soron levő nagyságától, és orvoshoz vitte. Tanyájáról, ahol béreskedett, nem volt könnyű bejönni Zentára, a tüdőgondozóba, de hiábavaló sem volt, mert háromévi házasságuk után megszülettem. A testvéreimnek már sietősebb volt, mert egymás után érkeztek sorban, még négyen. Egy kisöcsém meghalt, négyen nőttünk fel: három lány és egy fiú. A második világháború éveiben és az azt követő legnyomórúságosabb időkben láttunk napvilágot. Apám közben tanyáról tanyára hurcolta családját mint kommenciós béres, míg negyvenhétben visszaköltözött Zentára, s napszámossággal folytatta. A földosztás idején anyai nagyanyám – apám tiltása ellenére – íratott a részünkre földet. Akkor öten voltunk, öt hold szántót adtak. Apám iskolába akart járni, gyári munkás lenni, de így a föld rabjává vált. Szerszám, kocsí, ló nélkül nagyon nehezen ment. Egy életen át csak arra futotta, hogy éhen ne haljunk. Iskoláztatásunkról szó sem lehetett. Hiába voltam kitűnő tanuló, s nyertem díjat irodalmi pályázatokon, a tanulást nem folytathattam. Zentán egyéves ápolói tanfolyamot végeztem, s 17 éves koromtól a zentai kórház gyermekosztályán dolgoztam. Közben meghallottam, hogy Szabadkán középiskola nyílik munkaviszonyban levők számára. A továbbtanulási vágy újra fellángolt bennem, s nekivágtam a nagyvilágnak. Ma már ez nevetségesen hangzik, de akkor hagytam el először egyedül Zentát, mikor lakást jöttem keresni Szabadkára. A középiskola ősszel meg is nyílt, s leküzdvé a kezdeti nyelvi nehézségeket, lelkesen haladtam előre. Délelőtt állandó munka, délutántól estig iskola. Óriási volt bennem a vágy a tudás után. Amellett, hogy szerbhorvátudásomat naponta gyarapítottam, olvasásra is futotta. Négy év múlva kitűnővel diplomáztam, természetesen szerbhorvát nyelven. A magyart mint környezetnyelvet tanultam. Idős, beteg magyartanárunk volt, aki örült, ha békén hagyták. Kérésemre ugyan adott néhány irodalmi

feladatot, de engem ez nem elégített ki. Közben a *Dolgozók*ban jelent meg egy írásom. Éreztem, csiszolni kellene magam, de hogyan? Magyar irodalmi tudásom az elemi iskola szintjén maradt, hiába olvastam rengeteget, nem volt, aki irányítson. A kórházi nővéri munka nehéz taposómalom, elszívja az ember erejét, ellaposítja a lelkét. Bennem nőtt a lázadás, az önmagammal való elégedetlenség, s felvételiztem Újvidéken a bölcsészeti karra, de angolból megbuktam. Akkor is éjszakai váltás után utaztam Újvidékre. Ha nem vagyok annyira kimerült, talán másként alakulhatott volna minden. Nagyon letört a sikertelen felvételi, s nem volt erőm újrapróbálkozni. Minden energiám két kislányomnak szenteltem. Az anyaság eddig is szent dolog volt a számomra, és most egyenesen életcéléllá vált. De agyonnyomtam volna őket ambíciómmal, s újra olvasni, írogatni kezdtem. Így tartott ez nyugdíjba vonulásomig. Közben a lányok befejezték az egyetemet, férjhez mentek, jöttek az unokák. A férjem meg én hol az unokákra vigyázunk, hol kertészkedünk, ami az utóbbi tíz évben nem éppen csak hobbi. Az egészségügyben mindig kicsik voltak a fizetések, főként a kórházban, ahol végig dolgoztam, így a nyugdíjam sem lehetett nagy. Az olvasást, írást azért elő-elővettem, ma is így teszek. Persze, ha a nyugdíjból emberségesen meg tudnék élni, végre teljesíthetném életem álmát. Eddig szerényen jelentek meg írásaim: a *Jó Pajtás*ban, a *Hét Nap*ban, a *Családi Kör*ben. Annál több munkám lapul itthon a fiókokban.

Szüleim esküvői képe 1940-ből

Édesapám, Fehér István
1927. március 24-én

Édesapám

Öreganyám, Fehérné Kelemen Mária
és édesapám, Fehér István

A szüleim, Olajos Ilona és Fehér István Zentán,
a kertünkben • Tízévesen voltam elsőáldozó

Két húgom, Katóka és Zsuzsa cicájukkal • Az első osztályosok
Guelminó Ilona tanítónővel az 1950–1951-es tanév végén

A második osztály kisdíákjai 1952. június 10-én • A harmadik osztály tanulóit tanítónőjükkel, Čvorkov Máriával (1952–1953-as tanév)

Hetedikes koromban Zágrábban voltunk
osztálykiránduláson

Iskolai színjátszás 1957-ben (*A tápéi diplomaták*) • Faültetési munkavállaláson 1958 tavaszán a Telecskai-domboknál

Nyolcadikos diákként Olajos Misivel 1958. április 9-én
a zentai Thurzó Lajos Általános Iskola udvarán

Szüleim az én iskolapadomban. Nyolcadik osztályban
felmérést végeztek, azt kellett leírni, milyen iskolába szeretnének
adni (1958) • Kati, anyuka és Zsuzsa 1959 körül Zentán

Zentai gimnazistaként Dobos János tanár úrral
1959. március 12-én • Szüleim megérkeznek a Rétből

Édesanyám, Fehérné Olajos Ilona, amint megérkezik
réti földünkre a szürkénkkal, Milánnal • Katóka húgom és édesanyám
görögdinnyét esznek zentai házunk udvarán

Szüleim vasárnapi nagymisére menet a mostani
Ohridi és Nagymélykúti János utca sarkánál

A járgány

A zentai kórház udvarán állok az egyik kedvenc páciensemmel,
a kis Zorannal • Dr. Gerő István szobránál osztálytársaimmal

Az esküvőm Zentán, a Kis Szent Teréz-kápolnában volt
1963 januárjában (Fehér Ilona és Pavle Kovačev)

A Fehér család, azaz a családom 1965-ben a régi ház udvarában